

קובץ

שיעורי רבית

י"ט שיעורים בסוגיות רבית
שנמסרו ע"י הרב אלעזר מאירוביץ שליט"א

חבורת רבית

מיר

תשע"ב

[מהדורת בקורת, בלתי מוגה]

ניתן להשיג את השיעורים בבהמ"ד המרכזי, מיר
או במס' 0777645060

תוכן עניינים

שיעור א', הקדמה לרבית ובסברת בתר מעיקרא.....	עמ' ה'
שיעור ב', רבית קרקע.....	עמ' י'
שיעור ג', בגדר ההתחייבות בפסיקה ואמאי אינו לבל"ע.....	עמ' ט"ו
שיעור ד', בגדר 'אע"פ שאין לזה יש לזה'.....	עמ' כ"א
שיעור ה', בדברי הרא"ש סי' ס"א.....	עמ' כ"ח
שיעור ו', בגדרי היתר 'יש לו' בסב"ס ובפסיקה בהזולה.....	עמ' ל"ד
שיעור ז', בסוגיא דקיראה ובסוגיא דעיזי חולבות.....	עמ' ל"ט
שיעור ח', בסוגיית טרשא.....	עמ' נ"ב
שיעור ט', בעניין 'יש לו' בטרשא ובפסיקה.....	עמ' נ"ח
שיעור י', החלפת דולרים.....	עמ' ס"ג
פריטת צ'קים.....	עמ' ס"ה
שיעור י"א, הקדמת מעות בקניית דירה 'על הנייר'.....	עמ' ס"ט
הקדמת מעות בקניית דירה קיימת.....	עמ' ע"א
שיעור י"ב, רבית מאוחרת.....	עמ' ע"ו
שיעור י"ג, סוגיית משכנתא ובדעת הרמב"ם.....	עמ' פ"ב
שיעור י"ד, גדרי משכנתא באתרא דמסלקי והמסתעף.....	עמ' פ"ט
שיעור ט"ו, בסוגיית עסקא ובגדר ההיתר מדאורייתא.....	עמ' צ"ה
שיעור ט"ז, בירור גדרי ההיתר עסקה.....	עמ' ק"ב
שיעור י"ז, בסוגיא דרב חמא.....	עמ' ק"ח
.....	עמ' קי"ג
.....	עמ' קי"ט

וזאת למודעי

כי רוב השיעורים נכתבו סמוך לשמיעתם במשך השנה האחרונה והיה מן הראוי לעבור שוב על הדברים לתקן ולהוסיף כיוון שהדברים נכתבו קצת בקיצור אמרים והיה מקום להרחיב הדברים ולסדרם טפי כראוי.

אמנם לא נמנענו מלהוציא את השיעורים כעת כמתכונתם זו, כי בהיותם בלולים מעיקרי הסוגיות והראשונים ועד דברי הפוסקים, נצרכים הם לתועלת הלומדים, ואי"ה נזכה להוציאם שוב במהדורה משוכללת.

כאן המקום לקבוע תודה להרב שליט"א על השיעורים הנפלאים, בהעמדת יסודות הסוגיא, בבירורי השיטות, בהעמדת ציבור האברכים באור נכון בסוגיות הקשות של עניני רבית וכן על טובת העין בפלפול התלמידים בליבון הדברים, יזכה להמשיך להגדיל תורה, להאדירה ולהרחיב גבולו בתלמידים עד ביאת גואל במהרה בימינו, אמן.

**לעילוי נשמת
הרב אברהם ישראל ב"ר חיים יצחק הכהן
וזוגתו מרת קילא ב"ר דויד.**

שיעור א'

הקדמה לדיני ריבית ובגדר סברת בתר מעיקרא

בסיבת איסור פסיקא בשווי במקח

הנה בסיפא של המש' הייתה פסיקה של כסף בעד חיטים וגם אם התייקרו יתן החיטים והדין הוא דמותר ביצא השער וביש לו, ושרי לתת לו החיטים. ומבואר בגמ' שהנדון בריבית דרבנן, וברש"י מבואר שהוא משום שדרך הלוואה היא דאורייתא ודרך מקח היא דרבנן.

ובגוף דברי רש"י שהיו דרבנן כי היא דרך מיקח יש להעיר. דהנה באיסור פסיקה כגון מקדים מעותיו במש' שלנו היה נר' שגם אם היה איסור ריבית גם בדרך מקח [מדאורייתא] אכתי לא היה בזה ריבית דאורייתא כיוון דקיי"ל דאזלינן בתר מעיקרא וא"כ כלפי שעת המכר אין בזה ריבית כיוון שנתן לו דמים עבור המיקח, ואפשר שאה"נ דהגוונא של ריבית דרך מיקח של המש' באמת היה מותר מצד שאזלינן בתר מעיקרא אמנם מצינו עוד שני אופנים של ריבית דרך מיקח, והיינו פסיקה בהזלה וטרשא, היכא שמקדים המעות ומחמת כן מוכר בפחות והוא הסוגיא לקמן סג, ב או טרשא במש' בסה, א שמספק כעת המקח ואת המעות הקונה ישלם אחר זמן וכבר מעתה קוצץ שישלם יותר ובהנך גונו ליכא להסברא של בתר מעיקרא וע"כ בעינן להגיע לטעם של 'מרבה הונו בנשך ותרבית' שאין רבית דאורייתא רק דרך הלוואה.

[ויש לדון עוד מצד רבית שאינה בטוחה מרש"י לקמן, גבי משכנתא בלא נכיתא שנותן משכון על הלוואת קרקע ונותן לו אכילת פירות ברבית ומבואר דהוי דרבנן ושיטת רש"י והרמב"ם סב, ב שזמנים שהכרמים לוקין ונתינת הפירות כרבית הוא ספק וכל רבית מסופקת שאינה בטוחה הוי א"ר וא"כ יש עוד טעם מצד שהוי רבית שאינה בטוחה. אך א"כ אמאי בק' בק' והתייקר שאי בתר בסוף מבואר דהוי דאורייתא ומק' האבי עזרי שהוי רבית בטוחה ולפי הגר"ח בספר אין דין כזה של רבית בטוחה ואין קושיא לשיטתו אמנם הפשטות לא כדבריו, [ויעוי' בדברי הריטב"א שמא כן כוונתו]. ועי' סו"ד שלדברי הבית אפרים באמת לא מועיל סברת בתר מעיקרא כדי ליישב אמאי פסיקא בשווי הוי רבית דרבנן].

בגדרי איסור רבית מדאורייתא

רבית דאורייתא הוא דווקא ברבית קצוצה. ולכאור' הכוונה שלולי איסור רבית הוא חייב מדיני חו"מ וכ"מ מהגמ' בסב, א כל שאילו בדיניהם מוציאין מידו בדינינו הוי רבית קצוצה שיוצאה בדינינו, כן הוא הפשטות. ושיטת הריטב"א שגם הבטחה שאינה מחייבת הוי רבית קצוצה ובפשטות רוב הראשונים שלא כתבו כן חלקו וצ"ע האם הפוסקים חששו לדבריו. וא"כ יל"ע אמאי חל בדיני חו"מ מה שקצץ בשעץ הלוואה. הגר"ב בקי' מתחיל בפשוטו שוודאי חל בדיני חו"מ ומביא בשם האחרונים שהוא מדין שכירות המעות אך בשם הגר"ח הביא שאפשר על ק' לקצוץ מאתיים ומוסיף שדומה לדמי מקח והוא הסיבה שחל. ובפשטות הוא חידוש שהנה במקח ה"ז קציצה עבור המקח אך בהלוואה הוא מדין ממוני גבך. ומה שמביא בשם האחרונים כן מבואר להדיא במיוחסות סו"ס רכ"ג שמבואר שחייב של רבית הוי

מלווה ע"פ ואינו גובה מלקוחות, ומבואר דא"י חל מיד והכ' תוספת הוי מלווה ע"פ שבשעת נתינת השטר לא התחייב לו את הכ' וחל רק אחר השימוש.

וא"כ מבואר שלולי פ' רבית היה חל מצד שכירות המעות. וא"כ כן היה ראוי כמו שכירות בתים ומטלטלין רק התורה חידשה שאיסור רבית הוא שאסור לחסר את חבירו עבור שכירות המעות.

ומבואר שאחר האיסור נידון כגזל כמו שמבואר בגמ' בסא' והגמ' שואלת שנלמד רבית מגזל ואיכא פירכות, ולכא' זה צ"ע הרי זה רק אחר חידוש התורה שנחשב שהוי חיסור שלא כדין. וודאי צ"ל שהגמ' דנה שלא צריך לאו ברבית, והנה עוד מקשים איך היינו יודעים הלווים של הלווה והלאו של לא תשימון וע"כ דלאוים אלו היו כתובים וא"כ הנידון בסוגיא הוא דוקא לענין הלאו של המלווה בלקיחת המעות וזה אחר שכבר הייתה כתובה פ' רבית ששכירות מעות הוא לקיחה באיסור, וע"כ כן הוא הפשט בגמ', ועי' כרתי.

והנה גדר הלוואים שעל הלוה עי' ברמב"ן בעא' שהוא כיוון שמכשיל את המלווה. והנה הרשב"א אומר שהיה חל חיוב הרבית מדין שכירות המעות. אך וודאי גם היכא דמתחייב רבית בקניין שטר וודאי יהיה דאורייתא שלא איכפת לן איך חל בחו"מ, אך עדיין היה נראה רק היכא שבמציאות באמת הוי אגר נטר, שבאמת נתן ממון נוסף מחמת המתנת המעות.

אך יל"ע דהנה בסוגיין מבואר לכא' יותר מזה שק' בק' והק' והתייקר דלולי בתר מעיקרא הוי רבית וצ"ע הרי לא הוי אגר נטר [ויש עוד טענה איך הוי רבית בדבר החייב לו בדיני חו"מ וזה קושיא נפרדת ורואים לכא' שכן] שאינו תוספת על המתנת מעות. וזו הגמ' בסג', בכלל דרביתא כל אגר נטר ליה אסור' וא"כ אמאי הכא מבואר שהוי איסור רבית. ועי' שם שהריטב"א וראב"ד בשיטה כתבו שהוא ברבית דרך מקח שהיכא שהוי אגר נטר אסור ובאמת רב נחמן לא בא לומר כלל של רבית דאורייתא. אך בחינוך בלאו דרבית מפורש שהכלל הוא הגדרת עיקר רבית דאורייתא דהוא מצד אגר נטר. וא"כ הוא קושיא בסוגיין הרי אינו אגר נטר. [ולתלות בבתר מעיקרא לכא' אינו תלוי].

והנה יש עוד סברות להקשות כאן למה הוי איסור רבית כמו שהקשינו לעיל משום רבית שאינה בטוחה וכן יש להעיר לפי דברי הט"ז בריש סימן קסב' דבקרוב לשכר ולהפסד אף בהלוואה אי"ז רבית דאו' [ועי' עוד להלן בזה].

אמנם הנה הרי בהגהות אשר"י מבואר לענין מאן דאזיף ק' בקב' דלדינא הוי ספק אי בתר מעיקרא או בתר בסוף, אע"פ דסאה בסאה בכ"מ מבואר דהוי דרבנן, ואשר י"ל דבאמת לקושטא בק' בק' יש סברות נוספות דהוי דרבנן. ושמא נאמר שגם לדעת החינוך הוא כן ולקושטא בק' בק' בלא"ה אין כאן רבית דאו' משום שא"י אגר נטר.

ואמנם בדברי הראשונים בסוגיין שכתבו דסב"ס הוי דרבנן מדינא דבר מעיקרא, א"כ למדנו מדבריהם דאף לקושטא דמילתא אין דין ברבית דאו' שדוקא אגר נטר נאסר וכלל דר"נ

אינו אלא ברבית דרבנן, באופן דנמצינו למידין דפלוגתת קמאי היא בעיקר איסור רבית דאורייתא אי בעינן חפצא דאגר נטר.

ואמנם נר' דדינא דהתשו' הרשב"א שרבית דרך קנס שרי כיון שאי"ז אגר נטר, י"ל שדין זה קיים אף אף לדברי הראשונים דפליגי על דברי החינוך, דאף אי לא בעינן אגר נטר אבל מ"מ בעינן דנקצץ ק"כ בעבור הקרן דכ', וברבית דרך קנס לא חשיב כלל שנקצץ עבור הקרן ועי'.

בעיקר הסוגיא דבתר מעיקרא

הנה מה הוא חיובו מעיקר דינא בדיני חו"מ הצד העיקרי שהלווה חייב חיטים בין הוקרו בין הוזלו ודינא דהגמ' בעה"א הוזלו נוטל חיטיו בפשטות הוא דין בחו"מ שהתחייב חיטים וואסור להוסיף מדין רבית מאוחרת עי' בריטב"א שכתב כן ועי' מחנ"א ועי' תשו' אפרים שהעמיד בבהירות דבר זה שמדיני חו"מ התחייב חיטים ולכן נותן חיטיו ומדיני יו"ד אסור לו להשלים כיוון שהוי רבית] ואפילו לא קצץ שיחזיר חיטים, אך א"כ מדיני חו"מ היה צריך ליתן אותם אף הוקרו והא דהוקרו נותן דמיהם, היינו משום איסור רבית שלא יכול ליתן יותר ועכ"פ דמעיקר דינא דחו"מ דינו בחטים, וזה מבואר בדברי התוס' בב"ק צו' לענין מטבע שנפסל שה"ז כמו הוזל, שחיובו אינו אלא מה שהלווה.

וא"כ החלק הראשון בסוגיין מובן שמצד ההלוואה חייב ק' והכ' הוי רבית, אך לענין ק' בק' נתחדש כאן חידוש גדול דאע"פ שחייב בדיני בחו"מ ק' אף שהוקר מ"מ הוי רבית דלענין איסור רבית הדבר משתער לפי השווי ולכן הוי רבית. ותלוי בבתר מעיקרא [לולי שנאמר שהנדון בחו"מ תלוי בצדדים בגמ', ובראשונים הרי מפורש לא כך] ובפשוטו הנידון מה השעה שקובעת את הרבית האם השם רבית נקבע בקציעה או כלפי השווית בשעת הפירעון.

וא"כ קמה וגם ניצבה קושיית המחנ"א על רש"י בעג"א המוליך פירות ממקום למקום תנם לי ואני אעלה לך פירות שיש לי באותו מקום אם יש לו פירות באותו מקום מותר ואם לאו אסור ופרש"י דשרי ביש לו כיוון שהוי סאה בסאה ואינו דאורייתא ומק' המחנ"א איך נתיר כאן מצד בתר מעיקרא הרי הכא הוי קציעה מרישא ליתן לו במקום היוקר והרי אמרו הראשונים דהסברא שסאה בסאה אינו דאורייתא הוא מצד בתר מעיקרא והלא בגוונא של רש"י לא שייך כן כלל, והנה כתב הרמ"א אבסימן קס"ב ומקורו בכלבו שאין היתר של סאה בסאה היכא שאומר לו שיחזיר לו בשעת היוקר אך לפי הש"ך לא נוגע לדברינו ולפי דבריו ביש לו מותר ע"ש אך בכלבו מבואר שגם יש לו לא עוזר ולכאור' מתפרש ע"פ סברת המחנ"א [ואולי אינו דאורייתא מצד רבית שאינה בטוחה] דאין כאן היתר גמור של סאה בסאה כיוון שאין את הסברא של בתר מעיקרא להתיר.

והנה לסברת המחנ"א נראה דה"ה בק' בק"כ וקבע עמו שיפרע לו בזמן או במקום הוזל דאי"ז רבית, ויהיה מותר כיון דכלפי הסוף אי"ז רבית, דבמקום הוזל קכ' שווים כמו ק' ויהיה מותר לפי סברת המחנ"א. דל"ש בכה"ג סברת בתר מעיקרא, ודו"ק.

ולכא' באחרונים מפורש לא כן. בתשו' בית אפרים סי' מ"ג [בסופו] המלווה חיטים וביד המלווה לתבוע יוקר ואם יזולו לא רוצה להפסיד ומתחייב שווי דהוי רבית קצוצה, ומה הצד שהוא הרבית הקצוצה, וע"ז אומר שם הב"א שאם הוקרו הוי סאה בסאה אך אם הוזלו ומוסיף דמים הוי רבית קצוצה. כיוון שאם הוקרו נותר חיטיו א"כ הוי הלוואת חיטים, וא"כ בחו"מ חייב לו חיטים בהזלו, וא"כ הוי רבית קצוצה מה שמשלים לו. [רואים שמעיקר דיני החו"מ חייב סאה חיטים ואינו משום דבסתמא זה כונתו וע"כ התוספת הוי רבית קצוצה ודו"ק]. וא"כ הא קמן קציצה שכולה על צד הזול וא"כ הוא כמו ק' בקב' וקצץ מעיקרא תוספת על מקום הזול. ואשר לכן עלינו לדון האם סברת המחנ"א היא מוכרחת בבתר מעיקרא.

אך הנה מדברי הבית אפרים בתחילת לשונו בתשו' שם נר' ללמוד גדר חדש בדין בתר מעיקרא דיעו"ש שכתב שאע"פ שבכל הלוואה של ק' בקב' והזלו הפריטי הרי בעצם מחזיר לו השווי שהתחייב לו וא"כ אמאי נידון כרבית [ושם לא מזכיר מסוגיין] אלא דה"ט דכיוון שאם היה נשאר ברשות המלווה נמי היה זל וא"כ גם כלפי שעת הפירעון נידון כרבית, ואנו דנים גם כלפי שעת פרעון כאילו הלוח לו כעת בשעת הזול ק' כשווי דשעת הזול ומוסיף ע"ז כ', וכיוון שמה שמחזיר לו קב' שהם כשווי של ק' בשעת הלוואה הוא יותר ממה שחייב לו כיום א"כ מה שנותן עתה שווי של שעת הלוואה הוא משום רבית. וע"ש לשונו 'ואם נשארים תחת ידו ג', כ לא היה נוטל עבורם אלא ד'. וכביכול הוקשה לו בעיקר דיני בתר מעיקרא אמאי נידון כרבית אע"פ שבדיני חו"מ חייב לו אך ק' ונותן יותר ממה שחייב אך בכללות אינו רבית. וע"ז תירץ דה"ז רבית ונחשב שנותן יותר ממה שהלווה כיון שמה שהלווה הוזל ואילו היה נשאר ביד המלווה הרי ג"כ היה זל וכאילו הלוח כעת ק' בשווי דשעת פרעון ומוסיף לו ע"ז וחשיב דנותן יותר ממה שהלווה והוי רבית, ודו"ק.

והנה לפי"ז הרי ניחא דהב"א נקט שלא כדברי המחנ"א דהנה סברת המחנ"א היא לפי פשטות ענין בתר מעיקרא אך לפי סברת הב"א אין נפק"מ לענין סברת בתר מעיקרא בין מקרה שהזול או היוקרא הוא התחדשות שהזול או הוקר, לבין מקרה של זמן ומקום הזול [או היוקר], דבין כך ובין כך שייכא סברת הב"א.

וניחא א"כ לפי"ד הב"א קו' המחנ"א ע"ד רש"י בדף עג' לענין מקום היוקר דאף התם שייכא סברת בתר מעיקרא ואי"ז רבית דאו' שאם היה נשאר ביד המלווה ג"כ היה שווה כשווי היוקר כשהוא במקום היקר, ואנו דנים לענין הפרעון דמקום היוקר כאילו הלוח לו כעת במקום היקר ואי"ז משלם יותר ממה שהלווה, וכמדומה שיש להעמיס לסברת הב"א בלשונות רש"י בסוגיין דבתר מעיקרא וניחא א"כ שיטת רש"י בדף עג' ואת"ש.

ולפי"ז ניחא מאוד דברי רש"י במתני' שנקט דהטעם דפסיקה בשווי הוי דרבנן הוא משום רבית דרך מקח ובתחילת השיעור הקשינו ע"ז דתיפו"ל מדינא דבתר מעיקרא, ולדברי הב"א הרי ניחא דל"ש סברת בתר מעיקרא אלא כשמלווה חטים ומחזיר חטים, והחטים דהמלווה הוקרו וכביאור הב"א אכן כשהחוב הוא מעות והפרעון הוא בחטים ששויים יותר בזה ל"ש כלל

ענין בתר מעיקרא ואת"ש ומצאתי בעזה"ת שענין זה נתפרש לכא' בדברי החו"ד בסו"ס קסב' יעו"ש שהוכיח מהא דהלואת חטים בדוחן אי"ז אלא מדרבנן, כדבריו בסימן קסא' דכל שני מינים חשיב דרך מקח ולא בלשון תליא מילתא, והדברים תמוהים מאוד לכא' דתיפו"ל דהוי זה מדרבנן משום דבתר מעיקרא אזלינן, ואשר מוכח ומבואר בדבריו דל"ש ענין בתר מעיקרא אלא בחטים בחטים ולא בחטים בדוחן וזה כש"כ לפי"ד הב"א וכמוש"נ.

הן אמנם דודאי משמעות דברי הראשונים בסוגיין יעו"י היטב בלשונות הראשונים שנר' בדבריהם שלא ע"ד הב"א אלא כפשטות הדברים שיסוד הנדון בתר מעיקרא הוא לפי איזו שעה חייל על התוספת שם רבית בתר מעיקרא או בתר בסוף.

האמנם נר' לומר שיסוד הנדון בזה [ועי' בדברי הריטב"א] הוא בשורש ענין רבית והיינו האם כל ענין רבית הוא בהיותו משלם יותר מה ששלוח והוא נדון לפי שעת פרעון האם אנו רואים לפנינו שמשלם יותר ממה שלוח וזהו ענין בתר בסוף, או"ד דענין רבית חייל בהקציצה וכל ענין הרבית הוא בדאית ליה שם רבית בהקציצה והנשך הוא בקיום בפועל של הקציצה האסורה.

ואשר לפי"ז לענין הקו' מ"ט בהלואת ק' בק' אי"ז רבית דרבנן משום רבית שאינה בטוחה, או משום קרוב לשכר ולהפסד, הנה י"ל דדינים אלו עצמם מתליא תליא בדין בתר מעיקרא, דדוקא אם ענין הרבית הוא משום דחיילא קציצת רבית אית לן לדינים אלו שיסודם גריעותא בהשם קציצת רבית, לא כן דאי בתר בסוף אזלינן דא"כ לא איכפת"ל אלא שישלם בסוף יותר ממה שלוח כל שהרבית קצוצה בחו"מ ואי"ז רבית מאוחרת.

ומעתה הרי נר' כן אף לענין קו' המחנ"א דהנה בתשו' הרא"ש נקט דסב"ס דרבנן משום דסאה יהיב וסאה שקיל, וקשה מ"ט הוצרכנו בהא דק' בק' לסברת בתר מעיקרא, אכן י"ל דאף זו תליא בדינא דבתר מעיקרא דדוקא אי בעינן שם קציצת רבית, א"כ בדסאה יהיב וסאה שקיל, אין כאן קציצת רבית שזהו עיקר חיובו, אף דמ"מ הוא מחזיר לו שווי טפי ממה שלוח, אכן אי בתר בסוף אזלינן לא איכפת"ל בכל סברות אלו כל שסו"ס הוא יותר ממון ממה שלוח.

וניחא א"כ דאף דעיקר הדין דסב"ס דרבנן תליא בדין בתר מעיקרא, מ"מ גם באופן שאין היוקר התחדשות כמו לענין זמן ומקום היוקר, מ"מ גם בכה"ג סב"ס דרבנן, כיון דסאה יהיב סאה שקיל, והא גופא תליא ביסוד דין בתר מעיקרא וכמוש"נ.

שיעור ב'

בסוגיא דרבית קרקע והמסתעף

באופן של רבית קרקע

מדברי הראשונים בסוגיין עולה שחיפשו היכן מצאנו לרבית קרקע שנתמעט מקרא. וצ"ע אמאי לא נקטו בפשיטות שמצאנו כן בהלוואה ה' אמות קרקע שיחזיר ו' אמות.

ותשובה לדבר מצאנו לכאן בדברי השטמ"ק בשם הרמ"ה [ד"ה וזה לשון מורנו הרב] שבכה"ג הוי חליפין והוי מכר ואינו הלוואה כלל ומותר. והוא העניין המתבאר בארוכה בפוסקים בריש סי' קס"א בקושיית הב"י. שהנה הרא"ש לא מצא היכי תימצי לרבית בעבדים ושטרות [וביאור עניין שטרות צב"ט ואין מקומו כעת] ובעבד ע"מ שיחזיר עבד בתוספת כוין דהוי שאלה ולא הלוואה משום שחוזר בעין. וצ"ע למה לא יהיה רבית בנותן עבד להוצאה ע"מ שיחזיר שני עבדים אחרים כקושיית הב"י.

והט"ז מאריך והחוו"ד מסביר כוונת הט"ז שכל שמחזיר את אותו עבד באמת הוי שאלה כדברי הרא"ש ומה שמחזיר שני עבדים תמורתו זה נידון כמכר שלעולם מכר לו את העבד הראשון ולכן הוא יוצא בהוצאה ולא בגלל שהוי הלוואה כמו מעות היוצאות בהוצאה אלא הוי כמו מכירת חפץ שיוצא בהוצאה והדמים הוי תמורה על המקח וממילא אין רבית דאורייתא בדרך מקח, ולעולם במעות שניתנו להוצאה הוי הלוואה ובעבד הניתן להוצאה הוי מכר והוא תשו' לקושיית הב"י על הרא"ש. וזו כוונת הרמ"ה בפשוטו [אא"כ נפרש כיוונים מחודשים בביאור דבריו].

ולכן ההיכי תימצי שמצאו הראשונים הוא י' גפנים ב"א [ויש עוד היכי תימצי בתוס' בכתובות ויש לעי' בו עי' בחוו"ד וכן בשיטה איתא עוד היכי תימצי], כ"כ החוו"ד בביאור הט"ז והוא לכאן עיקר ביאור דברי הראשונים אמאי לא מצאו בפשוטו רבית קרקע.

בביאור הדברים יש לעי' למה ה' אמות תמורת שש הוי מכר ולא הלוואה אפילו היכא שאומר לשון הלוואה. ומעמיד החוו"ד נידון יסודי בהל' רבית בסברא של רבית דרך מקח שמותרת מדאורייתא, האם רבית דרך מקח תליא בלשון שהוא המגדיר האם הוי דרך מקח או דרך הלוואה וכל שאמר לשון מכר נחשב כמכר לעניין רבית ואין בו רבית דבר תורה או שלעולם דנים כלפי ההתחייבות עצמה וכל שהתחייב מין במינו נידון כהלוואה ושני מינים נידון כמכירה. באופן שאפילו אם בדיני חו"מ חל מחייב של מכירה והיינו התחייבות שווי המקח ולא החזרת הדבר עצמו, כל שלמעשה התחייב את הדבר עצמו יהיה מוגדר כלפי רבית כהלוואה ולא כמכר, ועי' מזה עוד לקמיה.

ובביאורים מאריך ונוטה שלא תלוי כלל בלשון אך אח"כ מביא דברי השיטה שמצא היכי תימצי של רבית קרקע בה' ע"מ שיחזיר בשש כשאמר לו בלשון הלוואה ופי' החוו"ד שהשיטה חולק על הראשונים וע"כ גם כשאומר לשון הלוואה לא הוי הלוואה וממילא בהכי פליגי הראשונים שלדעת הרא"ש והתוס' שנקטו רבית קרקע דווקא בי' גפנים הוא משום שכל אופן אחר נידון כמכר ולדעת השיטה כל שאומר לשון הלוואה קובע הדבר כהלוואה ואפילו שניידון כשני מינים אכתי לשון הלוואה מגדיר את הדבר. ובחי' כתב שכן דעת הרבה פוסקים וצ"ע מי הם אותם הפוסקים כן שלכאן לא מצאנו חבר לדברי השיטה בזה, וצ"ע.

[ועי' ברע"א בגיליון השו"ע שהסביר אחרת דברי השיטה שאינו נידון כהלואה משום הלשון אלא שתלה המכירה שיחזיר מה שירצה בין אותו קרקע או קרקע אחר עיי"ש ולדבריו אין ראייה שהשיטה חולק על דברי הראשונים].

ויש לעי' בביאור הצד שדנים את ההלוואה לפי הלשון, הרי וודאי לכאן שרבית לא תליא בלשון ואין דין ביטוי שפתיים כמו בנדרים ולא בעינן אלא שיהיה אגר נטר באמת כדי שיחשב כרבית. והנראה שהנה מצאנו שהמחייב בדיני חו"מ בהלוואה הוא להחזיר מה שלקח [ונפק"מ בנפסל המטבע שיכול לתת אותו אף שכבר אינו בשוויו כבר שלמעשה החיוב הוא להחזיר מה שלקח].

אך יש עוד בחינה מעשית בהלוואה והוא להחזיר אותו דבר שלקח באופן שמתחייב להשיב מין במינו והיינו חיטין בחיטין ובמקח משלמים דבר אחר עבור המקח כמו חיטין בדוחן, והחזו"ד חוקר נתן לו מאה במאתיים והתחכם בחו"מ והחיל חלות הלוואה במה שאמר לשון הלוואה אך התחייב להעמיד עבור מה שלקח מין אחר כנגדו האם בכה"ג נדון לפי המציאות ויהיה נידון כלפי רבית כמכר כיוון שסו"ס אינו מחזיר כעין שלוה וממילא לא מינכר הרבית או שמא נדון לפי הלשון והיינו לפי עיקר המחייב בחו"מ וכיוון שמחמת לשונו חל מחייב של הלוואה כבר נחשב כהלואה ואינו בכלל המיעוט של רבית דרך מקח.

ודוג' חריפה לזה שברבית אפשר לדון לפי הגדרת הדבר בעצם ולא לפי איך שמוגדר בדיני חו"מ, מצאנו בריטב"א סג,א [החדשים ד"ה רבא אמר רבית ע"מ להחזיר] גבי הגמ' בערכין לא' בבתי ערי חומה שהוי רבית והתורה התירתה, ושם דן באופן דעביד מכר גמור ומתחייב לקנותו אחר זמן באותם דמים ופירות דאכיל הוי לקונה שלדעת ר"י אינו רבית כיוון שנחשב שהלוקח אכל משלו כיון שלמעשה השדה שייך לו בקניין המכירה ולדעת רבנן כתב ז'רבנן סברי דכיוון שאין דרך לוקח קרקע לעשות כן ירדה תורה לסוף דעתם דלהלוואה גמורה נעשה ולפיכך אמר הכתוב את כספך לא תתן לו בנשך ולא אמר לא תלוה לו בנשך לרבות מכר כיוצא בזה שיהיה דינו כמלוה. והשתא אתי שפיר מאי דאמרין התם דבבתי ערי חומה להא דמיא' [ובבתי ערי חומה הוא קצ"ב שלכאן באמת כוונתם למכר, ועי'].

והא קמן מקרה שבדיני חו"מ הוי וודאי מכר גמור אך בדיני רבית אינו נדון כמכר ונחשב כאגר נטר בהמתנת המעות והוי רבית דבר תורה.

אמנם דעת הריטב"א הוא חידוש ובפשטות רוב הראשונים חולקים [וצ"ע להל' אם חיישינן לדעת הריטב"א, מ"מ דברי החזו"ד מתפרשים ע"ד הריטב"א, אך פשוט טפי, והנה עוד מצינו שגם אם חלות המחייב בדיני חו"מ יהיה מתנה אכתי נחשב הרבית לרבית דאורייתא ואינו בכלל רבית דרך מקח, עי' חזו"ד בסימן קסו' דנותן מאה ע"מ שיחזיר לו מאתיים הוי רבית קצוצה].

ומאידך גם אם נותן בלשון הלוואה וודאי שאינו ביטוי שפתיים בעלמא אלא שבאמת אפשר לקצוץ בהלוואה וחל בדיני חו"מ סוג המחייב שפעל כהלואה אך בפועל הוי מקח והנידון האם לדון כלפי חו"מ מה המחייב או מה הדבר מבחינה מעשית, כאמור.

עוד ראיה ששם מקח תלוי מבחינה מעשית ולא בדיני חו"מ מצאנו בדברי הראשונים בד' מו, א בסוגיא שלוה מהשולחני פרוטות בדינר ומתחייב דינר וטרסית ודנה הגמ' אמאי לית ביה איסור רבית דאורייתא ומסיקה שאיירי בפרוטות ונידון כחליפין, ומבואר ברמב"ן שם שמדובר שאין טיבוע על הדינר של השולחני ואז נידון כפירי אך אם יש טיבוע הוי רבית קצוצה ואיסור דאורייתא אית ביה ומביאו הש"ך להל' בסי' קע"ג סק"ד.

והנה בחו"מ נפסק שהזהב הוי פירי לגבי הכסף והוי מכר גמור ומתחייב בדמי המקח והכסף הוא מעות. אך בהל' רבית שניהם מטבע ושם מטבע חד הוא וענינו הוא היוצא שבו וממילא נידון כמין אחד ויש לזה דין הלוואה ולא יעזור אף לשון מקח כי למע' הוא נידון כהלוואה.

ומבואר שלא תלוי במהות הגדרת העסק בחו"מ אלא בסוג העשייה בפועל לגבי רבית וכיוון שחזינן אגר נטר במעות דהוי מין אחד אין דנים כמכירה אלא כהלוואה. ולדרך זו מיישב החו"ד שקרקע בקרקע מוגדרת כשני מינים כיוון שהוי דבר שאין שומתו ידועה וממילא נידון כמכירה ולא כהלוואה ולכן לא דנו בה הראשונים משום רבית קרקע.

בסברת רבית דרך מקח

ביסוד הדין של רבית דרך מקח יש לחקור האם הוי גזה"כ כמו שמיטה שרק הלוואה משמטת, וכמו שהביא רש"י על המש' קרא דמרבה הונו וכו' ועי' בחכ"א שדורש את הפסוקים שמוכח שרק דרך הלוואה אסרה תורה או האם הוי סברא. ונח' בזה קמאי, עי' שו"ת המבי"ט ח"א סי' קט"ז שדעת המבי"ט שדין רבית דרך מקח הוי סברא שדרך למכור פחות או יותר משווי ומוחלים על ההונאה וממילא אין בזה נמי משום רבית וחידש שממילא לא רק הלוואה דרך מקח מותרת אלא גם הלוואה גמורה ורביית דרך מקח מותרת והיינו היכא שלוה ק' בק' ע"מ שיקנה ממנו חפץ פלוני ביותר משווי.

ובפשטות סברתו היא דדרך מקח אין רבית ממון אלא נחשב שמכר ביוקר כי במקח לעולם אפשר לקצוץ עבור הקרן והכל הוי בכלל דמי המקח ובפשטות הוא הכוונה בדבריו שם שלא מדי יחיב ליה וכל הסכום עבור הקרן. ובהגהות מהרי"ן שם מביא את הפס' של רש"י על המש' שהוא גזה"כ ומניין לנו לדרוש טעמא דקרא הרי לא קיי"ל כר"ש בזה וא"כ אין רבית דווקא במקח, אך בהלוואה ורק הרבית דרך מקח בזה לא שמענו שהתמעט בגזה"כ.

והנה בעיקר הדין של המבי"ט הפשטות היא כמו המהרי"ן וכן מפורש בשו"ע בסי' קס"ד לא ישכור ממנו בפחות שלעולם הלוואה גמורה ורבית מקח הרי בכלל ר"ק. אמנם יש תורי"ד בסד' כמו המבי"ט אך ברוב פוסקים נראה כדעת המהרי"ן.

והנה בחו"ד רואים שלא הספיק לו בהעמדת החקירה האם הלוואה תלויה בלשון מצד המחייב בחו"מ או מבחינה מעשית אי הוי שני מינים או לא אלא הוצרך להסבר שלם שהטעם שרבית דרך מקח מותר הוא כיוון שלא מינכר הרבית ואולי אפשר להעמיס כן בדברי המבי"ט.

ולכאור נראה שכל דבריו שרבית לא תליא בלשון ובחור"מ אלא מעשית אי הוי שני מינים או מין אחד נראה שמיוסד רק על הסברא שדרך מקח אינה גזה"כ אלא סברא שכיוון שכן אפשר לדון חילוק בין מין אחד לשני מינים ולחלק שאזלינן בתר המעשה בפועל האם מינכר הרבית או לא ודוק' היטיב בדבריו שנראה שרק מחמת האי סברא אפשר לדון שכלפי דיני רבית נדון את הדבר כהלואה לפי עצם התחייבות בהחזרה ולא כלפי חלות המחייב שחל מחמת הלשון של התחייבות.

ועל דרכו אפשר להגדיר, שמה שהצריך מינכר הרבית אינו כפשוטו שהרי איסור רבית לא תליא במראית העין. אלא הא מילתא שאזלינן בתר ענין המקח מבחינה מעשית וכל דהוי מין אחד נידון כהלואה וכל דהוי ב' מינים נידון כמקח היינו טעמא משום דלענין רבית צריך תוספת על הקרן כדי להגדיר את הדבר כרבית דזהו ענין רבית שחוץ ממה שמחזיר את הקרן הוא מרבה לו עוד תוספת וממילא במין אחד איכא רבית כיון דא"א להעמיד סאתיים כתמורה לסאה ועל כרחך אנו רואים כאן תוספת דכנגד הקרן של סאה הוא מחזיר סאה והתוספת נידון כרבית אך בשני מינים אפשר לראות את כל הדוחן כתמורה על הקרן וזו נראה עיקר הסברא בדין של רבית דרך מקח ונקצת שונה מהחור"ד אך נראה שהוא עיקר הנק' אף לדעתנו, אמנם במבי"ט נראה שמצד ממונות באמת לאו מידי יהיב ליה כי הכל בעד הקרן אמנם לדברינו אינו מצד דלא מידי יהיב ליה אלא מצד שאין כאן קרן ותוספת.

והנפק"מ בין הסברא האמורה לבין סברת המבי"ט הוא עיקר הנידון של המבי"ט שהכריח לפי סברתו שגם הלואה ורק הרבית דרך מקח גם יהיה מותר כי למע' לאו מידי יהיב ליה כי התחייב לקנות ביוקר ובמקח לעולם מוחל על דיני ההונאה וממילא אין כאן ריבוי לעניין רבית.

אך לדברינו הפשטות שהוי רבית קצוצה כמו שנראה בשו"ע כדאמרן ולדברינו באמת אפשר לראות תוספת עבור הקרן ומאי איכפת לן שהתוספת היא דרך מקח כי לעולם נותן לו קרן כעין הלווה והוא עיקר ההלוואה וכל העסק של המקח כולו הוא תוספת על ההלוואה וכיוון שבא מחמת ההלוואה נידון כתרבית ונלעולם אית ביה ריבוי כיוון דלית לן סברת המבי"ט שאינו ריבוי ממוני ודוק'] וממילא אין הכרח שהוי גזה"כ אלא אף אי הוי סברא אכתי אפשר להעמיד עיקר הדין שרבית דרך מקח כשהוא רק ברבית אכתי יהיה רבית קצוצה כדעת הפוסקים, וזה עיקר יסוד סברת החור"ד.

[ושמא לפי"ז נאמר בדעת רש"י על המש' שמהפס' של מרבה הונו לומדים דדוקא דרך הלוואה אסור כיוון שבדרך מקח באמת אפשר לראות את הריבוי כתשלום עבור המקח וא"א לראות קרן כעין הלווה ועוד, ועי' וממילא אי"ז 'מרבה' הונו].

ועל פי יסוד זה תלה החור"ד את עיקר סברתו לחלק שאפשר לדון מבחינה מעשית האם הוי מין אחד או שניים והיינו שבמין אחד א"א לראות כמכירה כי א"א להעמיד סאתיים חיטין כתמורה עבור סאה אחת ונראה להדיא שיש סאה עבור הקרן ועוד סאה רבית אך בדוחן

תמורת חיטין אפשר לראות את הסאתים דוחן כפירעון כנגד הקרן ואין כאן תוספת רבית. [ויש לעי' דשמא אף אם נאמר כהמהרי"ץ שהוי גזה"כ, אכתי יהיה אפשר שלעולם אינו תלוי בחלות בחו"מ אלא שדנים מבחינה מעשית האם נידון כהלואה או מקח].

רבית המתרבה ובדעת הרמב"ם

הרמב"ם בפ"ו ממלווה ולווה הל"ו כותב גבי לוקח ששילם חלק מהמעות ותמורת ההמתנה בתשלום שאר המעות המוכר אוכל פירות ומבואר ברמב"ם שהוי ר"ק ומוציאין מידו וכן מובא בספר התרומות בשם הרמב"ם ומבאר שם הגידו"ת שרבית דרך מכר הוי רק כשכל הסכום נכנס לתוך המקח משא"כ ברבית המתרבה הדבר מתפרש דהמחיר נשאר אותו דבר ויש פירות עבור המתנת המעות והכא ליכא למיעוט של רבית דרך מקח ולכן הוי ר"ק.

ולדברים האמורים דבריו עולים היטיב שכל המיעוט של דרך מקח הוא שבמקח א"א לראות קרן ותוספת על הקרן שמוגדר כרבית אך בכה"ג יש קרן דהיינו דמי המקח ועוד תוספת דאכילת פירות ומאי איכפת לן שהוי דרך מקח. ושמא גם למהרי"ץ דדרך מקח הוי גזה"כ ואינו סברא אך אפשר שכל מה שנידון כדרך מקח בגזה"כ היינו דווקא כשנכנס למקח אך בגוונא דהגידו"ת אנו רואים זאת כעוד עסקא נפרדת דהמתנת מעות באופן דאפשר שיש מקום לדין של הגידו"ת גם למהרי"ץ וצ"ע.

אך א"כ צע"ג בדעת הראשונים למה לא מצאו היכי תימצי של רבית קרקע, שלכאוי לפי הגידו"ת הרי יש היכי תימצי של רבית המתרבה דהיינו במקום שהלוה ה' אמות להוצאה תמורת ה' אמות אחרות והתנה שעל כל המתנה בתשלום יתן תוספת בקרקע באופן דחויבו הוא קרקע והרבית קרקע ולא איכפ"ל דקרקע בקרקע חשיב כמכירה כיון דהוי רבית המתרבה וניכר הרבית ושמא נוכיח מכאן שרוב הראשונים פליגי על עיקר דינו של הרמב"ם והוי בכלל רבית דרך מקח שאינו רבית דאורייתא וצ"ע.

שיעור ג'

בגדר ההתחייבות בפסיקה, ואמאי אינו בכלל דשלבל"ע

גדר ההתחייבות בחו"מ

ע"י חו"מ סי' ר"ט סעי' ו' שהביא השו"ע לדינא את דברי הרמב"ם בפכ"ב מהל' מכירה הל"ג שכל הפוסק על שער שבשוק וקיבל דמים חייב לקנות בשוק וליתן ללוקח מה שפסק ואם חזר בו מקבל מי פרע, וע"י בכס"מ שם שעומד על דברי הרמב"ם.

ונח' הש"ך והסמ"ע בטעם ההתחייבות בפסיקה אע"פ שהיו לכא' בכלל דבר שלא בא לעולם, ונהיינו שמספיק מה שאינו ברשותו כדי להחשב לא בא לעולם כלפי הקניין. דעת הש"ך דשלבל"ע הוי חיסרון בקניין אך לעולם יש מי שפרע גם בלא בא לעולם. אך דעת הסמ"ע שאיירי דווקא היכא דידוע ומצוי למכור אותו דבר בשוק' והוא התנאי שכל היתר הפסיקה הוא דווקא ביצא השער, וכיוון שכך נידון כבא לעולם ולכן קאי במי שפרע אך לעולם כל שאינו מצוי לקנות כמו בלא יצא השער הוי לא בא לעולם ואף אין מי שפרע. ועיי"ש בקצוה"ח שמאריך ונוקט כדעת הסמ"ע ועומד שם שהם שני התירושים בכס"מ, ומעמיד שהוא כבר מח' בראשונים.

ומקור הנידון בסוגיא בהזהב ד' מז,ב, מח,א במח' ר"י ור"ל אי מעות קונות דבר תורה. ושם דנה הגמ' אמאי יש מי שפרע לדעת ר"ל במעות הרי מעות אינן קונות דבר תורה ואמאי יש מי שפרע הרי לא חל מידי בקניין. ובשלמא לדעת ר"י שמעות קונות אלא שמדרבנן הפקיעו את הקניין מובן שקם ליה במי שפרע, אך לר"ל קשיא. ומתרתא הגמ' שהיו דברים ואיכא בהדיהו מעות, ובהכי יש מי שפרע לדעת ר"ל.

ונראה ששורש הנידון לעיל תלוי מה יסוד הדין של מי שפרע לדעת ר"י למס' הסוגיא שם, האם נשאר כדמעיקרא שכל הדין הוא רק מצד דין תורה שמעות קונות ובהכי קאי במי שפרע או גם לדעת ר"י למס' הוא כמו ר"ל שגם דברים ואיכא בהדיהו מעות מהני ושם יש מח' בשטמ"ק בנידון זה.

וממילא נאמר שהש"ך סובר שדברים ואיכא בהדיהו מעות יש מי שפרע אף לדעת ר"י למס' הסוגיא ולכן אף בדבר שלא בא לעולם יש מי שפרע כי לא בעינן קניין לחייבו במי שפרע, כמו לדעת ר"ל ועל הסיכום בעלמא מתחייב לספק חיטים וקם ליה במי שפרע. אך הסמ"ע אזיל כדעת הראשונים וכדעת הראב"ד [שבשביל מי שפרע צריך קניין של מעות קונות דבר תורה עיי"ש] שבעינן קניין לדעת ר"י וכל מה שמבואר שבפסיקה חל ההתחייבות והמוכר חייב לספק החיטים הוא דווקא בגלל שיצא השער ומצי לקנות ובאמת חשיב כבא לעולם ואם מעות קונות מדאורייתא היו באמת קונות כיוון שנחשב בא לעולם.

ובאמת הם שני מח', האחת היא מח' לדינא בלא יצא לשער שנחשב כלא בא לעולם האם יש מי שפרע, והשנית ביצא השער מה הסיבה שיש מי שפרע לש"ך בגלל הדברים ולסמ"ע משום שבא לעולם בגלל שיצא השער ובאמת היה אמור לקנות אך כיון שחז"ל הפקיעו את הקניין נשאר רק מי שפרע.

אך צ"ע טובא בעיקר דברי הסמ"ע בביאור הדברים. שהנה ביאר שבעסק של פסיקה נחשב שבא לעולם כיוון שיצא השער ומועיל הקניין ורק מדרבנן אינו קונה ולכן יש מי שפרע. וצ"ע הרי בפסיקה לכא' אינו קונה ממש את החיטים המסוימות וכמו שמעיר שם הנתיבות וכן מבואר בתוס' בסד' ובסג' שאין מתחייב על חיטים מסוימות ושפיר יכול המוכר לאוכל את החיטים שברשותו ולתת בעבורם חיטים אחרות. וא"כ מה הכוונה שבפסיקה הוי קניין המועיל ונחשב בא לעולם, על מה בדיוק חל הקניין, ואם מעות היו קונות מה בדיוק היה קונה. וצ"ע.

ולכא' הדבר היחיד ששייך עליו קניין משעה ראשונה הוא על החיטים שעל כל פנים יבואו לרשות המוכר ואותם מתחייב להעמיד לקונה. ובאותה העת שיפרע לו החיטים יהיו קנויות לו מחמת מעשה הקניין בשעת הפסיקה. ואם באמת היה לא בא לעולם לא היה חל הקניין אך כיוון שחידשו שנחשב בא לעולם כיוון שיצא השער ומצוי לקנות ממילא חל הקניין על החיטין שימצא ללוקח באותה שעה. וזו שאינו יכול לחזור בו אע"פ שחלות הקניין חל רק אח"כ, י"ל שדומה לדברי הראשונים בדעת ר"מ שאדם מקנה דשלב"ע היכא שאומר מעכשיו ואינו יכול לחזור בו אע"פ שחלות הקניין עוד לא חל שהרי אינו בעולם ועי'.

ואמנם היה מקום לדון שהקניין מתחילה אינו על החיטים אלא שיש קניין על חוב של סאה חיטים שמתחייב המוכר לקונה וא"כ וודאי שיכול להתחייב גם דבר שלא בא לעולם שהרי מתחייב חוב חיטים ולא חיטים ואינו בכלל לבל"ע. אמנם ממה שדנו הכס"מ והסמ"ע משום לא בא לעולם בכל פסיקה ע"כ מבואר שדנים על קניין בחיטים שעליהם יש נידון של בא לעולם ולא על התחייבות של חיטים שאותה מתחייבים. [אמנם בתשו' הרשב"א נראה כך שהוא מדין התחייבות בקניין ומביא לסוגיין ומביא הקצות במשובב בסי' ס'] אך צ"ב גם אחר שנבין על מה חל הקניין, למה באמת המוכר חייב לטרוח ולהעמיד את החיטים כמבואר בדברי הרמב"ם האמור ----- ואי לאו קאי במי שפרע. ועי'.

והנה אם היינו דנים שמתחייב לו בקניין, חוב חיטים מובן שצריך לטרוח לקיים ההתחייבות אך הוכחנו שהקניין הוא על הפירות ולא על ההתחייבות. ונראה שוודאי גם אם היו מעות קונות לא היה מחויב לטרוח ולהעמיד לו חיטים שכבר נקנו לו אלא שהקניין חל על מה שיעמיד לו.

אלא שיש לחקור לר' יוחנן, האם רק דבר שהיה חל בקניין מעות דאורייתא חל מדרבנן לעניין מי שפרע או שמא כמו המס' שבעינן דברים בהדי מעות כמו לר"ל אך בעוד שלדעת הש"ך בהכי באמת סגי לדעת ר"י [ולכן יש מי שפרע גם בלי קניין כמו שאינו בעולם רק מכח

הדברים והמעות], לדעת הסמ"ע נאמר שבעינן דברים בהדי 'קניין מעות' ולא בהדי מעות גרידא.

ואם כצד שני מובן שאע"פ שמעיקר דין דאורייתא של קניין מעות על החיטים של אח"כ אינו מחויב להעמיד לו את המקח אך כיוון שכבר עשה קניין מעות על החיטים של אח"כ והתחייב בדברים להעמיד לו המקח כבר אינו יכול לחזור בו ומדין מי שפרע חייב להעמיד לו את המקח. באופן שעצם הקניין מעות הוא על החיטים שיעמיד לו אח"כ אך הדבר שמחייב אותו להעמיד לו את החיטים חל מדין מי שפרע.

אופן נוסף ע"פ מה שדנו להוכיח שבכל קניין חל מחייב של העמדת המקח וכיוון שלא חסר בבא לעולם [לדעת הסמ"ע] המחייב הזה חל משעה ראשונה והוא המחייבו להעמיד המקח, ויש לזה כמה ראיות וזה כבר חייב דאורייתא ולא מדין מי שפרע [היינו אם היו מעות קונות].

בדברי תוד"ה והתנן ובגדר סברת אע"פ שאין לזה וכו'

ע"י תוד"ה והתנן סב,ב שהקשו על הברייתא דר' חייא הרי שהיה נושה בחבירו מנה וכו' שמבואר שבבא בחובו גם ביש לו חיטים הפסיקה אסורה. ומק' התוס' שמעות קונות ואפילו מדרבנן כיוון שהוא מילתא דלא שכיחא שבצורה כזו יקנה חיטים, ובהכי לא גזרו חז"ל והעמידו על עיקר דין תורה שמעות קונות וא"כ בכה"ג שאין לו מה לשלם ויש לו חיטים יחשב שמקנה לו החיטים תמורת החוב [והיינו בהנאת מחילת מלווה כמבואר בתוס' מו,ב וטז,א כמו שציין כאן בהגהות הגר"א] וליכא רבית כלל. ויש לבאר השו"ט בדברי התוס'.

והנה לולי דברי רבותינו הרע"א הפנ"י והקצות היה אפשר לבאר דברי התוס' בפשיטות ואשכחן כן בבית מאיר סי' קע"ה. שהנה מבואר בתוס' בסד,ב שגם ביש לו וודאי יכול לאכול החיטים ואין הקנאה על החיטים המסוימות שהרי זה פסיקה בעלמא ולכן יש נידון של רבית כיוון שאינו קניין גמור. וא"כ מקשה כאן התוס' שאם כתוב בברייתא שיש לו חיטים אמאי לא נקנו לו החיטים לגמרי שהרי מעות קונות דבר תורה ולא שייך רבית. [ומוסיף רע"א שמשמע בברייתא שאין פתרון לעשות פסיקה בבא בחובו, ובהכי מיישב קושיית הפנ"י עיי"ש] ועונה תוס' לא פטרו ממנו עד שיתן לו חיטים היינו שאינו רוצה לקנות סאה חיטים מסוימת.

אך רבותינו פ"י אחרת, שוודאי התוס' לא הקשו שקונה סאה מסוימת מצד הנאת מחילת מלווה. אלא הקושיא שהנאת מחילת מלווה הוי קניין לקנות את הפסיקה ביש לו, ויתבאר. שהנה ע"י במהרש"א בדברי אב"י בגמ' שהקשה שאם מעמידים את המש' בבא בחובו ולכן לא מהני באין לו א"כ גם ביש לו יהיה אסור כמו שמוכח בברייתא שגם ביש לו אסור כל שבא בחובו.

ומק' המהרש"א לפי קושיית תוס' שמבואר שיש לדין קניין מעות דאורייתא אלא שבברייתא אינו בכה"ג כיוון שלא פטרו [וע"י ברע"א בכתב וחותם שהאריך בתירוץ התוס'] וא"כ מה הקשה אב"י לעולם נעמיד המש' באמת בפטרו ויש קניין מעות וקונה החיטים ואין כלל רבית.

ודוחה שלעולם א"א להעמיד המש' בכה"ג שאם כן גם באין לו יהיה מותר שהוי בכלל ההיתר של אע"פ שאין לזה יש לזה. ומבואר שאם יש קניין מעות דאורייתא קונה גם היכא שאין לו ולא נתן לו מעות. ולכאור' קניין על החיטים ביארנו בתחילת השיעור שאינו שייך וע"כ יש קניין על עצם ההתחייבות ולא על סאה מסוימת שהרי למד מדברי התוס' היתר גם באין לו. ומביא הקצות שם בהמשך דבריו את המהרש"א שמוכח כדעת הסמ"ע שהרי מה מהני מה שיש קניין דבר תורה הרי החיטים אינם ברשותו ויישב שכיוון שיצא בשער הוי ברשותו. וממילא יש היתר חדש בסוגיא במקום שיש קניין מעות וחל הקניין דאין איסור רבית.

והנה היה מקום לומר שכל ההיתר של פסיקה ביש לו או באין לו ונתן לו מעות שהוא כאילו קנה ויש לו וממילא נתייקרו החיטים ברשותו, על אף שאין חיטים מסוימות שקנאם, ואף ביש לו הרי אין קניין כמבואר בדברי התוס', אכן הענין הוא כמו שמבואר בתוי"ט 'עשו שאינו זוכה כזוכה' וכאילו זכה בחטים שיש לו, או לענין יצא השער דאמרינן שכאילו זכה בחטים שכאילו יש לו.

אך לדברי מהרש"א ודעימיה זכינו לדין שאפשר שלא דנים כאילו יש קניין על חיטים מסוימות אלא יש כאילו את הקניין שקונים לדעת מהרש"א אם היה דין תורה מעות קונות שע"ז אמר מהרש"א שאין רבית היכא שקונה בהנאת מחילת מלווה ולא נותן לו ולא מידי וגם ללווה אין לו וע"כ יש קניין על הפסיקה עצמה שמקנה לו את החיטים שעתיד לקנות וזה מספיק כדי להחשיב את היוקר ברשותו. וא"כ בדרבנן אחר שעקרו את הקניין מעות דאורייתא אכתי כל שיש מי שפרע [כשיטת החו"ד לקמיה] נחשב קניין לעניין שכבר אפשר לראות החפץ ברשותו לעניין היוקר. ועי' בזה.

באופן שלפי הפשטות הסיבה שאין רבית כי רואים ששלו התייקר כי דנים כאילו שקנה אותם חיטים מסוימות אך לפי המהרש"א אין רבית כי המקח שלו התייקר [או באופ"א אפשר שכשנותן לו את החיטין אנו דנים ששלו התייקר ולא בגלל שמעיקרא באמת קנה אותם אלא בגלל שמעיקרא היה מעשה קניין על הפירות שיקנה אח"כ ומכח זה הוא קונה אותם אח"כ ואין זה נחשב שנותן לו את היוקר כרבית אלא אך מעמיד לו מקחו ועי'].

[באופן שדברי המהרש"א הם יתד גדול לשיטת החו"ד שמי שפרע הוא היתר עצמי בעין ההיתר דאורייתא במעות קונות לדעת מהרש"א ולא בעי לזה שיהיה לו מעות ויצא השער כדי שיחשב כאילו יש לו וכדלקמיה].

בטעמי ההיתר של פסיקה

בתוד"ה אע"פ שאין לזה יש לזה כתב וז"ל דאע"ג דלא משך חיטים אין זה רבית כיוון שאם היה בא מוכר לחזור הוה קאי במי שפרע ולכך חשיב כנתיקרו ברשות לוקח עכ"ל. מבואר בתוס' שכוונת המש' אע"פ שאין לזה יש לזה הכוונה שהוי בכלל מי שפרע ולכן חשיבי כנתיקרו ברשות לוקח ואין חשש רבית. ונקטו הרע"א והחו"ד שזהו עצם ההיתר של פסיקה, שיש מי שפרע והיוקר אינו רבית דברשותו אייקר [לכה"פ כן פי' החו"ד].

ומק' הפנ"י שיש טעם אחר בגמ' לקמיה סג,ב, 'מאי אהנית לי אי הו לי זוזי בידי הוה מזבנינא בהיני ובשילי בזולא'. ובחוו"ד והרע"א אף שיש הבדלים ביניהם, שניהם נקטו שבאמת מבואר כאן בדברי התוס' היתר אחר ממה שכתוב בגמ' לקמיה.

ומאריך החוו"ד אריכות גדולה בחשבון הסוגיא מדברי הגמ' בסב,ב לסג', שלכאן יש סתירות בחשבון הסוגיא, ובקצרה מבואר שם שמעמיד שיש שני היתרים של הסוגיא של סג,ב מה לי הן מה לי דמיהן ומאי אהנית לי וכו' ויש את ההיתרים של סב,ב כדברי התוס' שקאי במי שפרע. ובתו"ד מבואר שכל ההיתר לדעת התוס' הוא מי שפרע, ומה שבעינן יצא השער הוא שרק אז יש מי שפרע ואינו בכלל לא בא לעולם אך עיקר ההיתר הוא מצד שקאי במי שפרע.

ולפי"ז מה שהוא מותר ביש לו אע"פ שלא יצא השער [כמבואר לקמן במש' בעב,ב] היינו משום שכשיש לו יש טפי צורת מקח ולכן מותר כי אינו נידון כהלוואה וממילא אין בזה איסור רבית אך כשאין לו בעינן להגיע שיתחייב במי שפרע כדי להחשיב את הסיכוס כמקח ולא כהלוואה וזה ישנו רק ביצא השער שנחשב מצוי ואינו בכלל לא בא לעולם ואז קאי במי שפרע.

ולפי"ז מה שרבא צריך את ההיתר של מה לי הן מה לי דמיהן בסג,ב היינו לשיטת התוס' שרבא בא להתיר ביציאת שער דעיירות ובה באמת אין מי שפרע כיוון שאינו שער חריף ואינו נחשב מצוי והוי בכלל לא בא לעולם ולא יחול הקניין לעניין מי שפרע וע"כ הוצרך לטעם נוסף של מה לי הן מה לי דמיהן [וברע"א רואים לא כך].

והנה כ"ז הוא רק לפי הסמ"ע שאין מי שפרע במקום שלא בא לעולם ולא לפי הש"ך שאין חיסרון של לא בא לעולם אלא בעיקר הקניין ולא במי שפרע. ומ"מ מדבריו רואים שהסוגיא בסג' לא חולקת על הסוגיא בסב' אלא שמחדשת היתרים נוספים היכא שאין את ההיתר של מי שפרע כגון בשער קל כמו של עיירות שאין מי שפרע כי אכתי נידון כאינו בא לעולם כאמור, ומדבריו המחודשים מוציא החוו"ד כמה נפק"מ להל' יעוי"ש באורך.

ונסיים בדברי התו"ר ריש פירקין שכתב שההיתר של יצא השער מועיל רק בפסיקה בשוויו והרבית הוא היוקרה דלקמיה אך היכא שמעיקרא מוכר יותר בזול מהני רק אם יש לו אך לא באין לו. ומטעים דבריו כיוון שכל הטעם שיצא השער מתיר כי יש שני טעמים בגמ' בסג' או מאי אהנית ששייך רק בפוסק בשווי שכל הנידון על ההתייקרות ויכול לטעון שהיה משיג לבדו את ההתייקרות וה"ה לטעם של מה לי הן מה לי דמיהן ששייך רק בשוויו, וממילא פסיקה בהזלא אסורה כי אין עליה את טעמי ההיתר של פסיקה בשוויו המבוארים בסוגיא.

וניחוי אנן גבי ההיתר של החוו"ד של מי שפרע לדעת התוס' שהוא היתר עצמי, למה באמת אינו מתיר פסיקה בהזלה [שהכי קיי"ל שאין בזה היתר] הרי בעיקר ההיתר בפסיקה נאמר שכל שחל מי שפרע נידון כמכירה ולא כהלוואה וממילא נחשב כמוכר לו בשעה ראשונה

ולגבי היוקר נידון כנתייקר ברשותו ולכן אין רבית ונימא ה"ה הכא שכיוון שנתחייב במי שפרע [כיוון שיצא השער ואינו בכלל לא בא לעולם כמו שנתבאר] ונחייב להעמיד לו מקח בזול מהשער שיצא, נדון הדבר כמכירה, וזה פשוט שאדם יכול למכור בזולא וכל הנידון שדנים את נתינת המעות כהלוואה ואת הפרעון כאגר נטר על המתנת המעות ולכאוי לא היה המתנת המעות כיוון שהמקח נגמר מתחילה במה שנתחייב במי שפרע.

ובזה יש לחקור מה נאמר בהיתר של מי שפרע [וגם במה לי הן וכו'] שנחשב כאילו יש לו וכאילו קנה. האם הקילו חז"ל לדון כאילו קיבל את התמורה למעות והוי מקח גמור שנגמר בשעת הפסיקה ולכן אינו שייך כלל לרבית שאין כאן שכר המתנת מעות כל שנתחייב במי שפרע בשעת הפסיקה או שוודאי לא דנים שבאמת קיבל את התמורה למעות ולעולם יש הקדמת מעות לפירעון המקח אלא כיוון שלא יכול לחזור בו מדין מי שפרע נחשב שהמקח שלו התייקר והיינו כדידיה אייקר שהיוקרא שהיא הרבית שייכת לקונה ולכן אינו רבית.

[ואפשר ע"ד שביארנו ריש דברינו שאין הפשט שרואים כאילו החיטים הם שלו מעיקרא והתייקרות באמת הייתה ברשותו אלא שכיוון שנתחייב להעמיד לו את החיטים בשעת פרעון ואז חל חלות הקניין על מעשה הקניין של שעת הפסיקה ממילא בשעה שנותן לו את החיטים בשעת פירעון נחשב שנותן לו את ההתייקרות שלו. ועי']

וממילא וודאי כשקוצץ מעיקרא למכור בזולא דנים ע"ז כרבית עבור הקדמת המעות ואפילו שנתחייב במי שפרע משעת פסיקה הוא אינו מועיל שיגמר הקניין אלא שמתחייב להעמיד לו החיטין אח"כ משא"כ גבי יוקרא אפשר לראות שהתייקר ברשותו מה שכבר התחייב להעמיד לו ולכן לא יהיה נידון כרבית אך אינו היתר על תוספת בשוויית המקח.

ונראה שגם בעיקר ההיתר של המהרש"א שבאמת יש היתר של דבר תורה מעות קונות, גם בכה"ג בהזלה אסור ויש הקדמת מעות כי לא נחשב שכבר נקנה המקח לגמרי ורק מועיל שהיוקר היה ברשותו וממילא לא יהיה בזה משום רבית. ועי'.

שיעור ד'

בגדר 'אע"פ שאין לזה יש לזה'

בגדר צירוף טעמי ההיתר בפסיקה

במש' בעב,ב מבואר טעם היתר פסיקה 'אע"פ שאין לזה יש לזה' והנה תרגום לשון המש' 'אע"פ אין לזה היינו למוכר, וכן מפרש רש"י בכל מקום שאע"פ שאין למוכר יכול להשיג מחמת איסרו שבא לידו ממישהו אחר. והנה כל הסוגיא בסב' וסג' לא ביארה הגמ' להדיא ביאור לשון זו רק הביאה כן.

והנה הביאה הגמ' סג,ב לסברת רבא 'דמה לי הן מה לי דמיהן' והנה לפי' רש"י שם ובעיקר בדברי הרמב"ן לשיטת רש"י מבואר שרבא בא לבאר עיקר ההיתר בדין המש' בעב' בהיתר פסיקה. ומבואר שהיה הו"א לפרש אחרת את ההיתר של יצא השער, וכאן רבא בא לפרש טעם המש' שההיתר הוא משום מה לי הן מה לי דמיהן והוא הביאור באע"פ שאין לזה יש לזה שכיוון שמצוי לו לקנות נחשב כאילו הוי ברשותו וממילא בדידיה אייקר וליכא כלל רבית.

ועי' ברמב"ן שההו"א לשיטת רש"י היא שכל ההיתר הוא רק ביצא השער של אכלבאי וארבי שהוא שער קבוע טפי ובהכי ליכא חשש רבית כיוון שמן הסתם לא יתייקר וממילא בשער של עיירות שאינו קבוע כ"כ לא יהיה היתר וע"ז קמ"ל רבא שיצא השער הוא כדי שיהיה מצוי לו לקנות ובבא באיסרו לידו נחשב כאילו יש לו ובדידיה אייקר וא"כ מהני אף בשוק של עיירות כל שמצוי לו לקנות.

וויש לעי' אמאי לא תועיל הך סברא גם למס' בשער של אכלבאי וארבי אפילו בבא בחובו שסו"ס אין חשש התייקרות כיוון שהוי שער קבוע טפי, ולכא' לא מצאנו שיהיה היתר בבא בחובו אלא ביש לו אך באין לו אלא שהשער קבוע טפי כמו אכלבאי וארבי לא שמענו היתר, אם לא דבא בחובו שהיתה הלוואה חמיר אף לענין זה ושמא למס' ליתא כלל להך סברא של ההו"א בגמ' לדעת רש"י, ועי'.

מ"מ מפורש בדברי הרמב"ן שמה לי הן מה לי דמיהן הוא הסבר בטעם המש' שאע"פ שאין לזה יש לזה. משא"כ לדברי הרמב"ן גופיה שפי' אחרת את ההו"א בגמ' והיינו שהייתה הו"א שהיתר פסיקה נאמר רק היכא שנותן מעות וקמ"ל שיש היתר גם היכא שמעיקרא נותן פירות עי' בדבריו. מ"מ לדבריו לא נאמר הסבר בגמ' בעיקר ההיתר של המש' שאע"פ שאין לזה וכו' ודלא כמו לפירש"י האמור.

ולשיטת רש"י, בהמשך, מקשה הגמ' מבריייתא דרב אושעיא בבא בחובו שמבואר שכל ההיתר הוא רק ביש לו וסברת רבא היא אף באין לו. וצ"ע מה הנידון הרי שם לא בא באיסרו אז למה שיהיה ההיתר של המש' של אע"פ שאין לזה וכו' הרי אינו בכלל מה לי הן מה לי דמיהן שהרי לא נתן דמים.

ומזה מוציא הקרבן נתנאל ראייה נגד השיטות שאם יש למוכר מעות אע"פ שלא בא באיסרו הוא בכלל היתר פסיקה אף בבא בחובו והיינו דע"ז גופא הקשתה הגמ' שמברייטא דרב אושעיא מוכח שדווקא ביש לו פירות יש היתר ולא מהני מה שיש לו מעות ומ"ט באמת לא אמרין מה לי הן מה לי דמיהן במעות שביד המוכר ותירצה הגמ' שמה שמהני שיש למוכר מעות אף שלא הגיעו מיד הקונה ונחשב כיש לו הוא דווקא במכירה משא"כ בברייטא דרב אושעיא בבא בחובו טפי נראה כהלואה ושם ההיתר רק כשיש פירות ממש.

ובסוף הגמ' יש טעם נוסף של רבה ורב יוסף של מאי אהנית לי כו'. ומק' הגמ' שא"כ יהיה מותר בסאה בסאה ומחלקת בין הלואה למכר. והנה לדברי רש"י פי' הגמ' שני טעמים בהיתר פסיקה הראשון הוא סברת רבא של מה לי הן וכו' שהיכא שנתן לו מעות ויצא השער חשיב כיש לו ונתייקר ברשותו ושנית טעמא דרבה ורב יוסף. ולא נתפרש אי בעי שניהם ואם יש מח' ביניהם והאם יש נפק"מ.

ולעיל בתוס' סב, ב ד"ה אע"פ שאין לזה, נראה שמסבירים אע"פ שאין לזה יש לזה היינו שאין למוכר והוא יכול להשיג וממילא יש מי שפרע ונחשב שיש ללוקח ונתיקרו ברשותו, וע"פ הסמ"ע הוא חידוש בזה גופא שיש מי שפרע בגלל שיצא השער ואינו בכלל דבר שלא בא לעולם כיוון שאע"פ שאין לזה יש לאחר ונחשב מצוי בידו והוי ברשותו להקנותו. ולפי החו"ד הוא באמת כל ההיתר שכיוון שיצא השער ויש מי שפרע לדעת הסמ"ע ממילא נקנה ללוקח וברשותו התייקר.

וסדר הסוגיא לשיטתו הוא שחשבו שההיתר של הפסיקה הוא מי שפרע והוא היתר לעצמו ויהיה ההיתר דווקא בשוק של אכלבאי וארבי שרק אז נחשב מצוי לעניין שיחשב ברשותו ולא יהיה חיסרון של לא בא לעולם לדעת הסמ"ע וע"ז חידש רבא ורבה ורב יוסף טעמים נוספים שגם בשוק של עיירות או דורמוס שאינו קבוע טפי לעניין שיהיה נחשב בעולם אכתי יש סברות אחרות להיתר הפסיקה.

והנה לכא' דבריו דחוקים, שבהכי איירי הסוגיא וכל הסוגיא בסג' לכא' השו"ט היא האם יש מי שפרע, ועי'. ובעיקר קשה לדבריו שהנה הפוסקים בסי' ר"ט לא חילקו [חוץ מהנתיבות שם] שיש מי שפרע דווקא ביצא השער של אכלבאי ובכל פסיקה נראה שיש נמי מי שפרע וא"כ מוכח שאע"פ שכבר ישנו לטעם של מי שפרע הוא אינו מספיק אלא בעינן נמי לטעמים שהתפרשו בגמ' להיתר הפסיקה. והפנ"י כבר עומד ע"ז שההיתר הוא מאי אהנית ולא מי שפרע ונשאר בצ"ע על התוס'.

והיה מקום לומר שגם הטעם של מאי אהנית בעי מי שפרע ואינו טעם עצמי, וכן מבואר בשטמ"ק סג, ב שדקדק שהגמ' מביאה דיני מי שפרע לדעת רבה ורב יוסף בנותן מעות בתרעא חריפא ומבואר שע"כ בעי מי שפרע שיהיה היתר לפסיקה ומה שהגמ' כללא אותם בסמוך הוא

כדי להורות שם לטעם שהם עצמם פירשו לעיל מיניה בהיתר הפסיקה של מאי אהנית אכתי בעי שיהיה בכלל מי שפרע.

ובביאור הצירוף היה אפשר לומר, שהנה עי' במאירי בד' ע"ב על המש' שם שמצייר את המציאות של פסיקה שמי שרוצה ללוות ולקוח ממנו המלווה רבית בדרך היתר ע"י פסיקה, ואמנם וודאי אינו תלוי שבמציאות היא תהיה סיבת הפסיקה כדי שיהיה אסור אך הא מיהא שמעת מינה שיסוד איסור פסיקה הוא שרואים את הקניין שעושים כהלואה, ויש לשונות כאילו באחרונים שהוא מיחזי כהלואה והיתרי הפסיקה מועילים שמוגדר כמקח ולא רק כמקח אלא שברשותו אייקר וממילא אין צד רבית בזה.

וא"כ אפשר שהסברא של מאי אהנית לבד אינה מועילה להתיר את הפסיקה כיון שהלואה אין מועיל לומר שיכל לקבל את היוקרה ה"ה בפסיקה כיוון שבגדרים דרבנן רואים את הפסיקה כהלואה ולכן בעינן שראשית כל יהיה חיוב של מי שפרע כדי שיהיה לפסיקה צורה של מקח שמתחייב להעמיד לו דמי החיטים וכלפי מה שסו"ס מתרבה ממנו סומכים על הסברא של מאי אהנית במקח אך היכן שהוא באמת הלואה כמו בהלואה סאה בסאה שהגמ' מקשה שם לא מהני מאי אהנית כיוון שהוא הלואה ולא מקח, ודוק. אמנם כ"ז יכול להיות פשט בשיטה.

אך בתוס' מפורש שמחמת מי שפרע הלוקח קנה חיטים וממילא ברשותו אייקר ולמה בעי מאי אהנית ואכתי נשאר קושיית הפנ"י לשיטת התוס'.

ואפשר עוד ליישב שהנה לשיטת רש"י נתפרשו שני היתרים, וכן נראה מדברי הרא"ש בתו"ד ריש פירקין וכן מבואר בתשו' הריב"ש סי' ש"ו שמפורש באמת שהם שני טעמים ולא התפרש אם זה מח' או שבעי שניהם והאם יש נפק"מ. וממילא אפשר שקושיית הפנ"י אינה חמורה, שבאמת מצד מאי אהנית אפשר שלא בעי מי שפרע [ודלא כדברי השטמ"ק האמור], רק לטעם מה לי הן מה לי דמיהן בעי נמי מי שפרע.

והיינו שלעולם נחשב כאילו יש לו מחמת איסורו הבא לידו ביצא השער אך בעינן נמי למי שפרע כדי שיהיה נחשב שמה שכאילו יש הוא כאילו מקנה לו לעניין ההתייקרות נחשבת ברשותו. וכמו שמבואר ברש"י סג, א שגם היבא שיש לו בעינן להגיע למי שפרע, וא"כ אפשר שכשדנים מצד אע"פ שאין לזה יש לזה שיחשב שיש לו אכתי בעי מי שפרע כדי שיהיה ברשותו אייקר אך אה"נ כלפי הטעם של מאי אהנית לא בעי להגיע למי שפרע ודלא כדברי השטמ"ק. וכל קושייתו היא למה בעי מי שפרע הרי יש מאי אהנית אך עד כמה שמבואר בראשונים באמת למס' יש שני טעמים אז מובן שמי שפרע מצטרף עם מה לי הן להחשיבו ברשותו אך מאי אהנית באמת לא בעי למי שפרע, כאמור.

ביאור צירוף הטעמים לדעת הב"י והש"ך

ועי' דברי הב"י ומעתיקו הש"ך ריש סי' קע"ה והוא כמו שנראה ברשב"א בד' עב' שסברו דלא כהרא"ש והריב"ש, ולעולם מאי אהנית ומה לי הן וכו' אינם שני טעמים נפרדים אלא יש צירוף ביניהם שכתבו 'וטעם ההיתר איתא שהוא משום שאמר לי שקול טיבותיך ושדייא אחיזרי אי הוי לי זוזוי בידי הוה מזבנינא בהיני ושילי בזולא כלומר וחשבינן כאילו המוכר קנה מיד התבואה בדמי הלוקח וזכה בה הלוקח וכשנתייקרה ברשותו נתייקרה'.
ומבואר שמאי אהנית אינו טעם שעומד בפני עצמו שהרי התחיל בו וסיים בעיקר ההסבר בטעם של מה לי הן מה לי דמיהן.

וביאור הצירוף, שהנה בסברת מאי אהנית הלוקח טוען שלא הרווחתי את היוקרא מכוח המתנת המעות כי יכולתי להרוויח בדרך אחרת והיינו לקנות מעיקרא בהיני ושילי. והיינו שכשהיה לו מעות היה לו את כח היוקרה ביד ע"י המעות כי יכל לקנות אך לכאן הוא ויתר על אפשרות זו והלווה אותה למוכר ותמורת ההלוואה נותן לו את היוקר וע"כ צ"ל שההיתר של מאי אהנית אומר שגם כשנתתי ללווה נתתי לו מעות כדי שיקנה לי בהיני ושילי וכביכול הוא מוסר לו את כח היוקרה ומה שלא קנה מיד את החיטים הוא עניין ידיה וממילא היוקר שייך למלווה, והיינו שמאי אהנית הוא מצד הקונה שנתן כדי שיהיה לו אצלו חיטים והיוקרא מונח כבר אצלו, ומה שהיה בידו היינו את כח החטים והיוקרא את זה הניח אצל המוכר וממילא מובן שבעינן בשביל זה שיהיה בכלל מי שפרע כיוון שסו"ד גם לסברת מאי אהנית סיבת ההיתר הוא שברשותו אייקר ולזה בעי מי שפרע כדי להחשיב שנקנה לו וכמו שאמרנו אם מה לי הן הוא היתר נפרד שלעולם בעי וודאי מי שפרע כדי להקנות לקונה את מה שכאילו יש לו ה"ה לסברת מאי אהנית בעי להגיע שמחמת האי סברא דנים כאילו יש ללוקח את החיטים וקנה אותם במי שפרע.

בדברי הראב"ד בצירוף סברת מצי יזיף ומאי אהנית

הריטב"א הישנים בד' עב' בשם הראב"ד לא שאל אמאי בעי לשני הטעמים של מה לי הן ומאי אהנית. ושם למד בגמ' בסג' על דרך הרמב"ן והרשב"א וממילא לא מבואר עוד טעם להיתר פסיקה בסברת מה לי הן מה לי דמיהן וכל הטעם הוא מחמת מאי אהנית. ועיי"ש שבד' עב' יש היתר של מצי יזיף והראשונים עמדו למה בעינן שניהם עי' ברשב"א שדן שבעי שניהם ולא נשאר בזה.

וגם זה הוא סברא של היתר שממילא יש לו כיוון שמצי יזיף. ומק' הריטב"א בשם הראב"ד אמאי בעי מצי יזיף הרי מבואר שהיתר הפסיקה הוא מחמת סברת מאי אהנית, ומיישב שיכול להיות איסור רבית מצד המוכר אע"פ שאין מצד הלוקח כמו שמבואר בסוגיא דטרשא דר"פ. וממילא מאי אהנית הוא רק סברא כלפי הלוקח אך בעינן למצי יזיף כדי דלא להוי רבית מצד הפסד המוכר, ולכאן צ"ב למה מצי יזיף לבד לא מספיק הרי כאילו יש לו וברשותו אייקר כמו במה לי הן.

וע"כ למד אחרת את ההיתר של מצי יזיף, והיינו שמה שלווים על שער שבשוק כיוון שמצי יזיף היינו משום שיכל המוכר עכשיו לקנות במעות חיטים ולא יפסיד מה שייתקרו החיטים

אח"כ והוא סברת מצי יזיף, שאין למוכר הפסד מצד שמצי יזיף וממילא הוא רק סברא כלפיו למה כלפיו תוספת המעות שנותן לו בסוף אינו נידון כרבית עבור המתנת המעות כיוון שהוא לא התחסר בזה ולא מיד, ומצד הלוקח שסו"ס מתרבה מזה עבור המתנת מעותיו אמרינן סברת מאי אהנית שאינו נידון כמי שהרוויח כיוון שיכל להרוויח כן במעותיו שלו במקום אחר.

אלא שאכתי צע"ג בדבריו שהנה הגמ' בסג"ב מקשה שמצד מאי אהנית יהיה אפשר להלוות סאה בסאה ולפי הראב"ד וודאי ק' הרי מאי אהנית הוא רק סברא ללוקח ולעולם כדי להתיר בעינן נמי שיהיה למוכר סברת מצי יזיף שלא יחשב כהפסד, והנה סאה בסאה ביצא השער מותר, וכל האיסור כשאין מצי יזיף בלא יצא השער וא"כ מה מק' הגמ' וצריכה לחלק בין מכר להלוואה הרי כל הטעם הוא דווקא שיש מצי יזיף למוכר, והוא פלא.

ועי' בחזון יחזקאל [על התוספתא ריש פ"ו] כשדן על הראב"ד ועל הגמ' בדף סה' שבעי לדון שאין ריווח מצד המלווה ואין ריווח מצד הלווה. ומבאר שיסוד הדין שדנים את הרבית דרבנן כלפי כ"א כיון שבאמת יש שני דינים של נשך ותרבית ואע"פ שהגמ' ריש פירקין אומרת שאין נפק"מ מ"מ הם שני דינים אלא שמדאורייתא בכל גווני שניהם ישנם. וממילא כשבאים להתיר את הרבית דרבנן צריך שלא יהיה נשך מצד הלווה ולא יהיה תרבית מצד המלווה. ולזה מועילות שני הסברות שמצי יזיף מועיל שאין נשך למוכר שהוא הלווה כיוון שאינו מפסיד כי יכל לקנות ויוקר החיטים היה נעשה גם לו וכן מצד הקונה שהוא המלווה כביכול אינה תרבית מכח סברת מאי אהנית.

ועי' בחכמ"א בסי' קל"ד שדן לומר שבסאה בסאה אין איסור נשך כיוון שלמעשה נותן מה שהוא חייב ואין איסור תרבית [אולי מצד סברת בתר מעיקרא] וכשרבנן אסרו סאה בסאה הוא משום שמ"מ רבנן אסרו התרבית שיש למלווה בפועל. והם דברים שצריכים ביאור מצד עצמם, מ"מ מבואר שאיסור סאה בסאה הוא משום לתא דתרבית [והוא צ"ע בסוגיא דבתר מעיקרא] ולדבריו אפשר שהנה בפסיקה יש איסור גם בנשך וגם מצד תרבית כאמור כיוון שנידון כהלוואה ברבית גמורה מדרבנן ולכן מדרבנן בעי שני טעמים כדי להתיר.

וא"כ אחר דברי הגמ' שמאי אהנית מועיל לפסיקה ולפי דברי החזון יחזקאל היינו שמועיל לתרבית שבפסיקה מצד המלווה לכן הקשתה הגמ' שוודאי יהי גם לסאה בסאה ששם כל האיסור הוא רק מחמת לתא דהתרבית ואם מאי אהנית עוזר לפסיקה יעזור נמי להלוואת סאה בסאה. ואמנם בפסיקה בעינן נמי להגיע לעוד היתר של מצי יזיף מצד הנשך של המוכר אך זה אינו בסאה בסאה ולכן מספיק לגמ' להקשות שמאי אהנית יועיל להתיר הלוואת סאה בסאה. וע"ז תירצה הגמ' שסו"ס סברת מאי אהנית מהני רק בדרך מקח ולא בדרך הלוואה, כן נראה בישוב דעת הראב"ד מדברי הגמ' בסוגיין.

נפק"מ בין טעמי היתר פסיקה

השער דעה בסי' קס"ג מאריך שמאי אהנית ומה לי הן הם שני טעמים כדברי הרא"ש והריב"ש. ודן נפק"מ היכי דבא באיסרו בחלק מהמקח ולא נתן דמים כנגד כל המקח, שבכה"ג

אין לכאוף טעמא דמאי אהנית שסו"ס את היוקרא של כל החיטים לא יכל להשיג בדמים בהיני ושילי שהרי אין לו דמים כנגד כל החיטים.

אך מצד מה לי הן מה לי דמיהן כיון שכנגד מעותיו כאילו יש לו וכאילו קנה כנגדם א"כ אין כאן הלואה והמתנת מעות אלא מקח והנה בפנים מאירות ח"ב סי' כ' מפורש דלא כדבריו ומפרש דבריו שהרי לא נתן לו את שווי כל המקח וממילא היוקרא של חלק המקח שעליו לא שילם הרי הוא רבית שנותן תמורת הקדמת המעות, אמנם שיטתו שם מבואר כמו הב"י שלעולם בעינן לשני הטעמים כדי להתיר הפסיקה וא"כ לשיטתו מובן שאין לטעם של מאי אהנית אך השער דיעה אזיל לדעת הרא"ש שהם שני טעמים נפרדים וממילא לטעם של מה לי הן אפשר לדון שכיוון שכבר נידון כמכירה לא בעינן מעות כנגד כל המקח.

אמנם עיקר דבריו גם לשיטת הרא"ש צ"ב. שהנה יש לחקור איך דנים על סברת מה לי הן, האם דנים שבאמת קיבל תמורה למעות ואין פה הלוואה כלל וממילא אין המתנת מעות ולכן אין רבית, ונראה שכך למד השער דיעה ולכן לשיטתו כל שכנגד מעותיו אמרינן מה לי הן דמיהן כבר אין המתנת מעות, ומה הקושיא שסו"ס מקבל חלק יוקרא שלא יכל לקנות, זה לא איכפת לן כיוון שאין כאן הלוואה והמתנה וכביכול נותן רבית עבור מקח ולא עבור הלוואה, ודוק.

אך לכאוף כל ההיתר בפסיקה שדנים כאילו יש לו אינו לעניין שכבר קיבל מקח ואין כבר המתנת מעות אלא כאילו קנה רק לעניין שברשותו אייקר שהרי באמת אכתי לא קיבל תמורה למעותיו [ואולי מבואר כן בריב"ש] וממילא לא מועיל מה שקנה יוקרה רק כנגד החצי השני שהרי סו"ס חלק היוקרא באידך פלגא לית ליה וזה יחשב כרבית עבור המתנת המעות שבכל אופן ישנה. וממילא גם אם נקבל את דבריו שמה לי הן עומד לעצמי אכתי עיקר דינו אינו פשוט כלל. [ואע"פ שיש מי שפרע על הכל אך בשביל הקניין לעניין ברשותו איקר הרי בעינן בא באיסרו ומה לי הן מה לי דמיהן].

[השער דעה דן עוד שהנה מצאנו עוד היתר לדעת הרא"ש בסי' ס"א בלווין על שער שבשוק, שבגלל מצי יזף הוי כאילו יש לו. והרא"ש עומד שם למה בפסיקה אין את ההיתר של מצי יזף ודן בזה רע"א בסי' נ"ב ואכמ"ל].

והנה הרא"ש לשיטתו שהם שני טעמים נפרדים, ברא"ש אח"כ כתוב פשט ברבי יוחנן שלא פוסקים על שער של עיירות, ואמנם בסוגיין פוסק דלא כר"י אלא כרבא שפוסקים על שער של עיירות, אך שם מביא את ר"י ומסביר טעמו. והיינו שיסוד היתר פסיקה הוא מצד סברת מאי אהנית וזה לא שייך בשער של עיירות ולכן לדעת רבי יוחנן אין פוסקין אלא על שער של אכלבאי וארבי שהוא שער קבוע טפי.

והבאנו לעיל לדון מה ההו"א בהיתר פסיקה שהוא רק בשער של אכלבאי וארבי, שעליה חידש רבא שהסברא היא מצד מה לי הן וממילא גם בשוק של עיירות. והבאנו דברי הרמב"ן ברש"י שהו"א שבעינן שער קבוע שמסתמא לא יתייקר ולא יהיה רבית והוא סברת ההיתר ולכן הו"א שהוא רק בשער קבוע טפי של אכלבאי וארבי וקמ"ל רבא שהוא מצד מה לין הן

שנחשב יש לו ונתייקר ברשותו וכו' וממילא גם בשער של עיירות וכן הזכרנו לדברי החו"ד שלשיטתו הו"א שההיתר הוא משום מי שפרע וזה אין רק בשוק קבוע טפי מצד שרק אז חשיב בא לעולם וקמ"ל שיש היתר אחר גם בלי מי שפרע.

והנה מדברי הרא"ש שמענו פשט נוסף בהו"א של רבא והיינו שההיתר בפסיקה הוא מאי אהנית והוא אינו בשער של עיירות וע"ז קאי רבא ואמר שאע"פ שאין לסברת מאי אהנית בשער של עיירות מ"מ יש סברא אחרת של מה לי הן מה לי דמיהן שמועילה אף בשער של עיירות.

וע"ז המשיכו רבה ורב יוסף לדון על אותו שער שבשוק שדיבר רבא ור"י שאין עליו סברת מאי אהנית הם חלקו ואמרו שגם מצד מאי אהנית אפשר להתיר אפילו שער של עיירות.

אך כ"ז וודאי הרא"ש לשיטתו בחי' הרא"ש שמה לי הן מועיל גם בלי מאי אהנית והם שני טעמים ולכן אפשר לבאר כך את השו"ט בגמ' שרבא נתן טעם שאפילו שאין מאי אהנית אכתי יש מה לי הן מה לי דמיהן, ודוק' ויש עוד להאריך.

שעור ה'

בדברי הרא"ש סי' ס"א

ביאור סברת הרא"ש במצי זבין לפי דברי הדרישה
בסוגיא בד' עב, ב מובא מח' האם לוויין על שער שבשוק או אין לוויין וקיי"ל שלווין על שער
שבשוק. ובדברי הבה"ג מפורש שההיתר הוא בהלוואת סאה בסאה שלווין על סמך שער
שבשוק כיוון שחיטי בהיני וחיטי בשילי אי בעי זבני ופרעי.

וידוע שהרא"ש בסי' סא' כותב שהוא מותר מצד שיכול הוא ליקח פירות באשראי כיוון שיצא
השער או ילוה מחבירו' והוא היתר מספיק כדי ללוות על שער שבשוק וא"כ מקשה שם אמאי
בעיקר דין פסיקה אסור לפסוק בלא בא באיסרו כמו בא בחובו שמבואר לעיל כל הסוגיא
בסב' וסג' שהוא אסור ונאפשר שמדוקדק ברא"ש שהקושיא ק' גם בלי הטעם של מצי יזיף
דמאי שנא שהתירו סב"ס ביצא השער ואסרו בבא בחובו הרי בשניהם לא בא איסרו לידו
וכ"ת מצד מצי יזיף לכאן' הוא ישנו גם בבא באיסרו כאמור].

ומתרץ הרא"ש ש'אני התם כיוון דהלווהו מעות מתחילה מיחזי כרבית'. ויש לעי' כוונתו.
ומצאנו בדרישה ריש סי' קס"ג על דברי הטור שבא בחובו אסור אע"פ שיצא השער שכתב
שאפשר לומר שאפילו לשיטת ר"י בקס"ב ששרי ללוות סב"ס ביצא השער גם באין לו מעות
יש חילוק בין המקרים, שהתם לא מיחזי כ"כ כרבית שמחזיר כמו שהלווהו שסאה הלווהו ואינו
נותן לו אח"כ יותר ממה שהלווהו אלא סאה. אך בפסיקה רואים למעשה נתינת מעות ונותן
אח"כ חיטים יותר וטפי מיחזי כרבית וממילא כדי להתיר צריך שיהיה ממש בא באיסרו כדי
להתיר אך ההיתר של אי בעי יזיף לא שייך הכא כי מינכר טפי הרבית.

ויוצא שכשנבוא לדון מה יותר חמור יוצא שפסיקה חמיר טפי מהלוואת סב"ס כי אמנם הוא
דך מו"מ אך כלפי החשש שנראה כרבית הוא טפי נראה כרבית משא"כ גבי סב"ס אף שכולו
דרך הלוואה אך כל החשש רבית דאית ביה הוא חשש קלוש כי לא מינכרא הרבית, [והיא
הנחה מחודשת שצריכה עיון בהמשך הסוגיות וכבר בשער דעה תמה שבכו"מ הלוואה חמיר
טפי מדרך מו"מ].

ולכאן' דבריו הם פשוט ברא"ש אף שלא הזכיר מדברי הרא"ש בסי' ס"א. ונראה להדיא
מדבריו שאינו סברא בבא בחובו שחמיר טפי אלא סברא בכל פסיקה שהיא חמורה יותר
מסב"ס ועי' לקמיה שהוא לשיטתו בסו"ס קס"ב ששם טפי מוכח שכן כוונתו.

וסברא זו עולה מדברי הרמ"א בסו"ס קס"ב שכתב שכל ההיתרים בסב"ס הוא רק סאה בסאה דייקא ולא בשני מינים כמו סאה דוחן בסאה חיטים. ולכא' מתבאר ע"ד הפרישה שכל שאין את הסברא שלא מינכרא הרבית כיוון שסאה יהיב סאה שקיל אין היתר של יש לו ושל יצא השער כי כל ההיתר הוא דווקא היכן שהוא הלוואה שלא מינכרה הרבית אך כל שהוי שני מינים כבר מינכר וליתא להיתר. ולכא' בפסיקה מצאנו היתר של יש לו ושל יצא השער באין לו, גם בשני מינים וע"כ משום שסו"ס הוא דרך מקח וקיל טפי.

באופן שכל שיש סברא אחת לקולא או שהוי מו"מ או שהוי דרך הלוואה שלא מינכר הרבית כמו סב"ס יש היתרים של יצא השער ויש לו. אך כשיהיה שתי חומרות א' שהוי דרך הלוואה וב' מינכר הרבית כיוון שאינו אותו מין שם באמת לא יהני ההיתרים של סב"ס כמבואר ברמ"א. אך מדברי הפרישה למדנו שכשבאנו לדון מה יותר קל, מ"מ כלפי מצי יזף פסיקה חמיר טפי ולכא' הוא פשט ברא"ש כאמור.

ביאור הרע"א בדברי הרא"ש

אך בפשטות לשון הרא"ש וכן נוקט רע"א בתשובה נ"ב מורה שלא כדבריו, והיינו שהוא סברא מסוימת בבא בחובו שהלווהו מעות מתחילה או מיחזי שהפסיקה היא המשך הלוואה הקודמת וממילא מיחזי כהלוואה גם כלפי הפסיקה שאח"כ ולכן לא מועיל ההיתר של אי בעי יזף אך אה"נ בפסיקה במכר שאין את החומרא של בא בחובו אמור להיות ההיתר של מצי יזף וכל כוונת הרא"ש ליישב אמאי בא בחובו חמיר וע"ז ענה משום ההלוואה שבתחילה ואין כוונתו מצד שסאה בסאה קיל כלפי פסיקה כמבואר מדברי הדרישה. וכך מעמיד השער דעה בסי' קס"ב שבא בחובו שהלווהו מעות אמנם הוי דרך מקח כי כעת עושה פסיקה אך מה שהלווהו מקודם מועיל לעניין שנראה את הפסיקה כהמשך ההלוואה.

ונדגיש שהדרישה אומר חומרא בעיקר דין פסיקה אפילו בדרך מכר שאין את ההיתרים של לווים על שער שבשוק משא"כ לרע"א וכפשטות לשון הרא"ש שהוא רק סברא בהלווהו מעות מתחילה בבא בחובו.

ויש מקור לביאור זה ברא"ש מהגמ' בסג"ב, אם נפרש כמו הפלפולא חריפתא שכל קושיית הגמ' גבי בא בחובו היא היכא שאית לי מעות ומקשה אמאיבכה"ג ליכא להיתר של מה לי הן וכו', ועונה הגמ' שבא בחובו נחשב כהלוואה ולא מהני מה לי הן. ואין כוונת הגמ' שאין מה לי הן בבא בחובו אלא שלא מועיל כיוון שמיחזי כהמשך ההלוואה. והוא כסברת הרע"א שכיוון שמגיע מכח הלוואה חמיר טפי. ומצאנו בריצב"ש בשטמ"ק בתחילת הסוגיא סב"ב בהרייתא דריש סוגיין שמבואר שגם ביש אסור בבא בחובו כל שלא בא באיסרו ומבואר לתירוץ א' שם שהוא כי אכת ימיחזי כהלוואה, וכ"ה סברת הרא"ש לדעת הרע"א שכל בא בחובו מיחזי כהלוואה מכח הלוואת המעות בתחילה.

וא"כ היכן שלא יהיה את החומר בפסיקה מצד שבא בחובו, כמו בפסיקה בבא באיסרו בידו לא יהיה הבדל בין זה לבין סב"ס וכמו שמותר סב"ס אף באין לו מעות כל שיצא השער ה"ה בפסיקה אף שלא נתן לו דמים [ואפילו לית ליה דמים].

קושיית רע"א לדעת הרא"ש

ומק' רע"א א"כ אמאי רבה ורב יוסף בגמ' בסג' צריכים להגיע לסברא של מאי אהנית בעיקר טעם היתר פסיקה במכר הרי מבואר בדברי הרא"ש גבי סב"ס שמצאנו היתר של מצי יזיף וא"כ אמאי בעינן לטעמא דמאי אהנית בפסיקה. וכ"ת שמתפרש ע"ד הראב"ד שהוא צירוף עם סברת חיטי דקדחי באכלבאי, ברא"ש לכא' א"א לומר כן שהרי א"כ מה מק' מצד בא בחובו שהרי שם אין מאי אהנית וע"כ ההיתר הוא רק מצד מצי יזיף וא"כ אמאי בעי להגיע למאי אהנית.

ומצאנו בשער דעה סו"ס קע"ה שמעמיד שאכן יש בפסיקה ג"כ היתר של מצי יזיף ובא בחובו חמיר כי הלווהו מעות מתחילה והיכא שלא יהיה הלווהו מתחילה, יהיה מותר ובתחילה דן להתיר מצד עיקר דין מה לי הן וע"ז דנו בסוף השיעור הקודם לחלק אמנם ההיתר של מצי יזיף זה וודאי ישנו וכך נוקט לדינא שישנו להיתר זה.

אמנם השא' היא יותר חמורה, הרי צ"ע מה צריך להגיע כלל לטעמא דמה לי הן וכו' והבאנו תו"ר שהוא עוד טעם להיתר פסיקה, ומה צריך לזה הרי יש היתר של מצי יזיף שלדברי הרע"א ברא"ש הוא טעם מספיק בכל פסיקה במכר. והיה מקום לומר שאה"נ הוא אותו טעם ונאמר שהוא כוונת הרא"ש, ובאמת אפשר שהוא השו"ט בגמ' בסג' שמעיקרא הגמ' מקשה על בא בחובו, ולולי דברי הפ"ח שקושיית הגמ' היא דווקא על בא בחובו ביש לו מעות לעצמו, נאמר שהקושיא הייתה בבא בחובו גם בלית מעות כלל והקשתה הגמ' מצד שסו"ס מצי יזיף והקמ"ל הוא תשובת הרא"ש שכיוון שמיחזי כרבית ל"א בזה לסברת מצי יזיף והוא כוונת הגמ' 'התם הלוואה'.

ואין נראה כן ברא"ש שא"כ כל דבריו הם השו"ט בדברי הגמ' עצמה ועי'. ועוד שבדברי הראשונים ברמב"ן וברשב"א בעב"ב מפורש כדברי הרא"ש ובסב"ב מפורש שמה לי הן הוא סברא אחרת ממצי יזיף. כן מוכח מלשונות הרמב"ן שם. וביותר שדנו שם הראשונים שכל הסוגיא בסג' באה להתיר פסיקה גם היכא שפוסק על הפירות ולא דווקא בפוסק על המעות ואם נאמר שלעולם גם בלי מעות כלל מהני מצד מצי יזיף מה כלל הנידון האם ההיתר נאמר רק במעות או גם בפירות [הרי בשער דעה מבואר שמצד מצי יזיף מהני גם בפרוטה אחת כנגד כל המקח לולי החומרא של הלווהו מתחילה שישנה רק בבא בחובו ולא בעיקר דין פסיקה שעליו דנה הגמ'] ומבואר לכא' שהם שני סברות שונות ומבואר לכא' שלא מהני מצי יזיף בפסיקה ולכן בעי להגיע לטעמא דמה לי הן בבא באיסרו.

עוד ראייה לזה שהנה דנו הראשונים בסברת רב האי גאון שהתיר בא בחובו אם היה דרך מו"מ מתחילה דחשיב כאילו בא איסרו לידו ודנים הראשונים בדבריו והרמב"ן כותב שקבלת הגאונים תכריע. ולכא' אם ברא"ש מבואר שגם בפסיקה יש היתר של מצי יזיף א"כ דברי רב האי גאון מוכרחים מצד עצמם שוודאי כל החומרא היא רק בבא בחובו שהיה מקודם בהלוואה אך כל שלא היה הלוואה ליתא לחומר של בא בחובו וממילא יהיה נידון כמו כל פסיקה שמותר מצד מצי יזיף ומה כלל אריכות הנידון בדברי רב האי גאון, ודוק'.

ולכא' כ"ז היה מראה שכוונת הרא"ש כמו שנראה מדברי הדרישה שגם אחר חשבון הסברות פסיקה חמיר טפי כיוון שטפי נראה כרבית וממילא כל סברת ההיתר של מצי יזיף נאמרה רק בסב"ס ולא בפסיקה. [ויש להסתפק בבא בחובו כשהיה הלוואת סב"ס בהיתר של יצא השער ואח"כ פסק על פירות, וצ"ע].

ונוסיף שהנה יש עוד דרישה בסי' קע"ג סק"ה, שם הרמ"א כותב שבסב"ס דנים שנחלטת לו ולכן לווה כמה סאים על סאה אחת ובפסיקה לכא' אין את הדין הזה, וכן מביאים הראשונים מדברי הרמב"ם.

אך ברמ"א שם ס"ה למד מסב"ס שה"ה לפסיקה. ושם הדרישה מתווכח לשיטתו בקס"ג שא"א ללמוד מסב"ס לפסיקה ושם כותב שרואים שפסיקה חמיר כי מינכרא רבית כמו שאין בה היתר של מצי יזיף למרות שישנו ברא"ש בסב"ס [ברשב"א יש חילוק אחר ודבריו צ"ב]. ורואים שממצי יזיף לומדים חומרא בפסיקה כלפי סב"ס ודוק'. ומוכח כדברינו לעיל בכוונת הדרישה שדן לחלק בין פסיקה לבין בא בחובו ולא לומר סברא מסוימת לחומרא בבא בחובו דווקא.

והנה הב"י דן לדייק מלשון הרמב"ם בפ"ט שמועיל אפילו יש לו מעט ולא בעי יש לו כנגד כל המקח והמשל"מ שם מפרש שרק חסר במלאכות ולא בשווי ודוחה את הדיוק, עיי"ש. מ"מ גם אם אין דיוק שמועיל אפילו מעט בפסיקה, הנה המקור מהרמב"ם הוא מפ"י שבעינן מעות לפי שווי, ושם איירי בבא בחובו ושם מביא את הדין של יש לו מעט [וצ"ע שמא משום שמשם המקור] והלא דבר הוא שלא כתב כן לעיל מיניה בפ"ט בעיקר דין פסיקה. ויש משמעות ברבינו ירוחם שרק בבא בחובו לא מהני יש לו מעט אך בשאר פסיקה הוי כמו סב"ס.

ובאמת לפי הדרישה א"א ללמוד מבא בחובו שאסור יש לו מעט לפסיקה, וממילא יש 'חצי' תירוץ על הרמ"א שכתב בסי' קע"ג שמועיל יש לו מעט [ולולי מש"כ שסוזה גם בפסיקה בהזלה והוא דבר שצ"ב כעת] ובסי' קס"ג לא משיג על המחבר שכתב שבעי שיהיה לו הכל בבא בחובו ולדברינו ברמב"ם הוא בדקדוק שלעולם בא בחובו בעינן יש לו כנגד הכל משא"כ גבי עיקר דין פסיקה. ואינו תירוץ גמור כי עדיין קשה אמאי בקע"ה גבי עיקר דין פסיקה לא השיג על המחבר שגם שם כתב שבעי יש לו כנגד הכל.

אמנם מלשון הרא"ש טפי משמע כדברי רע"א, ולדבריו הדרא קושיא לדוכתא אמאי בעינן לטעמא דמאי אהנית ומה לי הן, תיפוק ליה מצד מצי יזיף.

ואפשר היה ללמוד רעיון מהשער דעה סו"ס סי' קע"ה שכתב שסברת מצי יזיף לא מועיל בשער של עיירות רק בשער גמור. ואם כנים דבריו מצאנו ביאור נפלא בגמ' בסג"ב. שהנה מסבירים הראשונים שם שכל ענין הסוגיא הוא להסביר אמאי יש היתר פסיקה גם בשער קטן ולכן בעי להגיע למאי אהנית ומה לי הן. ולפי"ז יש פשט חדש שההו"א בהיתר פסיקה שהוא רק בשער גדול כי ההיתר הוא מצד מצי יזיף וזה ישנו רק בשער גדול. ולמדנו מהחור"ד שאמר שההו"א שההיתר הוא משום מש"פ ולזה בעי שער גדול, והרמב"ן כתב שבעינן שער גדול שאז אין חשש שיתייקר, ולפי השער דעה יש הסבר חדש שהו"א שבעי שער גדול כי ההיתר הוא מצד מצי יזיף כאמור.

אך זה אינו בדעת הרמ"א שהנה בסי' קע"ה הרמ"א פוסק שמועיל שער של עיירות ובקס"ב גבי היתר סב"ס כותב עי' סי' קע"ה שהוא אותו שער ומבואר שגם בהיתר של סב"ס שהוא מצד מצי יזיף ישנו לאותו שער כמו גבי עיקר דין פסיקה ודלא כהשער דעה. ובאמת נראה שהשער דעה לשיטתו שמשגי על הרמ"א שם שאין ראיה לדבריו שהוא אותו השער ולעולם נימא שמצי יזיף הוא היתר רק בשער גדול ולא בשער קטן.

ורע"א עצמו עונה על קושייתו, שהנה לדעת הרמב"ם בקבע לו זמן לא מהני כל ההיתרים של סב"ס, והרמ"א פוסק כתשו' הרא"ש שכל היכא שלא יכול לפרוע לו קודם יש לו מועיל אך יצא השער לא מועיל. וע"ז אומר הרע"א שהביאור פשוט כיוון שמצי יזיף פועל כאילו יש אך כ"ז שיכולים לדון כאילו פרע אך היכן שלא יכול לפרוע לא דנים כאילו חל הפירעון עכשיו כי הרי קבע לו זמן ולא יכול כעת לפרוע וממילא לא נחשב שיש לו וליכא להיתרא של מצי יזיף, ולכן בעי לטעמא דמאי אהנית שישנו בכל אופן. שהנה מכמה לשונות בגמ' אפשר להוכיח שגם בקבע לו זמן יש את היתר הפסיקה ואת זה באה הגמ' בסג, בלהסביר אמאי מותר הרי ליכא להיתראד מצי יזיף כיוון שקבע לו זמן וע"ז אמרו רבה ורב יוסף טעמא דמאי אהנית ששייך גם בקבע לו זמן.

אך לכאוף כ"ז נכון בישוב קושיית הרע"א למה צריכים לטעם נוסף חוץ ממצי יזיף. אך שאלנו למה בעינן נמי להיתרא דמה לי הן מה לי דמיהן. והבאנו שמפורש בראשונים שהוא סברא עצמית ואין הכוונה משום לסברת הרא"ש שמצי יזיף. וכ"ת שמצי יזיף לא מועיל בקבע לו זמן אך מה לי הן מועיל ולכן בעי להך טעמא כמו שתירץ הרע"א גבי מאי אהנית הוא לכאוף לא מסתבר, זיל בתר טעמא עד כמה שמצי יזיף פועל שנחשב כיש לו ודן רע"א שכל שקבע לו זמן א"א לומר שהוי כיש לו א"כ מה מועיל טפי מה שנתן לו מעות והוי ממש כיש אכתי א"א לדון כן כיוון שקבע לו זמן שלא יפרע לו, ועי'.

אך באמת מלשון הרא"ש בתשובה, נראה שההיתר של יש לו בסב"ס הוא כמבואר בלשון רש"י במד, ב שהסאה שברשות הלווה נחלטת למלווה וברשותו אייקר. אך ההיתר של לוין על

שער שבשוק הוא אי בעי זבין אך אינה כאילו יש לו וכאילו נחלט אלא כיוון שיכול לקנות לא ניכרת ההמתנה והקילו בזה כמו עד שיבא בני ולכן קבע לו זמן לא מועיל ביצא השער, ומאידך מועיל ביש לו. כיוון שכל שיש לו נחלט לו ומהני אף בקבע לו זמן וכל החומר הוא רק במצי זבין שזה לא מהני בקבע לו זמן.

וממילא ע"ז נסובה הסוגיא בד' סג, ב שיש היתר פסיקה גם בקבע לו זמן כמו שנקט הרע"א והוא משום תרי טעמי כשיטת התו"ר או מצד מה לי הן או מצד מאי אהנית.

ובזה אנו נוטים מביאורו של הרע"א, שהוא ביאר שהיכן שההיתר הוא שנחשב כיש לו ואייקר ברשותיה לא מהני קבע לו זמן כי א"א להחשיב כיש לו וממילא אמור להיות שה"ה כלפי סברת מה לי הן אך כעת אפשר שכל שנחשב כיש לו מהני אף בקבע לו זמן ורק כלפי הסברא המחודשת שמצי זבין שעושה כאילו הוא ברשותו ואינה ניכרת ההמתנה זה לא מקילים בקבע לו זמן שאז לכאור' ניכרת ההמתנה טפי, אך לעולם מצי יזיף לא פועל שהוי כיש לו.

והנה הרע"א מחשב את דבריו גם להראב"ד שכל יצא השער בסב"ס זה רק ביש לו מעות ומה שהוצרך הראב"ד לומר שההיתר הוא בצירוף. מאי אהנית הוא משום שהיכא שקבע לו זמן לא יועיל מה לי הן לחודיה ולכן בעינן נמי לטעמא דמאי אהנית. אך לדברינו שלעולם היכן שיש את הסברא של מה לי הן וודאי מועיל להחשב שיש לו גם היכא שקבע לו זמן א"כ שוב קשה קושיית הרע"א לדעת הראב"ד אמאי לא מספיק סברת מה לי הן מה לי דמיהן לחודיה, וא"כ צריך תירוץ אחר על קושייתו לדעת הראב"ד, ודוק'.

שיעור ו'

בגדרי היתר יש לו בסב"ס ובפסיקה בהזלה

בחילוק יש לו מעט בסב"ס לפסיקה

הנה מצאנו את ההיתר של יש לו במכה מקומות. ראשית גבי פסיקה בשוויו [ואפילו בבא בחובו ששם לא מהני אין לו ביצא השער ובכ"ז מהני ביש לו]. עוד מצאנו בסוגיא של סב"ס וכן בסוגיא של פסיקה בהזלה בקיראה שכל שאיתנהו גביה שרי.

ומצאנו בהיתר יש לו בסב"ס שמהני אף היכא שיש לו מעט מהסאה ומועיל שהטיפה נחלטת כנגד כל טיפה בטיפה. וגבי פסיקה בשוויו מביאים הראשונים מדברי הרמב"ם שבעי שיהיה לו כנגד כל הפסיקה ולא מספיק מעט וכן נפסק בשו"ע בסי' קס"ג ובקע"ה.

וביסוד החילוק ביניהם משמעות דברי הרשב"א בסג"א שרק בסב"ס מועיל יש לו מעט שאז אפשר לדון שתיים שאחר שנחלטת טיפה ראשונה אח"כ נחשבת שלוה כנגד שתיים וארבע וכו' ובפסיקה לא שייך היתר זה. ומשמע שזו עצמה הסיבה שבאמת לא מועיל בפסיקה כיוון שאינו נחלט כנגד כל טיפה אלא פועל באופן שהמתרבה ממנו לפסוק כנגדו והדברים צ"ב טובא בכוונת דבריו.

והזכרנו בשיעור קודם לדברי הדרישה שהסיבה שבפסיקה לא שייך ההיתר של יש לו מעט כיוון שהוא קולא מסוימת בסב"ס ואין ללמוד מסב"ס לפסיקה [ובזה חלק על דברי הרמ"א סי' קע"ג שהביא להיתר יש לו מעט בפסיקה].

אמנם ברשב"א מבואר שאינו קולא בסב"ס אלא שבאמת ההיתר לא שייך בפסיקה. וכעת מובן טפי להקשות שדברי הדרישה מחודשים מאוד, לומר שפסיקה חמיר טפי מסב"ס ואפילו פסיקה בשוויו, לעניין שלא מועיל מצי יזף בפסיקה וכן לא מועיל יש לו מעט ושניהם משום שהם קולות בדין סב"ס שקל מצד שאין מיחוי כ"כ כרבית כי סאה יהיב סאה שקיל משא"כ גבי פסיקה.

שהנה מבואר להדיא מדברי התוס' גבי קיראה שסדר החומרות הוא שסב"ס חמור ביותר כי הוא בדרך הלוואה ופסיקה בהזלה אחריו שלא מהני יצא השער ורק ביש לו ואח"כ פסיקה

בשווי שמהני אף ביצא השער. וכמו שמחוסר מלאכה אחת נחשב יש לו לעניין פסיקה בשווי אך לא מהני לעניין יש לו בסב"ס שחמור טפי, וכבר השער דעה מחשב שממילא ה"ה שלא יהני מחוסר מלאכה אחת גבי פסיקה בהזלזל כיוון שגם שם גדר היש לו להתיר הוא חמור טפי. וצ"ע בדברי הדרישה אמאי לעניין מצי יזיף ויש לו מעט סב"ס חמיר.

ביסוד החו"ד בזה

בחו"ד בסי' קס"ג ביאר בקצרה את גדר החילוק בין סב"ס לפסיקה והוא דלא כמו שנראה מדברי הרשב"א ולא כדברי הדרישה. והיינו שחלוק היתר יש לו בפסיקה מהיתר יש לו בסב"ס והחילוק הוא ביסוד גדרי ההיתר, שבפסיקה יסוד ההיתר הוא שרואים את העסקה כמקח כיוון שנותן מעות כאילו קנה את החיטים במעותיו ונקנה לו וממילא ברשותו אייקר.

אך בסב"ס אין גדר ההיתר שדנים כאילו רואים את העסקה כמקח שפסק להעמיד לו סאה תמורת הסאה נתן לו בעוד זמן, שזה אינו שהרי וודאי עסקינן בהלוואה וגדר העסקה הוא הלוואה. אלא שכיוון שמדיני חו"מ באמת חייב להעמיד לו את הסאה ויש לו ממוני גבך של סאה חיטים הקילו חז"ל לראות כאילו הסאה נחלטת לו תמורת החוב שקיים כאילו חל פירעון ובתוך גדר החלטה זו אמרו לקולא שאפשר לראות שהסאה נחלטת למלווה כל פעם מחדש כיוון שיכל לאוכלה וכו' אך הוא חידוש רק בגדר החלטת סאה תמורת החוב הממוני.

אך בפסיקה בעצם מדיני חו"מ אינו חייב לו כלום, וכל שיש הוא רק חובה לעניין מש"פ [ולחלק מהראשונים אף זה ליכא] אלא שהקולא לראות שכיוון שנתן מעות ויש מש"פ נפעל כאן מכר. וממילא לא יועיל למכור לו אותו דבר פעמיים שהרי דנים כלפי המציאות של המכר ואם מכר לו אותם חיטים אז כבר אינם ברשותו ורק בהלוואה שהוא דין מדיני חז"ל להחליט הסאה תמורת החוב מצאנו להגדרה שאפשר לחלק את ההחלטה בכמה שלבים וע"י מזה המשך לשון החו"ד.

אמנם גם אחר ההגדרה של החו"ד שלעולם יש שני גדרי היתר של יש לו אחד מדין צורת מכר בפסיקה ואחד החלטת הסאה תמורת החוב בסב"ס, יש לעי' אמאי לא מועיל ההיתר של סב"ס בפסיקה. ובפשטות כל ההיתר בסב"ס נובע מכח שבאמת יש חוב ממוני שתמורתו מחליטים את הסאה אך במכר אין שום חוב וממילא לא שייך ההיתר גביה וע"כ בעי' להיתר שסו"ס אינו מוגדר בהלוואה אלא כמכר ואייקר ברשותיה. ועי' בזה.

ובזה אפשר באופ"א והיינו שיודה החו"ד לדברי הדרישה שכל הקולא לראות את הסאה נחלטת למלווה הוא רק קולא בסב"ס דקיל אך בפסיקה לא הקילו לראותו כן.

וחקירה זו בדעת החו"ד יש בה נפק"מ בשא' מצויה ורגילה. באופן שקנה מקח בהקפה וחייב לשלם עוד זמן. ולדוג' התחייב לשלם עבור חפץ ששווי קבוע בשקלים והתחייב בדולרים כלפי שעת המקח ובינתיים עד שעת פירעון הדולר התייקר ויש לדון בזה מצד רבית ע"ד סב"ס. כיוון

שהדולר מוגדר כפירי לגבי המקח ונחשב כהתחייב סאה של דולר עבור מקח בשווי סאה. ויש לדון האם מועיל יש לו בכה"ג ואם כן האם מועיל יש לו קצת. וראשית גם אם מועיל יש לו לכאוף לא יועיל יש לו מעט כיוון שוודאי יש לחוש למה שנראה מדברי הרשב"א שכל הקולא שיש לו קצת הוא רק סברא בהלוואה שאפשר לחלק את ההלוואה כאמור וזה לא שייך כאן שסו"ס הוא דרך מקח.

אך אכתי יש לעי' האם יהני יש לו כנגד הכל, ושאלנו לגאון הרב יחזקאל ברטלר שליט"א ואמר שוודאי מועיל כמו גבי סב"ס אך בעי' שיש לו כנגד הכל ונהוסיף עוד הגאון שליט"א דא"כ יקשה מה הוצרכו הראשונים בחטים בעד יין להתירא דמה לי הן מה לי דמיהן, ותיפול"ל משום דימשוך החטים ויתחייב תמורתם יין ושוב לא גרע מהתירא דסב"ס דמהני יצא השער, ואמר דנפ"מ לפוסק כשער הגבוה, א"נ לפוסק בחלק מהמעות לשיטת השע"ד, ולכאוף ביתר פשיטות דנפ"מ כשהגדירו את זה להדיא כפסיקה דהיינו שחטים הם תשלום בעד היין, ולא כטרשא.

אך הוא לכאוף תלוי בדברינו שהנה עיקר היתר פסיקה א"א לדון כאן שהרי בכל פסיקה תשלומי המקח הם הקובעים את צורת המכר שהיו נתינת מעות עבור העמדת חפץ ומכוח המעות נחשב שנקנה לו החפץ. אך כאן כבר קיבל את המקח וכעת יש רק התחייבות של תשלומי המקח ובוזה לא יהיה את ההיתר של צורת מכר בפסיקה ועי'.

אך יש לו לדון מצד שסו"ס הדולר שיש לו בבית יחלט למוכר תמורת החוב שהתחייב לו. ופה תלוי בהנ"ל האם לפי דברי החו"ד מה שלא מועיל גדר ההיתר של סב"ס בפסיקה הוא משום שחסר חוב ממוני בפסיקה להחליט את הסאה עבורו הכא יש חוב ממוני שהרי התחייב לו בדיני חו"מ את תשלומי המקח ואינו ככל פסיקה שכל שיש הוא רק חוב לעניין מש"פ. או שמא כדברי הדרישה שרק בסב"ס שסאה יהיב סאה שקיל הקילו להגדיר את הסאה נחלטת עבור החוב וא"כ הכא אין קולא זו כיוון שסו"ס הוי סאה דולר תמורת סאה מקח ואינו ככל סאה בסאה שהיו אותו מין שלא מינכר הרבית.

בסתירת דברי הרמ"א גבי יש לו מעט בפסיקה

הרמ"א בסי' קע"ג ס"ו פוסק שמהני יש לו מעט בפסיקה בהזלה, וכבר הבאנו לקושיית האחרונים שהוא נסתר מסי' קע"ה בעיקר פסיקה בשווי ובסי' קס"ג גבי בא בחובו שבשני המקומות השו"ע פסק שלא מהני יש לו מעט ולא השיג הרמ"א בשני המקומות.

ולהצעת ישוב דברי הרמ"א יש להקדים דברי הרע"א בכו"ח בד' עב, ב בתחילת דבריו, מקשה שם אמאי בכל פסיקה בשווי אין היתר שמבואר בסוגיא דחביתא של קרוב לשכר ולהפסד ולכאוף ה"ה כאן, ואף דתוס' כתבו דזהו רק בדרך מקח לכאוף כל פסיקה הוא דרך מקח. ומייסד לומר שפסיקה בלא יצא השער אינה דרך מקח, שנאסר כי נראה כהלוואה, אלא שבאמת מדרבנן הוא באמת הלוואה שלעולם כל שלא יצא השער דנים את נתינת המעות כהלוואה [רק מדרבנן כיוון שסו"ס נותן מעות עברו מקח ואינו מוגדר כהלוואה דאורייתא]

שאח"כ פורע את החוב במקח, וממילא מובן שבהלוואה אין את ההיתר של קרוב לשכר ולהפסד כמו שכתבו התוס' ולכן בעי להיתרא של יש לו כדי להתיר.

ואותו יסוד לכאן [בשורש הדברים] מתבאר מדבריו בד' סג,א גבי צד אחד ברבית. שהתוס' שואל למה אין את ההיתר של צד אחד ברבית בסב"ס ומביא שם רע"א תוס' במגילה כז' שהיתר צד אחד הוא רק במקח ולא בהלוואה ולכן בסב"ס אין היתר. ומקשה הרע"א שם למה בפסיקה בלא יצא השער לא יהיה את ההיתר של צד אחד ולכאן אומר אותו יסוד שבפסיקה על הפירות בלא יצא השער הוי הלוואה ולא מקח וממילא בהלוואה אין את ההיתר של צד אחד ברבית. ועוד חלק שפסיקה בבא בחובו גם אין לזה צורת מקח והוי הלוואה שבסופה פורעים אותה במקח ואין בזה היתר של צד אחד ולא היתר של קרוב לשכר.

אך א"כ במקום שיצא השער למה בעי לטעמים של היתר פסיקה, מה לי הן ומאי אהנית וכו' תיפוק ליה מצד קרוב לשכר, ואולי נאמר שכל הטעמים נצרכים רק היכא שפסק בשער הגבוה שאז אינו בכלל קרוב לשכר ולהפסד, אמנם דחוק לומר כן, וצ"ע.

ואולי עיקר דברי הרע"א לדון כל פסיקה בלא יצא השער כהלוואה, הוא הפשט הפשוט בגמ' בדברי רב נחמן כל אגר נטר אסור. והיינו שבא לרבות שאפילו אגר נטר בדרך מכר נמי נאסר. יעו"י לשון רש"י וטפי בדברי הריטב"א לא מיבעי' הלוואה אלא אוזולי במכר' והיינו דנקט 'כל' גם אגר נטר והיינו דמכר. והנה עיקר אגר נטר בדרך מכר מבואר להדיא מעיקר דין המש' ומה בא רב נחמן לחדש בדבריו, ועי'.

והנה מבואר גבי קיראה שהוי פסיקה בהזלה ואין היתר של יצא השער ויש לעי' האם הוא כמו התו"ר ריש פירקין שבאמת אין את ההיתרים מה לי הן ומאי אהנית בפסיקה בהזלה וזו הסיבה שאין היתר של יצא השער, שהרי א"כ מצאנו אופנים שיהיה את ההיתרים גם בפסיקה בהזלה. ודוג' לזה בחנות שדרכה למכור ביוקר וכעת מוזיל גביה עד מחיר השער ואז יהיה מה לי הן וכו' וא"כ למה אז לא נתיר את הפסיקה. ויש שאחרונים שנקטו שהוא חומרא בפסיקה בהזלה שיותר חמור כיוון שמיחזי טפי כרבית. ומעתה נעיין האם זה הכלל לא של רב נחמן להורות רבית במכר בדרך הזלה הוא לכאן רחוק.

אך לדברי רע"א הדברים מאירים, שלעולם עיקר דינא דהמש' אפשר לפרש אחרת כי לעולם כל פסיקה אפשר לדון אותה כהלוואה שבסוף נפרעת במקח ומה שבא רב נחמן להוסיף הוא שאפילו ביצא השער שנידון כמכר אכתי בעי לטעמי היתר פסיקה גבי האגר נטר כיוון ש'כל' אגר נטר אסור, ודוק'. [ויש עוד מש' של טרשא שגם משם מתבאר דין אגר נטר במכר וצ"ע כעת].

והנה בסוף סי' קס"ב מובא ברמ"א בשם הראב"ד שהלוואת חיטים בדוחן אף סב"ס בשוויון לא מהני אפילו ביצאהשער. ומבואר שיש כאן שם של הלוואה ואין את היתר ש לו שהתבאר גבי סב"ס [עי' בפרישה מה שביאר בזה שדווקא מאותו המין לא מינכר הרבית]. אמנם צ"ע

למה לא יהיה את היתר יש לו של פסיקה ושם מבואר שאין דין שיהיה לו דווקא מאותו המין. ומוכח שתחילת דינו של היתר פסיקה הוא שבאמת דנים בדרך מקח אך כל שהוי דרך הלוואה ליכא כלל להיתרי פסיקה וכיוון שהכא איירי בלשון הלוואה נידון כהלוואה. והיינו שראשית בעי לאשווי כמקח ואחר כן יש היתר על האגר נטר.

ומעתה ניחזי אנן ההיתר שהתבאר שכל שבעי יש לו, גם מעט יש לו מהני, הוא לכא' היתר בגדרי ההיתר של האגר נטר ואינו סברא לאשווי מקח כלל, ועי'. וא"כ פסיקה כשאין לו ולא יצא השער מוגדרת לפי רע"א כהלוואה, ואין ע"ז כלל שם מקח כל שלא יצא השער וממילא יש לו מעט לא יעזור כאן כיוון שמהני להיתרי פסיקה אך לא לאשווי מקח ויותר חמיר מלשון הלוואה גבי סב"ס בשני מינים שלא מהני היתרי פסיקה.

אם כנים הדברים מיושבים דברי הרמ"א שלעולם גבי פסיקה בשווי בלא יצא השער בעי יש לו כנגד הכל כדי שיחשב ראשית כמקח ולא יעזור יש לו מעט כיוון שכל מה שמוגדר כמקח הוא רק כיוון שיש לו וא"כ יש לו מעט אינו מהני לאשווי בצורת מקח רק הוא היתר נפרד בהיתר האגר נטר כמו שנתבאר ולכן לא הגיה ולא מידי בסי' קע"ה גבי פסיקה בשווי שלעולם שם בעי יש לו כנגד הכל.

וכלפי בא בחובו בסי' קס"ג שגם שם לא הגיה הרמ"א שיהני יש לו מעט, לדרכינו מבואר כדברי הרע"א שהרי כלל בדבריו פסיקה בלא יצא השער או בא בחובו אפילו ביצא השער ואין לו ששניהם נידונים כהלוואה [ואין בהם התירא דצ"א ברבית] וא"כ יש לו. וא"כ היש לו פועל בשניהם לאשווי מקח ולזה בעי דווקא יש לו כנגד הכל ולא מהני יש לו מעט, כאמור.

אך בפסיקה בהוזלה בסי' קע"ג ששם הביא הרמ"א שכמו סב"ס שמהני יש לו מעט ה"ה בפסיקה בהוזלה, הרי איירי ביצא השער ולדברי הרע"א בכה"ג לא בעי יש לו כדי לעשות כמקח כי כל שיצא השער כבר מוגדר כמקח ומעתה כל שחסר הוא עצם היתרי הפסיקה להחשיב המקח ברשותו לעניין היוקרא כדי שלא יהיה מוגדר כאגר נטר. ואם באת לדון מצד היתר הפסיקה שפיר דימה הרמ"א ללמוד מסב"ס שמספיק יש לו מעט כדי שיחשב כאייקר ברשותו, ודוק'.

שיעור ז'

בסוגיא דקיראה ודעיזי חולבות

מדברי התוס' סג,ב מבואר שכלפי רמת החומר של חשש רבית נראה שפסיקה בהזלה יותר חמור מפסיקה בשוויון ששם מהני מחוסר מלאכה משא"כ גבי פסיקה בהזלה, אך סב"ס חמיר טפי מפסיקה בהזלה שגם מי שאוסר שם אף ביש לו מתיר בהזלה ביש לו.

וחשבון זה שסב"ס חמיר אפילו מפסיקה בהזלה נמצא באחרונים, יעוי' בגליון רע"א בשו"ע סי' קס"ב ס"ב על דין הרמ"א שאשראי במתא לא מהני בסב"ס שהב"י שם מוציא זאת מסוגיין. ומביא רע"א שהתו"ח מדייק שרק בפסיקה בהזלה לא מהני אשראי אך בפסיקה בשוויון מהני להחשב יש לו אף במחוסר גוביינא, וא"כ מהיכן ידע הב"י שסב"ס הוא כמו פסיקה בהזלה לאסור. ומיישב הרע"א שהנה מבואר בסוגיא שלומדים מסב"ס דין לפסיקה בהזלה ובתוס' מבואר שסב"ס חמור מפסיקה בהזלה וא"כ כל דבר שלא מהני לפסיקה בהזלה וודאי לא יהני גם לסב"ס.

עוד נפק"מ לחשבון זה מצאנו בשער דעה בסי' קס"ב לגבי מחוסר מלאכה אחת, שבתוס' מבואר שמהני לפסוק רק בשוויון ולא בהזלה [דלא כשיטת רש"י שהתיר גם בהזלה]. ולא התפרש מה הדין בראשונים ובפוסקים לגבי סב"ס האם גם שם לא מהני מחוסר מלאכה אחת. ואומר השער לחדש דין מהגמ' שמחוסר מלאכה אחת לא יהני שהרי סב"ס חמיר מפסיקה בהזלה ואם לא מהני מחוסר מלאכה אחת בפסיקה בהזלה לדעת התוס' לא יהני גם לסב"ס.

אמנם כ"ז לדעת תוס' אמנם לדעת רש"י שמותר לפסוק בהזלה גם במחוסר מלאכה אכתי יש להסתפק האם כמו שמהני מחוסר מלאכה להחשב יש לו לעניין הזלה ה"ה בסב"ס או שמא סב"ס חמיר אף מפסיקה בהזלה ואף שמהני מחוסר מלאכה בהזלה לא יעזור בסב"ס. ויש לדמות בכע"ז לדברי הגר"ז שכתב גבי דינא דהמרדכי שהובא ברמ"א בסי' קס"ב ס"ב שכל שאין למלווה דרך לשם לא חשיב יש לו להיתר סב"ס שמ"מ מהני לעניין פסיקה בהזלה כמבואר בכנה"ג בהגהות ב"י וא"כ מצאנו חומר בסב"ס מפסיקה בהזלה לעניין דרגת היש לו וא"כ נימא דה"ה לדעת רש"י שאמנם אפשר להזיל במחוסר מלאכה אך שמא לא יהני להחשב יש לו כלפי סב"ס.

ולכשתימצי לומר אפשר לפשוט ספק זה בדעת רש"י מדברי המחנ"א ריש סי' כ"ט שעולה מדבריו שרמת היש לו היכא שנמצא בעיר אחרת [שנראה שהוא ע"ד אין לו דרך לשם של המרדכי האמור] וכן מחוסר מלאכה וקבע לו זמן הם אותה דרגה וא"כ כמו שאומר הגר"ז שאין לו דרך לשם לא מהני בסב"ס ומהני בהזלה ה"ה מחוסר מלאכה שמהני בהזלה לא יהני בסב"ס. באופן שגם לשיטת רש"י נודה לנפק"מ של השער דעה לדעת התוס' ולעולם לא יהני מחוסר מלאכה בסב"ס].

והנה מבואר בסוגיא שאין היתר של יצא השער בהזלה. ובתו"ר ריש פירקין מבואר שמה שלא מהני יצא השער אינו נידון מחודש אלא רק שלא שייך את טעמי ההיתר בהזלה שלא שייך לדון מצד מה לי הן ולא מצד מאי אהנית. ויש לדון אם נמצא אופנים שיהיה בהם את טעמי היתר פסיקה האם באמת יהיה מותר כמו שקצת מדוקדק מהתו"ר או דמ"מ פסיקה בהזלה חמיר טפי.

ומצאנו שני נפק"מ, אחד בהיכי תימצי בחנווני שקונה מסיטונאי וכשמקדים לו מעות ופוסק עימו בזול כעת יכול לקנות עם המעות שקיבל אך מאי אהנית אינו יכול לטעון כיוון שבמחיר זול אינו יכול לקנות אלא אצל הסיטונאי ואם נאמר שגם בלי מאי אהנית יש היתר של מה לי הן אז יהיה היכיתי מצי זה להיתר.

אמנם זה רק לפי השער דיעה שהאריך להוכיח שהם שני טעמים נפרדים [ובפשטות מבואר לא כדבריו מעיקר דינא של השו"ע סי' קע"ה שהמוכר לחבירו על השער צריך שינקה לו חסרונות כדי שלא יחשב שנהנה עקב הפסיקה ודין זה מבואר בגמ' בסג' רק לפי הטעם של מאי אהנית וא"כ איך נפסק בסתמא בשו"ע, וע"כ טפי נראה ששני הטעמים אחד הם ובעי לשניהם].

ומצאנו עוד נפק"מ בחנות שדרכה למכור ביוקר ביותר מהשער וכעת מוזיל לו לפי המחיר של השער ששייך לשני הטעמים של מה לי הן ומאי אהנית ובזה וודאי יש להסתפק האם יהיה היתר בפסיקה בהזלה. והנה מדברי התו"ר מדוקדק שבאמת יהני אך עי' בדרישה קס"ג, וברביב"ש ריש סי' ש"ו שנראה מדבריהם שוודאי לא יהני יציאת שער בהזלה בכל גווני.

ומצאנו שנקט כן באבנ"ז יו"ד סי' רי"ד שיצא השער לא עוזר בהזלה. ושם לא מדבר על הנפק"מ הנ"ל שרק אז לכאוי' ישם מקום לנידון מ"מ כותב שם שיצא השער לא מועיל כיוון שהוי מחוסר מלאכה אחת ולא עוזר בהזלה כדעת התוס' שאסור להזיל במחוסר מלאכה. ולדבריו באמת יצא דלא כדברי השער דעה ולעולם מחוסר מלאכה יעזור גם בסב"ס שהרי לדבריו יצא השער הוא בדרגה של מחוסר מלאכה ויצא השער מועיל בס"ב וא"כ ה"ה מחוסר מלאכה. ועי' נוגס במחנ"א בסי' כ"ט עושה לסוגיא אחת את הנידון של יש לו בעיר אחרת, קבע לו זמן ומחוסר מלאכה שהיא אותה סוגיא, ואומר שבסב"ס יעזרו קבע לו זמן וא"כ ה"ה מחוסר מלאכה ושוב כתוב לא כמו השער דעה אמנם דבר זה מ"מ צ"ע מהתוס' שסב"ס חמיר טפי וא"כ צריך לעלות כדברי השער דעה שכמו שלא מהני מחוסר מלאכה בהזלה ה"ה לסב"ס. ועי'.

והנה שמענו שנקטו הרע"א והשער דעה שיש לו של סב"ס חמיר טפי וכמו שלא מועיל מחוסר גוביינא ומחוסר מלאכה בהזלה כש"כ לסב"ס. וא"כ צע"ג איך מועיל בסב"ס יצא השער, ולא מועיל יצא השער בהזלה ואף היכא שיהיו שייכים אופני ההיתר כאמור וצ"ע.

וטפי קשה, הרי ההיתר של יצא השער של סב"ס יותר קל גם מפסיקה בשוויו שהרי מצי יזיף לא עוזר בפסיקה בשוויו ומבואר ברא"ש בסי' ס"א שמצי יזיף הוא סיבת ההיתר ביצא השער

בסב"ס. אמנם זה אפשר לדחות לפי דברי הרע"א בתשו' סי' נ"ב שנקט בדברי הרא"ש שבאמת גם בפסיקה בשו"י מהני מצי יזיף.

והנה כבר דובר שמדברי הראשונים שהוצרכו לטעמי היתר של מה לי הן ומאי אהנית נראה שלא כדבריו ולעולם אין היתר מצד מצי יזיף בכל פסיקה בשו"י. ועוד שגם לדברי הרע"א אפשר להקשות שגם אם נאמר שכוונת הרא"ש שבבא בחובו אין מצי יזיף כיוון שחמיר טפי, הנה נראה ברור שבא בחובו שמותר לפסוק ביש לו וודאי מותר גם במחוסר מלאכה אחת ולא אישתמיט מאן דיאמר לא כן, וא"כ גם לדבריו מוכח שאפילו בבא בחובו החמור שלא מהני מצי יזיף ביצא השער מהני מחוסר מלאכה אחת כמו כל פסיקה בשו"י ביש לו ואילו בסב"ס מחד מצי יזיף מועיל ומאידך מחוסר מלאכה לא נחשב יש לו וא"כ מוכח כמו הדרישה. [שהובא בשיעורים לעיל] והדברים צריכים ישוב.

בסוגיא דעיזי חולבות

בסוגיא של עיזי חולבות, מבואר שכל שאומר מה שעייזי חולבות כך וכך אסור ואם לא אמר כך וכך מותר. ולפי רש"י היתר הסוגיא הוא משום קרוב לשכר ולהפסד, שאפשר לתלות את ההזלה כיוון שקיבל על עצמו צד ההפסד אין כאן אגר נטר והוא תשלום רק עבור הסיכון. [אמנם וודאי שכלפי שמיא גליא שהתוספת שנותן לו הוא עבור המתנת המעות אך הוא כמו דברי הנתיבות חו"מ סי' ר"ט שחז"ל התירו וגם אם יאמר שוודאי הייתה כוונתו להמתנה, כיוון שהוא רק מיחזי וכיוון שיש הגיון לתלות שאין המעשה מוגדר וודאי כאגר נטר כבר חז"ל התירו].

ואפשר לומר טפי שבקרוב לשכר ולהפסד מה שמוזיל כיוון שזה באמת השווי של הדבר כמשלמים עליו קודם ומקבל עליו צד ההפסד ועי' [ושמא לפי"ז מיושבת קושיית רע"א].

אמנם כשפוסק בכך וכך אסור ומבואר בדברי רש"י שהוא דווקא היכא שאוזיל גביה. וצ"ע אמאי אין איסור מצד פסיקה בשו"י אפילו לא אוזיל גביה [שהרי כל ההיתר ברישא הוא משום קרוב לשכר ולהפסד כמש"כ רש"י וא"כ בכה"ג ההיתר של קרוב לשכר לא שייך שלא קיבל עליו את ההפסד ויצטרך להשלים לו וא"כ גם בלי הזלה אמור להיות איסור, וצ"ע. [ולולי שנדון מצד שיצא השער ויהיה להתרי פסיקה של פסיקה בשו"י ועי' מאירי].

עוד הקשה רע"א בכו"ח על המש' בעב' [וכעי"ז בחו"ד סי' קע"ג סקי"א, שדבריו קצת סתומים ונראה כוונתו להקשות כדברי הרע"א וכן פירשו בחי' ר"מ שמחה] אמאי בכל פסיקה בשו"י אין היתר פסיקה בלא יצא השער מצד שקרוב לשכר ולהפסד הרי מקבל על עצמו ההפסד. ומבאר שקרוב לשכר שייך רק במכר וכל שלא יצא השער נידון כהלואה מדרבנן ובזה לא יעזור ההיתר של קרוב לשכר. והיינו שכל פסיקה בלא יצא השער נידון כהלואה שפורעים אותה במקח ומדרבנן כך חז"ל רואים את גדר איסור פוסקים בלא יצא השער.

וביאר החילוק שלא עוזר קרוב לשכר ולהפסד בהלוואה, בפשוטו הוא משום שרק אז הקילו אך דרך הלוואה חמיר טפי ולא הקילו בזה או שההבנה בקרוב לשכר שזה באמת השווי

[וכאמור לעיל] וממילא זה שייך רק במקח ודוק'. ומצאנו לכאן' כדברי הרע"א בט"ז ריש קס"ב שהלוואת סב"ס בלשון מכירה מותר.

ונראה מדבריו שם שסיבת ההיתר מצד שהוא גם דרך מקח והוא גם קרוב לשכר ולהפסד וכביכול הוי תרתי לטיבותא להקל. ומקשים כל האחרונים שהנה לא מצאנו היתר של קרוב לשכר במכר שהרי א"כ כל לא יצא השער יהיה מותר. ולכאן' מוכח שלמד כדברי הרע"א שבלא יצא השער נידון כהלוואה ולכן אין היתר ודוק'.

וגבי עיזי חולבות מקשה הרע"א אמאי התבאר ברש"י שיש היתר של קרוב לשכר ולהפסד הרי באותה מידה שפסיקה בשווי' בלא יצא השער נידון כהלוואה לעניין שלא מועיל הך היתרא של קרוב לשכר ה"ה לעיזי חולבות שאינו בא לעולם וממילא לא נתפס בזה קניין מעות דאורייתא ואין מש"פ וא"כ נידון כמעות הלוואה ולא יהיה את ההיתר. ומביא לדברי רי"ז שלעולם עיזי חולבות נחשב בא לעולם [ועי' בשטמ"ק שדן בזה] וממילא נחשב כמקח, והוי כמו יצא השער ויש מש"פ ואינו דומה ללא יצא השער שהוי הלוואה שבסופה מקח ולכן יש היתר של קרוב לשכר.

אך ממשיך שם שא"כ למה יהיה אסור בכך וכך להוזיל הרי כיוון שנחשב בא לעולם נחשב יש לו ויש היתר של יש לו בכל פסיקה בהזלה וגם לולי ההיתר של קרוב לשכר ולהפסד. ומביא לחיסרון נוסף שעולה מדברי התוס' בב"ב פז' שמקדים מעות בעד שכירות בית הוי חיסרון של פסיקה בהזלה ולא נחשב שיש לו. וש"ר פליגי על שיטת תוס' שחידשו כן מדברי הגמ' בעבד גם לשכירות בתים ובפשטות קיי"ל כוותיהו להל' אמנם אומר הרע"א חידוש גדול לדינא, שגם לדעת הראשונים שחלקו על התוס', אם כעת גר בבית מישוהו אחר ואינו מזומן לו לתת את הבית לאותו שהשכיר לו את הבית כאן כל הראשונים יודו לאיסור. והוא נפק"מ בכל שוכר שמקדים מעות למשכיר ולכן המשכיר מוזיל לו את מחיר השכירות שבעיקרון נידון כפסיקה בהזלה ביש לו שאמור להיות מותר אך לפי דברי הרע"א אם גר מישוהו כעת בבית שאותו משכיר באופן שאינו מזומן להעמיד לו כעת את הדירה הוי בכלל איסור רבית דרבנן.

ומ"מ מבואר ברע"א שלכאן' למד את דברי רבינו ירוחם שעד כמה שעיזי חולבות נידון כבא לעולם ממילא נידון נמי כיש לו אף לעניין היתר פסיקה בהזלה. וכל הסיבה שאינו מתיר מחמת יש לו אלא רק מצד קרוב לשכר ולהפסד הוא משום שמלבד שיש לו בעי נמי שיהיה מזומן לתת וכל שאינו מזומן הוי חיסרון ביש לו [ובשביל זה הוזקק לחדש שבכה"ג גם הראשונים יודו לדעת תוס'].

ויש לעי' האם החיסרון שהביא רע"א העולה מהסוגיא בב"ב נכון גם לפסיקה בשווי' והוא דבר הנוגע הרבה למעשה בכל קניין שכירות שמקדים מעות למשכיר ואף היכא שאינו מוזיל לו, כל שהדירה אינה זמינה לתת לשוכר, הוי חיסרון ב"יש לו" ויש בזה איסור פסיקה בהזלה באין לו].

אך המעיין בסוגיא בב"ב יראה שוודאי דרגה זו נחשב יש לו והלשונות שם שרק מיחזי כאין לו והוא רק בהל' מיחזי ואם כל שנתחדש שזה רק מיחזי כאין מסתבר שהוא חיסרון רק בהזולה שבעי יש לו גמור ולא בפסיקה בשווי שמהני אף יש לו שאינו גמור כמו החילוק ביניהם לגבי יצא השער, ועיי"ש בלשון רבינו יונה והרשב"א שמורים כן. [אמנם החו"ד האחרון בסוף סי' קס"ב עולה לא כך אלא שהוא חיסרון אף בפסיקה בשווי אך באמת עולה מדבריו שם שבאמת מה שאינו מזומן מחסר ביש לו ואינו רק מיחזי כאין לו, אמנם אם נדקדק שם שהוא רק מדין מיחזי ולא חיסרון בעצם ביש לו מסתבר דברינו לפשוט שרק בהזולה הוי חיסרון ולא בשווי.

אם כנים הדברים זכינו לביאור בדברי רש"י שכתב שכל האיסור בכך וכך הוא דווקא אם מויל לו אך אם פוסק בשווי הוא מותר אף שאין להיתר של קרוב לשכר ולהפסד. והיינו משום שבאמת הביא הרע"א שחלב וגזיה הוי עבידי דאתו וחשיב דבר שבא לעולם ונחשב שיש לו אלא שיש חיסרון שאינו מזומן וחיסרון זה מוכח שהוא דווקא בהזולה. ומעתה הן הם דברי רש"י שבשווי אין חיסרון בכך וכך כיוון שיש לו ולא בעינן נמי שיהיה מזומן אלא בשווי.

ועד"ז גם לולי רע"א שהחיסרון בסוגיא אחר שבא לעולם הוא רק מחמת הסוגיא בב"ב, היה מקום לחלק שאמנם עיזי חולבות נחשב בא לעולם אך אכתי אינו ברמה של יש לו להתיר פסיקה בהזולה מדין יש לו כמו שראינו שיציאת שער לא מועיל, אך בשווי לא בעי כזו דרגה של יש לו ומספיק מה שבא לעולם שיחשב שיש לו להתיר הפסיקה. ועי'.

בעיקר דברי הרע"א בקביעת צורת מקח

הנה מבואר בדברי רע"א שכל שלא יצא השער נידון כהלואה מדרבנן. ולכא' נראה מדבריו שעצם מה שיצא השער והוי בא לעולם כבר נידון כמכר. אלא שצ"ע א"כ מה בעי כלל לטעמי היתר פסיקה של מה לי הן ומאי אהנית הרי כל ההיתרים נאמרו ביצא השער, וכל שיצא השער כבר נידון כמכר ויהיה להתיר של קרוב לשכר ולהפסד, ודוק. ודוחק לומר שכל מה שצריך לטעמי ההיתר הוא היכא שאינו בכלל קרוב לשכר ולהפסד כגון היכא שפוסק לפי שער הגבוה.

וצ"ע אם נוכל להעמיס בלשון הרע"א שבאמת יצא השער לבד לא עושה את זה למקח ואכתי נידון כהלואה, אלא צירוף טעמי ההיתר פסיקה הוא נותן צורת מקח שאופן של נתינת מעות בלי קבלת המקח אף שיצא השער על אותו מקח אכתי נראה כהלואה גמורה של מעות שפורעים את ההלוואה במקח אך כל שדנים כאילו יכל להשיג את המקח ע"י המעות וכבר כעת מקנה לו את המעות כבר נידון כמכר ומותר. ואה"נ כל שנידון כמכר כבר יהיה להתיר של קרוב לשכר רק בכל פסיקה בשווי לא בעי לזה כי הוא כבר מותר מחמת היתרי הפסיקה שהפכו את העסקה למכר, ודוק.

וכלפי הסוגיא דעיזי חולבות הוי מקח כיוון שבא לעולם והוי יש לו כמו שנקט הרע"א רק למעשה אינו יש לו גמור [או בגלל שגם בא לעולם אינו יש לו גמור או כדברי הרע"א שכל שאינו מזומן אינו יש לו גמור] וכלפי זה כבר יועיל ההיתר של קרוב לשכר ולהפסד.

ומעתה נוכל ליישב בפשיטות נפלאה את הסתירה שהעמדנו בריש דברינו שמחד נקטו הרע"א והשער דעה שסב"ס והזולה חמור לעניין שבעי יש לו גמור ולא מהני מחוסר מלאכה ומחוסר גוביינא משא"כ גבי פסיקה בשוויו שלא בעי יש לו גמור ומספיק גם מחוסר מלאכה ומחוסר גוביינא. ומאידך כשבאים לדון מצד יצא השער רואים שדרגת היש לו שנצרכת בסב"ס היא פחותה אף מפסיקה בשוויו שבסב"ס מותר מצד מצי יזיף ובפסיקה בעי לטעמי היתר פסיקה של מה לי הן ומאי אהנית.

ומתבאר לדברי הרע"א שכל פסיקה בלא יצא השער באין לו הוא חמור טפי כיוון שנידון בעצם כהלואה דרבנן וכלפי הך הלואה דרבנן נראה לדון שהיא אף חמורה מכל הלואות סב"ס כיוון שבהך הלואה אין את החיסרון שסו"ס סאה יהיב סאה שקיל ולא מינכרא הרבית כיוון שנתן מעות בהקדמה ופרע ההלואה במקח וטפי מיחזי כרבית. וכדי להפקיע צורת הלואה מהפסיקה באנו לייסד שבעי גם שיצא השער וגם שיהיו להתרי הפסיקה שאז נידון כמכר וכל שאין להנך הני דברים הוי הלואה וחמיר אף מסב"ס. ולכן בסב"ס מצאנו היתר של יצא השער אף בדרגה של מצי יזיף כדי שיחשב יש לו כיוון שהוי דרגת הלואה פחותה.

אך כשבאנו לדון היכא שיש לו כלפי פסיקה וסב"ס וודאי שדרגת היש לו הנצרכת היא דרגה פחותה כיון שכל שיש לו למדנו הרע"א שכבר נידון כמכר וכל שנידון כמכר קיל טפי מדרך הלואה כמו שנקטו כל האחרונים ולכן בסב"ס בעי יש לו גמור טפי מפסיקה ביש לו ולא יהני מחוסר גוביינא ומחוסר מלאכה, אך כל שאין לו כבר מתהפך הדבר שפסיקה באין לו חמור אף מסב"ס באין לו, ודוק! היטיב.

[ואותו ישוב יועיל לדעת הרע"א ברא"ש שמחד בא בחובו חמור שלא מועיל יצא השער ומאידך מועיל מחוסר מלאכה ואיפכא בסב"ס. ולדברינו לא ק' שבאמת בא בחובו ביש לו כבר נידון כמכר וממילא מספיק יש לו קצת כדי לפטור את המיחזי כרבית ולכן כמו בפסיקה בשוויו מהני מחוסר מלאכה. אמנם כשבאנו לדון מצד יצא השער אז הוא מצב שאין לו ולימדנו הרע"א עצמו שכל שאין לו נידון כהלואה א"כ בא בחובו הוי הלואה מעלייתא של מעות שנפרעות בדבר אחר וחמיר טפי מסב"ס ולכן בזה לא מועיל יצא השער ובזה מועיל, ודוק!].

ומיושבים דברי הדרישה שהבאנו כמה פעמים שדן שפסיקה בשוויו חמור טפי מסב"ס והערנו כמה פעמים שהוא נסתר מהסוגיא של קיראה ומדברי התוס' שסב"ס דרך הלואה וודאי חמיר מפסיקה דרך מכר. וכעת הדברים מאירים מאוד שכל דבריו הם בפסיקה באין לו שאז נידון כהלואה כדברי הרע"א ואז באמת חמור אף מסב"ס משא"כ פסיקה בשי לו גרע שכבר הוי דרך מכר ושם כבר לא בעי יש לו גמור ומהני אף מחוסר מלאכה ומחוסר גוביינא. ע"כ.

ויש להוסיף שגם אחר דברינו קושיא ראשונה למה באמת פסיקה בהזולה שהיא דרך מכר וקל טפי לא מועיל יצא השער ומאידך בסב"ס מועיל יצא השער, לא תורצה.

אמנם לפי דברי התו"ר שהחומר של פסיקה בהזולה הוא דווקא היכא שאין לטעמי ההיתר של פסיקה בשוויון, מיושב כמו היסוד האמור שכל שליכא לטעמי ההיתר ממילא אף ביצא השער נידון כהלואה ולכן לא יהני דרגת היש לו של יצא השער אע"פ שבהלוואת סב"ס מועיל כיוון שפסיקה באין לו חמיר טפי וכש"כ פסיקה בהזולה באין לו ואף שיצר השער אך כל היכא שיש לו ממילא אף בהזולה הוי דרך מכר כיוון שיש לו והוי צורת מכר ואינו נידון כהלואה מדרבנן ובכה"ג כבר סב"ס חמור טפי כיוון שסו"ס הוא נשאר לעולם דרך הלוואה

אך אם לא כדברי התו"ר וכמו שנראה בריב"ש ובפרישה קסג,ג שיש חומר בפסיקה בהזולה בעצם ואף אם נמצא לטעמי ההיתר אכתי לא יהיה היתר ביצא השער וממילא יהיה מוכח שאף היכא שהוי פסיקה בהזולה בדרך מכר אכתי חמור טפי מסב"ס, וזה מוכח לכאן בתוס', ודוק' היטיב.

ומה שנראה ליישב בזה שבסב"ס הרבית היא במה שהסאה תתייקר וממילא כלפי ההתייקרות מספיק רמת י"ש לו של יצא השער כדי להחשיב שיש לו זכות אצלו לעניין שהחשיבו את המקח כאילו אייקר ברשותו. אך פסיקה בהזולה הרבית הוא מה שבאמת מוזיל כעת בשעת הפסיקה והיתר יש לו בפסיקה בהזולה מטרתו היא להראות שהיום נגמר המקח ואין כלל המתנת מעות. ולא בגלל שהוי רבית ניכרת והחמירו בה טפי [שאז יהיה ראייה שחמיר טפי מסב"ס כאמור] אלא שצורת הרבית שונה וממילא גדר ההיתר כדי לפטור את חשש הרבית שונה. וכאן לא יעזור יש לו של יצא השער שרמה של יצא השער פועלת היתר רק כשהרבית היא החשש יוקרא אך היכא שפועל כאילו יש לו לעניין שנראה היום כאילו המקח כבר נגמר ואין המתנת מעות ומה שמוזיל לו הוא הזולה במכר ולא עבור המתנת מעות זה א"א לראות אא"כ יש לו להדיא. ודוק'.

אלא שלפי גדר זה יש לדון בדינו של השער דעה שוודאי לא יעזור מחוסר מלאכה בסב"ס, שלעולם אפשר שבאמת יהני כמו בפסיקה בשוויון ואף שדרך הלוואה חמיר טפי כיוון שסו"ס החשש רבית הוא רק בהתייקרות וכלפי זה מוכח שלא בעי רמת יש לו גמור כדי לפטור ורק בפסיקה בהזולה כתבו התוס' שלא מהני מחוסר מלאכה בהזולה.

שעור ח'

בסוגיית טרשא

א. אמאי טרשא דר"פ אינו מותר מצד טרשא דר"נ

שיטת רש"י ותוס' בביאור טרשא דר"נ וכן שיטת בעה"מ והרשב"א, שההיתר שהתבאר בסוגיא הוא שיכול לקוץ יותר עבור המתנת המעות כל שאינו מפרש להדיא שאז אינו ניכר שהתוספת הוא עבור המתנת המעות. וממילא כתבו התוס' בסג,ב שכל ההיתר הוא דווקא בדבר שאין שומתו ידועה או בלא יצא השער שאז שייך לדון שכל שאינו מפרש לא מינכר האגר נטר.

ואחר טרשא דר"נ מגיע טרשא דרב פפא. ודנים הראשונים האם בטרשא דר"פ מותר בלא"ה מצד טרשא דר"נ. והיינו האם הגוונא שבו דן ר"פ להתיר מצד שכלפיו אינו נחשב כרבית הוא בגוונא שאינו מפרש והיה שייך להתיר גם לולי התירא דרב פפא מצד התירא דרב נחמן. ובאמת ברמב"ן לשיטת הגאונים מבואר שהוא באמת אותו מק' וכ"א התיר מטעם אחר ולא קיי"ל כתרומהו.

מ"מ בשיטת רש"י נראה שגם ברב פפא המקרה הוא כמו לר"נ שלא קצץ את המחיר אם מעכשיו. ולכא' הוא אף קיל טפי שהרי בטרשא דר"פ לא קצץ איתו שישלם לו י"ב לאחר זמן כמו בטרשא דר"נ שאמר לו שישלם לו י"ב לאחר זמן, אלא אמר לו שישלם לו כמו השער של ניסן ואז באמת הוא יותר יקר ולכן הוא משלם יותר ולא בגלל שמעיקרא קצץ לו לשלם טפי. והנה א"כ צ"ע מה הוצרך ר"פ לחידושו שכלפיו אינו נידון כרבית תיפוק ליה מצד היתרא דר"נ שכל שאינו מפרש לא מינכר הרבית והוא מותר.

ובאמת דנו בזה התוס' שהנה קיי"ל כטרשא דר"נ ומאידך מבואר לקמן שלא קיי"ל כר"פ ולכא' נתיר טרשא דר"פ מדין ההיתר של ר"נ ומיישב התוס' שר"פ התיר אפילו בקץ ליה או בשער קבוע [וכן מבואר ברשב"א שרב פפא איירי ביצא השער]. וממילא בכה"ג ליתא להיתר של רב נחמן כמו שביארו לעיל התוס' שכל שקצץ או יצא השער מינכר הרבית כיוון שניכר שמשלם טפי מהמחיר והוא עבור המתנת המעות.

בדברי החזו"א בחילוק היתרא דר"נ ור"פ

ולולי דברי הראשונים היה מקום לדון בסברא שטעם ההיתר של טרשא דר"נ לא שייך כלל באופן של טרשא דרב פפא. והנה בר"נ בעצם קוצץ יותר עבור מה שלא משלם מתחילה בשעת המקח וברב פפא בפשטות לפי רש"י והרשב"א [וברמב"ן בדעת הבעה"מ לומד לא כן] אמר רק שישלם בניסן כשער של ניסן ואם לא יתייקר לא חייב לשלם לו יותר ולכא' הוא סברא לקולא כמו שרואים ברמב"ן.

ומצאנו בחזו"א בסי' ע"ב שמביא את ההיתר של החו"ד ריש סי' קס"ב על הט"ז סק"א שהתיר להלוות סב"ס בלשון מכירה גם לולי ההיתרים של הלוואת סב"ס. והחו"ד חולק על טעם ההיתר שלו ודן להתיר מטעם אחר, ושם בהמשך כותב שבגוונא שנותן סאה חיטים ומתחייב לפרוע לו סאה שעורים ולכא' הוי סב"ס ויש חשש שמא תתייקר ואומר שבכה"ג ישנו להתיר טרשא דר"נ.

והיינו שהרי היום שער החיטים והשעורים שווה י' לדוג' וקונה במשיכה, אך יתכן שמחיר השעורים יעלה ל"ב ואז יהיה רבית בהתייקרות. אך לכא' מותר לו לתבוע בעד הסאה חיטים י"ב של שעורים ומה איכפת לן אם יתייקר שהרי כמו שאם ירצה יכול לתבוע בתחילה י"ב עבור החיטים כל שלא יצא השער מצד היתר טרשא דר"נ ה"ה שיכול לקנות חיטים תמורת שעורים וישלם לו שעורים אף אם יתייקרו כאילו קצץ מתחילה שישלם יותר. והנה בכה"ג אין דרך לעלות בשיעור של מעלה הרבה שאז כתבו הפוסקים שכבר ליתא להתירא דר"נ.

ומוסיף שאף אם לבסוף יעלו השעורים מעל שיעור זה כיוון שלא עתיד להיות ובשעת הקציעה אינו ניכר מותר וחלק זה הוא עוד נקודת חידוש בחו"ד. מ"מ מבואר שכלפי יוקרא של השעורים הוא כמו שמכר לו היום את החיטים ב"ב ויש היתר טרשא דר"נ.

והחזו"א שם משיג, שתמוהים דברי החו"ד שהנה כל ההיתר בטרשא הוא שלא ניכר הרבית והוא שיווי הסחורה כיוון שאין שומתו ידועה ולא יצא השער ולא קץ ולא מעלהו הרבה ממילא הרואה לא רואה כאן תשלום יקר יותר עבור המתנת המעות אלא באמת נראה שגם אם היה משלם היום זה היה המחיר ומאן לימא לן שהוא רבית ואע"פ שוודאי גלוי קמן שדעתם לרבית אך כלפי המיחזי אינו מיחזי להדיא כרבית והוא יסוד היתר טרשא שאפשר לדון היום על מחיר הדבר כאילו הוא מחירו אף היום.

וממילא אומר החזו"א שכ"ז שייך כשקוצץ י"ב עבור חפצא ששייך לדון שאולי גם היום כך היה משלם ומה שמשלם אח"כ אינו סיבת היוקרא ולכן וודאי מודה לחו"ד שאפשר לקצוץ י"ב עבור החיטים אך לשלם שעורים לפי שער השעורים הוא אינו כן. והיינו שכל שאומר לשלם לפי השער של אייר כמו המק' של טרשא דרב פפא ממילא מוכח שכל מה שהוא משלם כלפי אייר הוא בעבור המתנת התשלום עד אייר שהרי כשנתבונן על העסקא לכא' הוא לא מובן אמאי באמת אומר לו היום לשלם לפי השער של מחר הרי אין שום סיבה לדון לפי השער של מחר עד כמה שהמכר הוא היום וממילא מוכח שעבור המתנת המעות המשלם אחר זמן קובע לו לפי שעת היוקר ומוכח האגר נטר.

וממילא חולק על החו"ד כיוון שבקציעה הזאת של החו"ד של חיטים עבור שעורים לפי שער השעורים הוא מינכר ודומה לטרשא דר"פ כיוון שתולה שעורים לפי שעת התשלום של השעורים וממילא אם היה משלם לו מיד שעורים לא היה נותן לו יותר אלא כיוון שממתין לו התשלום קובע איתו שישלם לו שעורים אחר זמן ואם יהיה יוקרא יהיה מוכח שהוא עבור המתנת המעות וממילא לא שייך טרשא דר"נ.

ישוב התוס' גבי קיראה לדברי החזו"א

ולדברי החזו"א בהגדרת היתר טרשא דר"נ מצאנו ריווח נאה שהנה התוס' בד' סג,ב מקשים למה בקיראה אין היתר טרשא דרב נחמן. ומקשים האחרונים למה התוס' לא הקשו על המש' עצמה של כל פסיקה בשוויי שיהיה מותר מצד טרשא דר"נ שכל שאינו מפרש לא מינכר הרבית ומותר לשלם ביוקר עבור המתנת המעות. ואה"נ תירוצ' התוס' עונה גם על הקושיא מהמש' אך ק' אמאי העמידו הקושיא על מימרא דר"נ בעוד שהיא קושיא על עיקר דין פסיקה של המש'. ובאמת הרמב"ן במלחמות ובחי' מקשה באמת מן המש' ומבואר עוד בדבריו שהוא יותר קשה שהרי במש' הוא אפילו בשוויי ולא רק בהוזלה. ויעוי' בפנ"י על התוס' לעיל שתירץ מה שתירץ.

אך לפי החזו"א באמת יש חילוק פשוט שהנה רק בפסיקה בהזולה ששם הנידון על ההזולה שעושה לו היום במכר אפשר לומר שזה המחיר באין שומתו ידועה ולהתיר מדין טרשא לראות ההזולה כמחיר הדבר ולא כהזולה עבור הקדמת המעות. אך בפסיקה בשווי הרבית הוא היוקרא והיינו שנראה שמתחילה הוא מסכם שישמור לו את המחיר לפי השער של היום ואם אח"כ מתייקר מעמיד לו סחורה לפי שער הזול שמתחילה.

ואם נדון כעת מה הצד לשמור לו את המחיר הרי עושה היום מכירה וכבר היום מתחייב לשמור לו את המחיר גם אם יוקר וע"כ הוא משום ההמתנה וממילא בכה"ג ניכר הרבית וליתא להיתר טרשא כי א"א לדון שהיום הוא המחיר של הדבר שהרי כלל לא דנים על המחיר רק שומר לו במכר של היום את השער של עכשיו והוא דומה לפסיקה לפי אייר בטרשא דר"פ שלפי החזו"א אין לדון היתר כי אין סיבה שישלם לפי אייר ומוכח שהוא משום המתנת המעות וכמו שחלק החזו"א על הגוונא של החזו"ד.

וא"כ לדבריו דברי התוס' בסג' שהעמידו הקושיא מטרשא דר"נ הם בדקדוק נפלא, דווקא על קיראה שהרבית הוא מצד ההזולה דמעיקרא שאז שייך לראות שכעת הוא מחיר החפץ במכירה ולא הקשו מהמש' גבי פסיקה בשווי כיוון שאז דמי לטרשא דר"פ שאין להתירה מצד טרשא דר"נ.

ראיות מהראשונים דלא כדברי החזו"א בגדר היתר טרשא

אם כנים הדברים ברמב"ן מבואר הפוך, שהרי הרמב"ן כתב שאכן יש קושיא מהמש' גבי פסיקה בשווי ואפילו היא קושיא גדולה טפי, וע"כ מוכח שגם בפסיקה בשווי ישנו להיתר טרשא דר"נ וע"כ נראה לא כמו הגדר של החזו"א בגדר ההיתר והיינו שכל שאינו מפרש להדיא מחיר היום ישנו להתיר והוא לא רק באופן שנוקט מחיר היום ששייך לדון כמחיר החפץ. ועי'.

ויותר מזה מפורש בתוס' בסה"ב דלא כדברי החזו"א, שהרי התוס' עמדו על הקושיא למה בטרשא דר"פ אין טרשא דר"נ, ולכא' לפי החזו"א יש תירוץ פשוט, שאם ננקוט בפשוטו כמו שנראה ברש"י שבאמת הגוונא שאיירי ר"פ הוא שפסק רק שישלם לו לפי שער של אייר ולא פירש סכום היום שם באמת לא שייך טרשא היתר דר"נ כמבואר לעיל, ומבואר להדיא שגם כשאומר כשער של אייר יכול לקצוץ על י"ב ולא מינכר הרבית ולכן ק' קושיית תוס'. וצ"ע.

והנה היה מקום לדחות שהתוס' פירשו טרשא דרב פפא כמו שהביאו הראשונים שטרשא דר"פ שפירש י"ב כשער של ניסן ואם פירשו התוס' כפי זה מובן שגם לדברי החזו"א היה אמור להיות היתר מצד טרשא דר"נ שאין ניכר הרבית כי אפשר לדון שזה המחיר גם ביום ולכן התוס' הקשו קושייתם.

אך עי' בגליון הרע"א שמשיג על הש"ך שהביא דינא דסה"ת בלא חולק והרע"א משיג עליו מדברי תוס' ואם נפרש בדברי התוס' כמו הרמב"ן לא קשיא מידי וע"כ מבואר ברע"א שלמד בתוס' כפשוטו כמו רש"י ושוב מוכח בתוס' דלא כיסוד דברי החזו"א.

והנה אף אם נלמד בתוס' דלא כרע"א תהיה קושיא ברורה מדברי הרשב"א שכותב לדינא אחר שמביא דברי הירושלמי שאפילו שאמר בשער של ניסן כדינו של הש"ך שמתיר לכו"ע בכה"ג, הוא אסור כמו שמבואר בדברי הירושלמי שהביא. ומתקשה שם הרשב"א למה אין היתר של ר"נ ומתירן שהוא בגלל שיצא השער. ומבואר ראשית ההשגה של הרע"א על הש"ך שהנה מבואר שדינו אינו מוסכם לכו"ע.

ושנית מבואר ברשב"א דלא כדברי החזו"א שהרי כל מה שתירץ שאין טרשא דר"נ הוא בגלל שיצא השער אך לולי זה שפיר היה שייך התיר טרשא גם היכא שאמר שישלם לו כמו ניסן ומבואר דלא כהחזו"א אלא כהחזו"ד ודוק.

בשיטת הרמב"ן

הנה הרמב"ן הביא את הירושלמי ומבואר כדינו של הספר התרומות שאסור, אך בתחילת דבריו אחר שדוחה שיטת רש"י מביא שיטת הגאונים שאם מעכשיו ב' ואם בניסן בשער של ניסן שרב נחמן התיר והמש' איירי בקן. ור"נ התיר גם בכה"ג וגם ר"פ מטעם ידיה ולא קי"ל כשניהם ומביא עוד שיטה שר"נ איירי שאמר בשער של ניסן והוא דינו של הש"ך.

ואומר הרמב"ן שלדבריהם קי"ל כר"נ שזה באמת מותר וברמב"ן בחי' נראה שאף אם נפרש אחרת בר"נ ולא קי"ל כהוא ר"נ שגם בלעדיהם אפשר להתיר כל שלא קצץ בתחילה וסוף רק בשער של אייר.

והמקור לזה הוא מהגמ' לעיל בד' סג,ב חיטי מי קדחי באכלבאי, וכל שדחתה הגמ' שם הוא שבסב"ס הוי הלוואה לא מועיל הך סברא אך הכא הוי זביני וממילא נכונה הך סברא והוא דינו של הסה"ת שהביא הש"ך. אך למס' חזר בו הרמב"ן מדין זה כיוון שמבואר בירושלמי לאיסור וכן נקט רע"א בתוס' וכן פשטות רש"י גבי טרשא דר"פ שבהכי איירי ר"פ ובכ"ז לא קי"ל כטרשא דר"פ.

והנה הרמב"ן בנה דין זה על חיטי דקדחי באכלבאי. ומדויק בדברי הרמב"ן בתחילה בעיקר היתרא דר"נ שלא דן מצד סברא זו אלא מצד ששמא לא נתייקר ורק אח"כ בדין הש"ך מביא לסברת חיטי דקדחי. ויש שהבינו שהסברא של שמא לא נתייקר הוא בצירוף חיטי דקדחי והרמב"ן לא הזכיר, וכל שהזכיר הוא רק כדינו של הש"ך בשער של אייר, ועי'.

אמנם באמת היה נראה שדברי הרמב"ן הם בדקדוק רב ומדבריו שמענו תירוץ חדש לריטב"א הישנים בד' עב' שהקשה שם הריטב"א אמאי מבואר בסוגיא בעב' גבי שער הלקוטות שבעינן לטעמא דמצי יויף הרי כבר ישנו לטעמא דמאי אהנית כמבואר בגמ' סג,ב ותירץ שם בשם הראב"ד ע"פ סוגיין שמבואר בטרשא דר"פ שהגמ' מצריכה לדון כלפי המוכר

והקונה כדי להתיר את המכר בהמתנה וה"ה הכא בעי שני טעמים. ומבואר שהבין שם שמאי אהנית הוא סברא שאין תרבות כלפי המוכר והוא טענת ר"פ להתיר את המכר והגמ' דחתה שבעינן סברא להתיר גם הנשך מצד הקונה וע"ז בעינן מאי אהנית גבי שער הלקושות עיי"ש [וכן הבאנו בשעתו דברי החזון יחזקאל על התוספתא ריש פ"ו שהעמיד כן בכוונת הריטב"א שלעולם שני הטעמים הם כדי לענות על התרבות ועל הנשך שיש בכל פסיקה].

אך ברמב"ן נראה שסברת חיטי דקדחי לא שייכת כלל כשדנים על טרשא דר"פ כמו שיבואר.

שני ביאורים אמאי בסוגיין ליתא לסברת חיטי דקדחי ואפשר לבאר דברי הרמב"ן בשני אופנים. באבנ"ז בסי' ר"ז ביאר שלא שייך חיטי דקדחי היכא דקץ מחיר כמו שהעמיד הרמב"ן שהוא הגוונא בטרשא דר"פ כיוון שאז כבר מינכר הרבית והוא כמו הלוואה שמבואר בגמ' בסג' שלא מהני להתיר מצד מאי אהנית.

ועושה חשבון ע"פ הרמ"א בקע"ג שפסק שאם מפרש לא עוזר יש לו להתיר פסיקה בהזלה. והנה היתר יש לו מועיל גם בסב"ס שהוא דרך הלוואה ואכתי רואים שלא מועיל במפרש וע"כ מפרש חמיר טפי מסב"ס וכמו שלא מועיל חיטי דקדחי בהלוואה ה"ה שלא יהני יש לו במפרש שהרי כבר ראינו מהרמ"א שמפרש חמור טפי

ובאופ"א אפשר לדון טפי בפשיטות. והיינו שסברת חיטי דקדחי באכלבאי היינו שלא נתרבה כלל ממונו של מוכר מחמת העסקא בניהם כי היה יכול להשאיר אצלו את המכר או שיכל להשיג את המכר והיה מתייקר ברשותו.

וממילא אם נעתיק את הסברא לטרשא הוא נכון בדינא דהש"ך שאמר לו שישלם כשער של ניסן שאז באמת מצידו כלל לא היה מוכר והיה משאיר אצלו את היין עד ניסן ובזה דן הרמב"ן בתחילת דבריו שהוא באמת מותר מסברת חיטי דקדחי [ואף אם אינו דינא דטרשא דר"נ כאמור הוא מותר מצד הך סברא כאמור].

אך בטרשא דרב פפא לדעת הרמב"ן שמדובר שקץ לפי שער של עכשיו ואי לאו כמו השער של ניסן הכא לכא' כלל לא שייך לדון סברת מי קדחי באכלבאי שהרי היום המוכר מתרצה למכור ובאמת אם היה לקונה מעות מזומנים לשלם היום היה משלם לו בזול והיה מפסיד את היוקר וממילא מה שמשלם לו לפי ניסן הוא ריווח שהמוכר מרוויח מחמת המתנת המעות וממילא לא שייך חיטי דקדחי.

באופן שבמקום שבאמת שייך לסברת מאי אהנית, לומר שאין תרבות אפשר שהוא טעם שמספיק לבד להתיר, רק בטרשא ליתא להאי סברא ודוק.

אך לדעת הריטב"א בטרשא ישנה להאי סברא וחלק על דברי הרמב"ן, וממילא מוכח שמאי אהנית לבד אינו מספיק וע"כ בעי סברא נמי ליישב אמאי אינו נשך כלפי הקונה והוא השו"ט בגמ' גבי טרשא דר"פ, בעוד שלדעת הרמב"ן אין ראייה מסוגיין לזה ואדרבה מוכח שמאי אהנית במקום שישנו מועיל לבד.

ולדברי הרמב"ן השו"ט בגמ' אינו האם יש תרבות ונשך בטרשא דר"פ אלא הנידון האם יש כלל רבית והיינו שסברת ר"פ אינה שאינו תרבות כלפיו כמו שביאר הריטב"א אלא שכלפיו המחיר הוא כמו שער של ניסן שהרי שכראי לא פסיד וזווי לא צריכנא, וכאילו מוכר לו בניסן ואך דמילתא הוא דעביד גביה שנותן לו את החבית עכשיו וממילא המחיר של ניסן הוא המחיר האמיתי ואינו אגר נטר כלל.

וטעם זה שאי"ז אגר נטר כלל זהו דוקא טעמא דר"פ, דאילו טעמא דחטי דקדחי זה אין שייך היכא שמ"מ אי הו ליה להלוקח זווי היה מוכר במחיר דתשרי וכמש"נ.

שיעור ח'

בסוגיית טרשא

א. אמאי טרשא דר"פ אינו מותר מצד טרשא דר"נ

שיטת רש"י ותוס' בביאור טרשא דר"נ וכן שיטת בעה"מ והרשב"א, שההיתר שהתבאר בסוגיא הוא שיכול לקוץ יותר עבור המתנת המעות כל שאינו מפרש להדיא שאז אינו ניכר שהתוספת הוא עבור המתנת המעות. וממילא כתבו התוס' בסג' שכל ההיתר הוא דווקא בדבר שאין שומתו ידועה או בלא יצא השער שאז שייך לדון שכל שאינו מפרש לא מינכר האגר נטר.

ואחר טרשא דר"נ מגיע טרשא דרב פפא. ודנים הראשונים האם בטרשא דר"פ מותר בלא"ה מצד טרשא דר"נ. והיינו האם הגוונא שבו דן ר"פ להתיר מצד שכלפיו אינו נחשב כריבית הוא בגוונא שאינו מפרש והיה שייך להתיר גם לולי התירא דרב פפא מצד התירא דרב נחמן. ובאמת ברמב"ן לשיטת הגאונים מבואר שהוא באמת אותו מק' וכ"א התיר מטעם אחר ולא קי"ל כתרוויהו.

מ"מ בשיטת רש"י נראה שגם ברב פפא המקרה הוא כמו לר"נ שלא קצץ את המחיר אם מעכשיו. ולכא' הוא אף קיל טפי שהרי בטרשא דר"פ לא קצץ איתו שישלם לו י"ב לאחר

זמן כמו בטרשא דר"נ שאמר לו שישלם לו י"ב לאחר זמן, אלא אמר לו שישלם לו כמו השער של ניסן ואז באמת הוא יותר יקר ולכן הוא משלם יותר ולא בגלל שמעיקרא קצין לו לשלם טפי. והנה א"כ צ"ע מה הוצרך ר"פ לחידושו שכלפיו אינו נידון כריבית תיפוק ליה מצד היתרא דר"נ שכל שאינו מפרש לא מינכר הריבית והוא מותר.

ובאמת דנו בזה התוס' שהנה קיי"ל כטרשא דר"נ ומאידך מבואר לקמן שלא קיי"ל כר"פ ולכאוי נתיר טרשא דר"פ מדין ההיתר של ר"נ ומיישב התוס' שר"פ התיר אפילו בקץ ליה או בשער קבוע [וכן מבואר ברשב"א שרב פפא איירי ביצא השער]. וממילא בכה"ג ליתא להיתר של רב נחמן כמו שביארו לעיל התוס' שכל שקצין או יצא השער מינכר הריבית כיוון שניכר שמשלם טפי מהמחיר והוא עבור המתנת המעות.

בדברי החזו"א בחילוק היתרא דר"נ ור"פ

ולולי דברי הראשונים היה מקום לדון בסברא שטעם ההיתר של טרשא דר"נ לא שייך כלל באופן של טרשא דרב פפא. והנה בר"נ בעצם קוצין יותר עבור מה שלא משלם מתחילה בשעת המיקח וברב פפא בפשטות לפי רש"י והרשב"א [וברמב"ן בדעת הבעה"מ לומד לא כן] אמר רק שישלם בניסן כשער של ניסן ואם לא יתייקר לא חייב לשלם לו יותר ולכאוי הוא סברא לקולא כמו שרואים ברמב"ן.

ומצאנו בחזו"א בסי' ע"ב שמביא את ההיתר של החו"ד ריש סי' קס"ב על הט"ז סק"א שהתיר להלוות סב"ס בלשון מכירה גם לולי ההיתרים של הלוואת סב"ס. והחו"ד חולק על טעם ההיתר שלו ודן להתיר מטעם אחר, ושם בהמשך כותב שבגוונא שנותן סאה חיטים ומתחייב לפרוע לו סאה שעורים ולכאוי הוי סב"ס ויש חשש שמא תתייקר ואומר שבכה"ג ישנו להיתר טרשא דר"נ.

והיינו שהרי היום שער החיטים והשעורים שווה י' לדוג' וקונה במשיכה, אך יתכן שמחיר השעורים יעלה ל"ב ואז יהיה ריבית בהתייקרות. אך לכאוי מותר לו לתבוע בעד הסאה חיטים י"ב של שעורים ומה איכפת לן אם יתיקר שהרי כמו שאם ירצה יכול לתבוע בתחילה י"ב עבור החיטים כל שלא יצא השער מצד היתר טרשא דר"נ ה"ה שיכול לקנות חיטים תמורת שעורים וישלם לו שעורים אף אם יתייקרו כאילו קצין מתחילה שישלם יותר. והנה בכה"ג אין דרך לעלות בשיעור של מעלהו הרבה שאז כתבו הפוסקים שכבר ליתא להתירא דר"נ.

ומוסיף שאף אם לבסוף יעלו השעורים מעל שיעור זה כיוון שלא עתיד להיות ובשעת הקציצה אינו ניכר מותר וחלק זה הוא עוד נקודת חידוש בחו"ד. מ"מ מבואר שכלפי חשש יוקרא של השעורים הוא כמו שמכר לו היום את החיטים ב"ב ויש היתר טרשא דר"נ.

והחזו"א שם משיג, שתמוהים דברי החו"ד שהנה כל ההיתר בטרשא הוא שלא ניכר הריבית והוא שיווי הסחורה כיוון שאין שומתו ידועה ולא יצא השער ולא קץ ולא מעלהו הרבה ממילא הרואה לא רואה כאן תשלום יקר יותר עבור המתנת המעות אלא באמת

נראה שגם אם היה משלם היום זה היה המחיר ומאן לימא לן שהוא ריבית ואע"פ שוודאי גלוי קמן שדעתם לריבית אך כלפי המיחזי אינו מיחזי להדיא כריבית והוא יסוד היתר טרשא שאפשר לדון היום על מחיר הדבר כאילו הוא מחירו אף היום.

וממילא אומר החזו"א שכ"ז שייך כשקוצץ י"ב עבור חפצא ששייך לדון שאולי גם היום כך היה משלם ומה שמשלם אח"כ אינו סיבת היוקרא ולכן וודאי מודה לחזו"ד שאפשר לקצוץ י"ב עבור החיטים אך לשלם שעורים לפי שער השעורים הוא אינו כן. והיינו שכל שאומר לשלם לפי השער של אייר כמו המק' של טרשא דרב פפא ממילא מוכח שכל מה שהוא משלם כלפי אייר הוא בעבור המתנת התשלום עד אייר שהרי בשנתבונן על העסקא לכאור' הוא לא מובן אמאי באמת אומר לו היום לשלם לפי השער של מחר הרי אין שום סיבה לדון לפי השער של מחר עד כמה שהמכר הוא היום וממילא מוכח שעבור המתנת המעות המשלם אחר זמן קובע לו לפי שעת היוקר ומוכח האגר נטר.

וממילא חולק על החזו"ד כיוון שבקציעה הזאת של החזו"ד של חיטים עבור שעורים לפי שער השעורים הוא מינכר ודומה לטרשא דר"פ כיוון שתולה שעורים לפי שעת התשלום של השעורים וממילא אם היה משלם לו מיד שעורים לא היה נותן לו יותר אלא כיוון שממתין לו התשלום קובע איתו שישלם לו שעורים אחר זמן ואם יהיה יוקרא יהיה מוכח שהוא עבור המתנת המעות וממילא לא שייך טרשא דר"נ.

ישוב התוס' גבי קיראה לדברי החזו"א

ולדברי החזו"א בהגדרת היתר טרשא דר"נ מצאנו ריווח נאה שהנה התוס' בד' סגב, מקשים למה בקיראה אין היתר טרשא דרב נחמן. ומקשים האחרונים למה התוס' לא הקשו על המש' עצמה של כל פסיקה בשוויו שיהיה מותר מצד טרשא דר"נ שכל שאינו מפרש לא מינכר הריבית ומותר לשלם ביוקר עבור המתנת המעות. ואה"נ תירוץ התוס' עונה גם על הקושיא מהמש' אך ק' אמאי העמידו הקושיא על מימרא דר"נ בעוד שהיא קושיא על עיקר דין פסיקה של המש'.

ובאמת הרמב"ן במלחמות ובחי' מקשה באמת מן המש' ומבואר עוד בדבריו שהוא יותר קשה שהרי במש' הוא אפילו בשוויו ולא רק בהוזלה. ויעוי' בפנ"י על התוס' לעיל שתירץ מה שתירץ.

אך לפי החזו"א באמת יש חילוק פשוט שהנה רק בפסיקה בהוזלה ששם הנידון על ההוזלה שעושה לו היום במכר אפשר לומר שזה המחיר באין שומתו ידועה ולהתיר מדין טרשא לראות ההוזלה כמחיר הדבר ולא כהוזלה עבור הקדמת המעות. אך בפסיקה בשוויו הריבית הוא היוקרא והיינו שנראה שמתחילה הוא מסכם שישמור לו את המחיר לפי השער של היום ואם אח"כ מתייקר מעמיד לו סחורה לפי שער הזול שמתחילה.

ואם נדון כעת מה הצד לשמור לו את המחיר הרי עושה היום מכירה וכבר היום מתחייב לשמור לו את המחיר גם אם יוקר וע"כ הוא משום ההמתנה וממילא בכה"ג ניכר הריבית וליתא להיתר טרשא כי א"א לדון שהיום הוא המחיר של הדבר שהרי כלל לא דנים על המחיר רק שומר לו במכר של היום את השער של עכשיו והוא דומה לפסיקה לפי אייר בטרשא דר"פ שלפי החזו"א אין לדון היתר כי אין סיבה שישלם לפי אייר ומוכח שהוא משום המתנת המעות וכמו שחלק החזו"א על הגוונא של החזו"ד.

וא"כ לדבריו דברי התוס' בסג' שהעמידו קושיא מטרשא דר"נ הם בדקדוק נפלא, דווקא על קיראה שהריבית הוא מצד ההזלה דמעיקרא שאז שייך לראות שכעת הוא מחיר החפץ במכירה ולא הקשו מהמש' גבי פסיקה בשוויו כיוון שאז דמי לטרשא דר"פ שאין להתירה מצד טרשא דר"נ.

ראיות מהראשונים דלא כדברי החזו"א בגדר היתר טרשא
אם כנים הדברים ברמב"ן מבואר הפוך, שהרי הרמב"ן כתב שאכן יש קושיא מהמש' גבי פסיקה בשוויו ואפילו היא קושיא גדולה טפי, וע"כ מוכח שגם בפסיקה בשוויו ישנו להיתר טרשא דר"נ וע"כ נראה לא כמו הגדר של החזו"א בגדר ההיתר והיינו שכל שאינו מפרש להדיא מחיר היום ישנו להתיר והוא לא רק באופן שנוקט מחיר היום ששייך לדון כמחיר החפץ. ועי'.

ויותר מזה מפורש בתוס' בסה"ב דלא כדברי החזו"א, שהרי התוס' עמדו על הקושיא למה בטרשא דר"פ אין טרשא דר"נ, ולכאן לפי החזו"א יש תירוץ פשוט, שאם ננקוט בפשוטו כמו שנראה ברש"י שבאמת הגוונא שאיירי ר"פ הוא שפסק רק שישלם לו לפי שער של אייר ולא פירש סכום היום שם באמת לא שייך טרשא היתר דר"נ כמבואר לעיל, ומבואר להדיא שגם כשאומר כשער של אייר יכול לקצוץ על י"ב ולא מינכר הריבית ולכן ק' קושיית תוס'. וצ"ע.

והנה היה מקום לדחות שהתוס' פירשו טרשא דרב פפא כמו שהביאו הראשונים שטרשא דר"פ שפירש י"ב כשער של ניסן ואם פירשו התוס' כפי' זה מובן שגם לדברי החזו"א היה אמור להיות היתר מצד טרשא דר"נ שאין ניכר הריבית כי אפשר לדון שזה המחיר גם ביום ולכן התוס' הקשו קושייתם.

אך עי' בגליון הרע"א שמשיג על הש"ך שהביא דינא דסה"ת בלא חולק והרע"א משיג עליו מדברי תוס' ואם נפרש בדברי התוס' כמו הרמב"ן לא קשיא מידי וע"כ מבואר ברע"א שלמד בתוס' בפשוטו כמו רש"י ושוב מוכח בתוס' דלא כיסוד דברי החזו"א.

והנה אף אם נלמד בתוס' דלא כרע"א תהיה קושיא ברורה מדברי הרשב"א שכותב לדינא אחר שמביא דברי הירושלמי שאפילו שאמר כשער של ניסן כדינו של הש"ך שמתיר לכו"ע בכה"ג, הוא אסור כמו שמבואר בדברי הירושלמי שהביא. ומתקשה שם הרשב"א למה אין

היתר של ר"נ ומתירן שהוא בגלל שיצא השער. ומבואר ראשית ההשגה של הרע"א על הש"ך שהנה מבואר שדינו אינו מוסכם לכו"ע ושנית מבואר ברשב"א דלא כדברי החזו"א שהרי כל מה שתירץ שאין טרשא דר"נ הוא בגלל שיצא השער אך לולי זה שפיר היה שייך התיר טרשא גם היכא שאמר שישלם לו כמו ניסן ומבואר דלא כהחזו"א אלא כהחזו"ד ודוק.

בשיטת הרמב"ן

הנה הרמב"ן הביא את הירושלמי ומבואר כדינו של הספר התרומות שאסור, אך בתחילת דבריו אחר שדוחה שיטת רש"י מביא שיטת הגאונים שאם מעכשיו ב' ואם בניסן בשער של ניסן שרב נחמן התיר והמש' איירי בקץ. ור"נ התיר גם בכה"ג וגם ר"פ מטעם ידידה ולא קי"ל כשניהם ומביא עוד שיטה שר"נ איירי שאמר בשער של ניסן והוא דינו של הש"ך. ואומר הרמב"ן שלדבריהם קי"ל כר"נ שזה באמת מותר וברמב"ן בחי' נראה שאף אם נפרש אחרת בר"נ ולא קי"ל כהוא ר"נ שגם בלעדיהם אפשר להתיר כל שלא קצץ בתחילה וסוף רק כשער של אייר.

והמקור לזה הוא מהגמ' לעיל בד' סגב חיטי מי קדחי באכלבאי, וכל שדחתה הגמ' שם הוא שבסב"ס הוי הלוואה לא מועיל הך סברא אך הכא הוי זביני וממילא נכונה הך סברא והוא דינו של הסה"ת שהביא הש"ך. אך למס' חזר בו הרמב"ן מדין זה כיוון שמבואר בירושלמי לאיסור וכן נקט רע"א בתוס' וכן פשטות רש"י גבי טרשא דר"פ שבהכי איירי ר"פ ובכ"ז לא קי"ל כטרשא דר"פ.

והנה הרמב"ן בנה דין זה על חיטי דקדחי באכלבאי. ומדויק בדברי הרמב"ן בתחילה בעיקר היתרא דר"נ שלא דן מצד סברא זו אלא מצד ששמא לא נתייקר ורק אח"כ בדין הש"ך מביא לסברת חיטי דקדחי. ויש שהבינו שהסברא של שמא לא נתייקר הוא בצירוף חיטי דקדחי והרמב"ן לא הזכיר, וכל שהזכיר הוא רק בדינו של הש"ך בשער של אייר, ועי'.

אמנם באמת היה נראה שדברי הרמב"ן הם בדקדוק רב ומדבריו שמענו תירוץ חדש לריטב"א הישנים בד' עב' שהקשה שם הריטב"א אמאי מבואר בסוגיא בעב' גבי שער הלקוטות שבעינן לטעמא דמצי יזיף הרי כבר ישנו לטעמא דמאי אהנית כמבואר בגמ' סגב, ותירץ שם בשם הראב"ד ע"פ סוגיין שמבואר בטרשא דר"פ שהגמ' מצריכה לדון כלפי המוכר והקונה כדי להתיר את המכר בהמתנה וה"ה הכא בעי שני טעמים. ומבואר שהבין שם שמאי אהנית הוא סברא שאין תרבות כלפי המוכר והוא טענת ר"פ להתיר את המכר והגמ' דחתה שבעינן סברא להתיר גם הנשך מצד הקונה וע"ז בעינן מאי אהנית גבי שער הלקוטות עיי"ש [וכן הבאנו בשעתו דברי החזו"ן יחזקאל על התוספתא ריש פ"ו שהעמיד כן בכוונת הריטב"א שלעולם שני הטעמים הם כדי לענות על התרבות ועל הנשך שיש בכל פסיקה].

אך ברמב"ן נראה שסברת חיטי דקדחי לא שייכת כלל כשדנים על טרשא דר"פ כמו שיבואר.

שני ביאורים אמאי בסוגיין ליתא לסברת חיטי דקדחי ואפשר לבאר דברי הרמב"ן בשני אופנים. באבנ"ז בס"י ר"ז ביאר שלא שייך חיטי דקדחי היכא דקין מחיר כמו שהעמיד הרמב"ן שהוא הגוונא בטרשא דר"פ כיוון שאז כבר מינכר הריבית והוא כמו הלוואה שמבואר בגמ' בסג' שלא מהני להתיר מצד מאי אהנית.

ועושה חשבון ע"פ הרמ"א בקע"ג שפסק שאם מפרש לא עוזר יש לו להתיר פסיקה בהזולה. והנה היתר יש לו מועיל גם בסב"ס שהוא דרך הלוואה ואכתי רואים שלא מועיל במפרש וע"כ מפרש חמיר טפי מסב"ס וכמו שלא מועיל חיטי דקדחי בהלוואה ה"ה שלא יהני יש לו במפרש שהרי כבר ראינו מהרמ"א שמפרש חמור טפי

ובאופ"א אפשר לדון טפי בפשיטות. והיינו שסברת חיטי דקדחי באכלבאי היינו שלא נתרבה כלל ממונו של מוכר מחמת העסקא בניהם כי היה יכול להשאיר אצלו את המכר או שיכל להשיג את המכר והיה מתייקר ברשותו.

וממילא אם נעתיק את הסברא לטרשא הוא נכון בדינא דהש"ך שאמר לו שישלם כשער של ניסן שאז באמת מצידו כלל לא היה מוכר והיה משאיר אצלו את היין עד ניסן ובזה דן הרמב"ן בתחילת דבריו שהוא באמת מותר מסברת חיטי דקדחי [ואף אם אינו דינא דטרשא דר"נ כאמור הוא מותר מצד הך סברא כאמור].

אך בטרשא דרב פפא לדעת הרמב"ן שמדובר שקין לפי שער של עכשיו ואי לאו כמו השער של ניסן הכא לכאן כלל לא שייך לדון סברת מי קדחי באכלבאי שהרי היום המוכר מתרצה למכור ובאמת אם היה לקונה מעות מזומנים לשלם היום היה משלם לו בזול והיה מפסיד את היוקר וממילא מה שמשלם לו לפי ניסן הוא ריווח שהמוכר מרוויח מחמת המתנת המעות וממילא לא שייך חיטי דקדחי.

באופן שבמקום שבאמת שייך לסברת מאי אהנית, לומר שאין תרבית אפשר שהוא טעם שמספיק לבד להתיר, רק בטרשא ליתא להאי סברא ודוק'.
אך לדעת הריטב"א בטרשא ישנה להאי סברא וחלק על דברינו בדברי הרמב"ן, וממילא מוכח שמאי אהנית לבד אינו מספיק וע"כ בעי סברא נמי ליישב אמאי אינו נשך כלפי הקונה והוא השו"ט בגמ' גבי טרשא דר"פ, בעוד שלדעת הרמב"ן אין ראייה מסוגיין לזה ואדרבה מוכח שמאי אהנית במקום שישנו מועיל לבד.

ולדברי הרמב"ן השו"ט בגמ' אינו האם יש תרבית ונשך בטרשא דר"פ אלא הנידון האם יש כלל רבית והיינו שסברת ר"פ אינה שאינו תרבית כלפיו כמו שביאר הריטב"א אלא שכלפיו המחיר הוא כמו שער של ניסן שהרי שכראי לא פסיד וזווי לא צריכנא, וכאילו מוכר לו

בניסן ואך דמילתא הוא דעביד גביה שנותן לו את החבית עכשיו וממילא המחיר של ניסן הוא המחיר האמיתי ואינו אגר נטר כלל.
וטעם זה שאי"ז אגר נטר כלל זהו דוקא טעמא דר"פ, דאילו טעמא דחטי דקדחי זה אין שייך היכא שמ"מ אי הווי ליה להלוקח זווי היה מוכר במחיר דתשרי וכמ"ש"נ.

שיעור ט'

בחילוק סוגיית טרשא מסוגיית פסיקה

קושיית האבנ"ז בדין יש לו בטרשא

הנה מצאנו הרמב"ן במלחמות בד' ל"ו בתוה"ד אחר שמעמיד הקושיא על רש"י שאין היתר לפסוק דמים קצובים לזמן ומביא ראיה מפסיקה בהזלה וכן מיצא השער שאם היתר כזה היה אמור להועיל גם שם אפילו באופן שאין היתרי פסיקה כמו באין לו ולא יצא השער. הצד השווה שאין עליו תשובה חומר במושך פירות שאפילו הוקר השער על דמים שקוצץ אינו נותן אלא לו כשעת משיכה והנותן דמים נוטל כשער שיצא' והוא צ"ב כעת. וממשיך ז'אם יש לו מותר נעשה כמי שקנו לו מעותיו אותם פירות בעצמם ואין כאן מלוה והמתנה משא"כ במושך פירות שהמעות אצלו.

והנה האבנ"ז בסי' ר"ה מתחיל שם שסתימת הפוסקים שכל דין יש לו ויצא השער הם היתרים בפסיקה אך בטרשא לא מצאנו שמהני יש לו או יצא השער להחשיב שכאילו נקנו לו המעות שחייב לו וממילא אין כאן המתנה ונחשב שקנה ביוקר משעה ראשונה ואינה תוספת עבור המתנת המעות ביד הקונה. ומביא את לשון הרמב"ן הנ"ל עיי"ש ומעמיד קושיא למה לא מועיל יש לו בטרשא כמו שמצאנו אפילו בדרך הלוואה גמורה של סב"ס. אמנם מביא ראיה מהגמ' בד' מו' מחשבון הסוגיא שבאמת מוכח שאין היתר יש לו בטרשא ועיי"ש הסבר שלם בטעם הדבר.

חילוק החו"ד בין יש לו דפסיקה ליש לו בסב"ס

וכבר שמענו בלשונות החו"ד בכל מקום שחילוק דין יש לו של סב"ס מיש לו של פסיקה. עיי' בדבריו סי' קס"א, ובסי' קס"ג גבי יש לו מעט שיש לו מעט מועיל רק בסב"ס ולא בפסיקה. וכן בסי' קע"ג. ומוכח בדבריו שגם בפסיקה בשוויו וגם בפסיקה בהזלה בשניהם היתר יש לו מבוסס למה שנקנה לעניין מש"פ, שהרי הוא כאילו קונה כיוון שדבר תורה מעות קונות ורואים כאילו

נתן מעות עבור המקח ונקנה לו המקח ולכן אין המתנה והפסיקה מותרת. והיינו שגדר ההיתר הוא שרואים מקח משעה ראשונה ולכן אין המתנה.

אמנם כ"ז לא שייך בטרשא שיש לו חוב ממון עבור המקח שכבר באמת קנה ומעתה א"א לראות שיש כעת מכר במעות כיוון שהמקח כבר נעשה וכעת צריך לפרוע לו את המעות שממתינות אצלו.

אמנם האבנ"ז דקדק להקשות דווקא ביש לו גבי סב"ס שמצאנו היתר יש לו גם בדרך הלוואה כאמור. והנה מהאי טעמא גופא שלא מהני יש לו של פסיקה שהוי מקח, בטרשא לא מהני גם בסב"ס ששם אינו מדין מכר שכאילו קונה היום בסאה שנתן את הסאה שיש לו ונתן עבור המקח. אלא הגדר דרואים החיטים בבית כאילו נחלטים למלווה בפירעון ההלוואה.

ולמה בפסיקה בעי להגיע לתורת מקח ולא מספיק ההיתר של סב"ס, הפשטות היא שכיוון שחייב בחו"מ שם נאמר הדין שמחליטים לו את הסאה בפירעון החוב. משא"כ בפסיקה לא חייב לו בחו"מ רק למש"פ וממילא אין היתר שנחלט לו החיטים. ואמנם יש תשובת הרשב"א שהמעות שנתן בכל פסיקה חייבו אותו חוב חיטים וממילא לדבריו היה ראיה שכל ההקנאה של פסיקה עובד שנקנה לו ההחיטים תמורת החוב, אך בפשטות אינו כדבריו].

ואשר לפי"ז הרי לענין טרשא דחייב לו את המעות בחו"מ הרי בדין דיהני התירא דיש דומיא דסב"ס וזו היא קו' האבנ"ז ובהמשך הסי' תירץ האבנ"ז שם קושיא זו עיי"ש ושם מביא ראיה מגמ' במו' שלא מועיל יש לו בטרשא.

יסוד החילוק בין טרשא לפסיקה גבי יש לו

ולכא' מה שמוכח מקושיית האבנ"ז שלא מצאנו דמהני ההיתר יש לו של סאה בסאה שרואים את חוב הממון נחלט למלווה כיוון שיש ללווה את הפירעון, אלא לעניין יוקרא אך לעניין הוזלה לא. באופן שכשבאנו להקשות שכל טרשא יהיה מותר מדין יש לו של סב"ס הוא אינו שייך כיוון שקולא זו נאמרה רק היכן שהרבית היא היוקרא כמו בכל סב"ס אך בטרשא עד כמה שמחזיר לו יותר עבור החוב הוי ממש תוספת רבית עבור המתנת המעות ולא רק יוקרא ולכן כאן לא יועיל היתר יש לו.

וכעת גם אם נאמר שכל פסיקה בשויו הוא אותו יש לו של סב"ס שכל שיש לו רואים שנקנה לו, כ"ז נכון לעניין היוקרא. אך בפסיקה בהוזלה כיוון שדנים על הוזלה דחמיר טפי ממילא כדי להתיר צריך לראות שהמקח כבר נגמר היום וממילא לזה צריך שיקנה מעתה לעניין מש"פ את המקח ורק אז יש ביטול על המתנת המעות וברשא א"א ליצור מצב שנחשב כאילו יש היתר מקח כדי לבטל את ההמתנה ומצד שנחלט לו לפרעון החוב מיד ויחשב שקנה את המקח ביוקר, מהלך זה אינו נכון רק לעניין היוקרא שנקנה לו לעניין היוקרא אך כשבאים לפטור הוזלה א"א להחליט לו את החוב כדי לבטל המתנת המעות. ורק בפסיקה בהוזלה

שבאמת נקנה לו לעניין מש"פ יש צורת מקח משעה ראשונה ונחשב שמוכר לו בהזלה ואינו הזלה עבור הקדמת המעות אלא מקח בתחילה בזול.

ובטעמא דמילתא, היה אפשר לומר שבאמת כל הקולא שכל שיש לו נחשב כאילו נקנה לו הוא רק לעניין רבית יוקרא ולא לעניין מכירה בהזלה כמו פסיקה בהזלה או מכירה ביוקר כמו בטרשא. ועוד י"ל עפ"י דברי הראב"ד המובאים בסו"ס קסב' דבחטים בדוחן בלשון הלואה לא מהני התירא דיש לו ואשר מבואר בזה דהאי התירא דיש לו דסב"ס דמהני אף בהלואה, אי"ז אלא בחטים בחטים דאיתא לסברת סאה יהיב סאה שקיל, וא"כ ניחא דמה"ט לא מהני האי התירא דיש לו דסב"ס אלא לענין רבית יוקרא ולא לענין טרשא, ומשום דלא מהני האי התירא אלא עד כמה דסאה יהיב וסאה שקיל.

עוד ביאור בחילוק יש לו בטרשא ובפסיקה

אך היה נראה לבאר טפי בעיקר החילוק אמאי בטרשא לא מועיל היתר יש לו דפסיקה וכן היתר יש לו של סב"ס. והנה יש לחקור בכל פסיקה האם ההמתנה היא באופן שמעות המקח וודאי ניקנו לו בתור תשלום עבור המקח אלא מה שממתין אצלו את המקח היא ההמתנה ומעתה מה שנותן את היוקרא הוא עברו המתנת המקח אצלו.

אמנם נראה ברור שההמתנה אינה במקח שהרי לא באמת קנה את החפץ בקניין מעות כלל מדאורייתא [ומדרבנן רק לעניין מש"פ] וממילא לא מסתבר שמדרבנן רואים שבעצם קנה החפץ לגמרי לעניין שיחשב שהיום החפץ נמצא אצל המוכר כביכול בהלוואה הרי לא נקנה לו כלל, ועי' בזה שהוא פשוט.

אלא וודאי ההמתנה כולה נמצאת במעות שמקבל מתחילה, ואמנם הוי תשלום עבור המקח אך לא קיבל מקח תמורת התשלום וממילא הוי מעות בהמתנה ותמורת ההמתנה שומר לו את היוקרא או מזויל לו. [וכז"ל בהעלם דברי החו"ד בסי' קע"ג סק"א ובסי' קס"ט ששם נראה שהמקח ממתין, אך הפשטות היא שההמתנה במעות ולא במקח שהרי לא קנה כלום כאמור].

ומעתה אם באנו לדון הרי סו"ס אחר שדנים כאילו קנה את המקח מכח המעות לכא' אינו קניין גמור ואכתי ישנה המתנה במקח. זה פשוט שלא איכפת לן שכל שכלפי המעות נחשב שיש קניין בחפץ, הרי קנו המעות וקיבל הקונה תמורה להתשלום ששילם בעד המקח ושוב אין כאן המתנת מעות, ואי דמ"מ הרי המקח ממתין אצל המוכר הא לא קשיא דכך הוא צורת הקניין שקנה את החפץ לעניין שחייב להעמיד לו כן עוד זמן, אך סו"ס הוי קניין מתחילה ומה שהמקח ממתין אי"ז המתנה. דאין המקח שלו מן הדין ול"ש בו המתנה,

אך הנה בטרשא לא שייך לומר כן, שהרי גם אם יש לו מעות ונחשיב כאילו הוא קנה את המעות ונראה כאילו קנה ביוקר, הרי באמת לא קנה לגמרי ולא חייב להעמיד לו אותם מעות מיד. ומעתה באותו דבר שבאנו לדון שיש עליו קניין בו עצמו אכתי נשארת קמן המתנה, שהנה בכל פסיקה יש קניין במעות עבור החפץ רק החפץ ממתין משא"כ בטרשא יש קניין

במעוֹת והמעוֹת עצמם ממתנינות ובוזה לא אמרינן שנקנה לו לעניין רבית לבטל ההמתנה. וז"פ וברור לכאן.

[ואין הפשט שבאמת קונה אותם מעוֹת ובאמת מה שהם ממתנינות הוא בתורת פיקדון ואז תחזור קושיא אמאי אין היתר יש לו בטרשא, שהרי באמת אינו כן ואינם בתורת פיקדון שהרי אינו חייב כלל להעמיד לו את המעוֹת עצמם וממילא מהיכי תיתי לדון אותם כפיקדון. וכל שנתחדש בפסיקה ששייך לראות את החפץ קנוי לעניין רבית אך באמת אינו חייב להעמיד החפץ ואינו פיקדון אצלו ובה במידה אין צד שמעוֹת המכר בטרשא הוי פיקדון אצל הלוקח, ועי' בזה].

והנה הקשינו אמאי לא יהיה היתר יש לו של סב"ס ואמרנו שההיתר שנתחדש בסב"ס הוא רק לעניין היוקרא ופסיקה בהזולה או מכר ביוקר בטרשא חמיר טפי ולכן לא יהיה בזה היתר יש לו של סב"ס.

וכעת הדברים מבוארים טפי שהנה אם באנו להתיר סב"ס בהזולה צריך לבטל המתנת המעוֹת כמו בפסיקה בהזולה שרואים כמכר משעה ראשונה. והנה כיון דאינו חייב להעמיד לו אותה סאה מיד ויכול להמתין אותה אצלו, וא"כ א"א לראות כאילו נקנה לו כיוון שאכתי יש המתנה בדבר שאותו קונה, ולא מהני הא דכאילו קנה אלא לענין ברשותו אייקר, וכמו שביארנו שלכן לא שייך לדון היתר יש לו של מקח בטרשא כיוון שיש המתנה במעוֹת וה"ז סברא אף כלפי ההתר דיש לו דסב"ס וזו עומק הביאור למה באמת כל היתר סב"ס הוא רק לעניין רבית היוקרא וברשותו אייקר ולא לענין הזולה.

ולהאמור נר' דכ"ז דלא מהני יש לו בטרשא היינו דוקא לענין רבית בטרשא שמוקיר לו במקח תמורת ההמתנה, אבל בטרשא באופן שהרבית היא רבית יוקרא וכגון בנדון של מכירה בתשלומים בהצמדה לדולר, הרי בזה שפיר מהני יש לו [היינו יש לו הכל ואכמ"ל] דלענין זה הרי לא גרע מסב"ס, דאמרינן ברשותו אייקר, [ויל"ע בזה אי מהני אשראי במתא דומיא דפסיקה בשויו כיון שמ"מ ה"ז דרך מקח או"ד לא עדיף מסב"ס וכן נר' עיקר וזה ענין עמוק ואכמ"ל].

[ואמנם עיקר דברינו דהאי התירא דיש לו דסב"ס לא מהני אלא לענין ברשותו אייקר הנה אי"ז מתאים לדעת הגרע"א בסוף תשו' נב' יעו"י שם מה שכתב לענין סוגיא דחמרים דמקום הזול חשיב הזולה במקח ובחזו"א פליג בזה, והנה הרי מצאנו בדברי רש"י בדף עג' ע"א דמהני התירא דיש לו בסב"ס לענין מקום היוקר, ולדברי הגרע"א אי"ז רבית דיוקרא אלא ה"ז כמו שמראש מוקיר לו במקח תמורת המתנה, ולא מהני בזה התירא דברשותו אייקר, ואשר מוכרח לפי דעת הגרע"א דתירא דיש לו דסב"ס שפיר מהני אף להגדיר דליכא כלל המתנה ולא רק לענין ברשותו אייקר וא"כ הדרא קושיא לדוכתא שיהני היתר יש לו של סב"ס לטרשא, ודוק].

ראיה מהרמב"ן דלא כדברינו

ונראה שבאמת ביאור זה הוא נכון בטעמו שאפילו לא היה ראייה שאין היתר יש לו בטרשא היה צריך לאומרו מסברא. אך ברמב"ן שהוא המקור המפורש לדין זה [כמו שהביא האבנ"ז] שאין היתר יש לו בטרשא, מוכח שאין כן כוונתו.

שהנה מסדר דבריו מוכח שחילוק זה בהיתר יש לו הוא חלק מעיקר ההשגה על שיטת רש"י ובעה"מ שהרי כל דבריו הם חלק מההשגה על רש"י, שתחילה הקשה איך שייך לומר היתר טרשא של קציצת דמים באינו מפרש שהרי א"כ אמור להיות היתר גם בפסיקה בהזלה וגם ביש לו גם לולי היתרי פסיקה וע"ז המשיך שמא נאמר שבאמת פסיקה חמיר טפי ולכן אין בזה היתר, לזה כתב שוודאי טרשא חמיר טפי שהרי רואים שהתיר יש לו ישנו בפסיקה ואינו בטרשא.

והנה לפי דברינו לעיל לכאן אין ראייה ממה שאין התיר יש לו בטרשא שהוא חמיר טפי שהרי באמת לא שייך להתיר מדין יש לו כיוון שאכתי גם אחרי שיש לו יש המתנה במעות עצמם ובהכי לא חידשו היתר יש לו, וא"כ אין מכאן ראייה שטרשא חמיר טפי. וע"כ מבואר ברמב"ן דלא כדברינו שלעולם מצד עיקר דין טרשא היה שייך להתיר מדין יש אלא כיוון שהוי איסור רבית חמור טפי לכן ל"א ביה היתר יש לו כמו בפסיקה שקיל טפי.

והנה הקשו האחרונים בדעת התוס' בסג, ב למה הקשו לדעת רב נחמן מפסיקה בהזלה ולא הקשו מעיקר דין המשנה בעב' גבי פסיקה ויש שתירצו [עי' בחו"ד סק"א] שלעולם פסיקה בלא יצא השער חמיר טפי שהוי כהלואה ושם כלל לא היה לתוס' הו"א שיש היתר טרשא. והנה בדברי הרמב"ן מבואר איפכא ממש שלעולם טרשא חמיר טפי וכל היתר שישנו בטרשא וודאי אמור להועיל בפסיקה.

ובאמת דייקנו כבר בשיעור קודם שהרמב"ן מביא ראייה גם מפסיקה בשווי וכותב שהוא ראייה עדיפא, ומבואר בדבריו שפסיקה בשווי הוא קל כלפי איסור רבית ואח"כ פסיקה בהזלה והחמור שבהם הוא טרשא, ובתוס' יהיה מבואר הפוך שפסיקה בשווי יותר מיחזי כהלואה מפסיקה בהזלה וטרשא ודוק'.

ביאור חומר איסור טרשא מפסיקה לדעת הרמב"ן

ונראה ביאור דברי הרמב"ן שטרשא חמיר טפי הוא, שלעולם בפסיקה יש מעות עבור המקח, ולעולם הוי תשלום עבור המקח אלא שיש המתנה בתשלום [או אפילו במקח כמו החו"ד שהמקח ממתין ולא המעות], אך לענין טרשא מבואר בלשון הרמב"ם ריש פ"ח שהוי ממש כמי שהלווהו מאה ע"מ שישתמש ויחזיר לו מאה ועשרים, עיי"ש וממילא מדרבנן הוי הלוואה גמורה.

והנה בפשטות אם אחר המקח יאמר שימתין וייתן עוד כ' יהיה רבית קצוצה ושמה אפילו בשעת המקח אם יאמר שהמחיר הוא מאה ונוטל עוד עשרים בעד ההלוואה גם יהיה רבית קצוצה [וכמו הספק בב"י]. ואשר מה"ט חמיר טרשא מפסיקה, והיינו דבטרשא איכא כעת

המתנה בחוב מעות גמור ולא איכפת"ל מה הסיבה שנתחייב את האי חוב מעות דנהי שנתחייב ע"י מקח הרי המקח כבר חל לגמרי ועתה הלא הוא חייב חוב מעות גמור, ויש כאן המתנה בחוב מעות, ובאיסור טרשא דרבנן אנו רואים זאת כאילו המחיר הוא מאה ונותן לו עוד עשרים תמורת ההמתנה ואי"ז רבית דרך מקח, לא כן בפסיקה אשר המעות הממתינות הם תשלום בעד המקח וה"ז המתנה בהמקח.

שעור י'

החלפת דולרים בשקלים

גדרי היתר החלפת דולרים בשקלים

בשאלה המצויה בהחלפה של דולרים לשקלים האם נחשב דרך מקח מדאורייתא, הנה הש"ך סי' קע"ג סק"ד פוסק מכח הסוגיא במו' בהזהב ששם מבואר בראשונים שהמחליף דינר בפרוטטות ומוזיל וקוצץ שיחזיר לו דינר וטריטות בפרוטטות הוא מותר כל עוד שיש לו בביתו שיעור הפרוטטות שקצץ, והוי ככל פסיקה בהזלה ביש לו.

אמנם לדעת הרבה ראשונים שם היינו דווקא אם הפרוטטות אינם טבועות, אך טבועות אפילו בשני מינים דמי להלוואה ואסור. וברמב"ן בנימוק"י מבואר שנחשב רבית קצוצה. ובדרישה כתוב שהתוס' חולק ע"ז עיי"ש והש"ך חולק שהוא גם לדעת הרא"ש ויש אריכות בבי"מ ריש קע"ג בעניין זה, עיי"ש. ומ"מ הש"ך פוסק להל' שכל ההיתר בשני מיני מטבעות הוא דווקא אם אינם טבועות.

ומבואר שאפילו שבחו"מ הוי מקח גמור שהרי כל מטבע שאחד חריף ואחד פחות החריף נחשב כטבעא והפחות חריף נחשב כפירא לגבי אידך וממילא נחשב כאילו קונה בדינר שיעור של דינר וטריטות והיה אמור להיות נמי בכלל ההיתר של פסיקה בהזלה ביש לו שנחשב שנקנה לו משעה ראשונה וקאי במי שפרע וכו'.

אך מבואר שבהל' רבית כיון שהוא מין אחד של מטבעות יש לזה דין הלוואה וכיוון שכן לא איכפת לן שהוי מקח ודנים אותו כהלוואה ואינו נידון כפסיקה והוי רבית קצוצה. ואם כן יש שדנו, דכל פסיקה בהזלה משקלים על דולרים הוי רבית קצוצה, ולא יועיל בזה התירא דיש לו כיוון שהוי הלוואה שהרי הוא שני מיני מטבעות, ואם דולר זה טיבעא הרי פשוט כן אכן בפשטות נוקטים שהדולר הוא פירא לגבי השקל וממילא יש בו זולא ויוקרא ויש כאן בחו"מ מי שפרע וד"ת מעות קונות דבחו"מ הוי מקח גמור. אך עכ"פ ע"פ הראשונים בד' מ"ו י"ל דהוא נידון כהלוואה כלפי איסור רבית. וממילא יש מקום לאסור כל החלפת וקניית דולרים בהקדמת מעות של שקלים [ואף הלוואה בגמ"ח כל שאינו מפרש להדיא שהוי הלוואה היה מקום לדון אותו כמכר אלא שלפי הראשונים הוי הלוואה כי הוא שני מיני של מטבעות כאמור אמנם בגמ"ח היינו בשווי ועי' לקמיה]

התייקרות הדולר בכל החלפה

אך הנה לפי האמור גם בלי הוזלה יש שא' של פסיקה בשווי דאפשר שהדולר יתייקר, ואם נדון מצד היתר פסיקה הרי יש כאן בעצם התירי פסיקה דהלא בחו"מ חשיב מקח, אך הלא נקטנו שהוא נידון כהלואה.

והכא לא יהיה רבית קצוצה כי היא רבית שאינה בטוחה או משום בטר מעיקרא אך כיוון שהי מדרבנן יל"ד האם נאמר שיועיל היתרי הפסיקה ואמנם בפסיקה בהוזלה לא מועיל לדון בזה היתר יש לו כיוון ששם עד כמה שדנים את העסקה כהלואה הוי רבית קצוצה דאורייתא ובזה לא מצאנו היתר יש לו להתיר אך כלפי פסיקה בשווי שכל הנידון הוא רק נידון של דרבנן פה יש לדון בעומק האם מספיק מה שכלפי חו"מ הוא נידון כמכר כדי לדון בזה היתרי הפסיקה או שמא עד כמה שמצד הל' רבית נידון כהלואה ובהלואה לא מצאנו היתר יש לו ממילא לא יועילו היתרי הפסיקה אף שהם נמצאים. וודנו בזה בשיעורים הקודמים לדעת רע"א ועוד, שאין שאר היתרים כמו טרשא והיתר קרוב לזה ולזה וצד אחד ברבית במה שמוגדר כהלואה מדרבנן אך לא שמענו מדבריהם ראייה ברורה מה הדין כלפי היתר פסיקה במקום שמוגדר כהלואה מדרבנן ודוק].

ולכא' המקור לברר נידון זה הוא מהראב"ד סו"ס קס"ב גבי חיטים בדוחן בלשון הלואה, שלא יועיל מה שיש לו ומצד יש לו של סב"ס לא מועיל כל עוד שהוא שני מינים אך אמאי אין היתר היתר מצד יש לו של פסיקה. ועי' בדרישה שפירשו שלעולם כל שהי הלואה אין בזה היתר יש לו וממילא עד כמה שנידון כהלואה לא מועיל היתר יש לו של סב"ס ולא מועיל היתר יש לו של פסיקה. ונימא דה"ה לנידון דידן.

אך הוא אינו ברור שהנה המעיין בדברי החו"ד בסי' קס"א שהעמיד שלעולם המגדיר האם הוי הלואה או מכר כלפי רבית אינו כלפי הלשון אלא תלוי האם הלווה שני מינים או מין אחד עיי"ש. אך אם אומר לשון הלואה הוא מגרע ומבואר שהוא לא מצד שאין היתר יש לו בהלואה אלא מצד שבאמת מגרע ומפרש בלשונו שאינו מכר אלא הלואה וליכא מש"פ.

ונפק"מ לנידון דידן כל שלא אמר לשון הלואה אלא עשה פסיקה על דולר תמורת שקלים בהקדמה האם יהיה היתר יש לו של פסיקה שמדברי החו"ד אפשר לדון שיהיה מותר, ודוק. ובאמת הדעת נוטה שאין בזה היתר עד כמה שנידון כהלואה כלפי הל' רבית אך אין לזה ראייה ברורה והוא תלוי לכא' בביאור דברי הראב"ד האמורים ועי'. נושמה נוגע לנימוק"י בחביתא דאפשר שיסוד דבריו משום שהצד הלואה משוי ליה חומר דהלואה ושוב לא מהני היתרי פסיקה].

אמנם מצאנו שמק' כמעט זהה מתבאר להיתר בתשובת מהר"ם אלשאקר סי' ל"ד בשם תשובת הרי"ף [מועתק בדברי סופרים ריש סי' קסב' בבירור הלכה יעו"ש].

היתר נוסף כלפי דולר

והנה הדעת הרווחת להתיר בהחלפת דולרים בשקלים ואף באופן שמוזיל לו משווי הדולר. וכן שמענו להתיר משמיה דהגר"נ קרליץ שליט"א. ונקטו מסברא שהנה היה מקום לדון לחלק שדולר אמנם הוי פירא לגבי השקל באותו מקום אך מאידך הוי מטבע גמור במקום אחר,

משא"כ דינר זהב הוי פירא כלפי הכסף ושניהם הוי מטבעות של המקום ומבחינה מעשית הוי מין אחד ולכן לגבי רבית חמיר טפי ומוגדר כהלואאה ולא כמכר. אך דולר שהוא מטבע של מקום אחר היה מקום לדון שאינו מוגדר כהלואאה אלא מוגדר כמכר ולא הוי בכלל דברי הראשונים במו' ולא כשאומר בלשון הלואאה שאז חמיר טפי כמו שנתבאר לעיל]. והגע עצמך שלשון בנ"א לומר שמוכרים דולרים ולא שמלווים אותם כיוון שהם באמת דבר שנסחר.

ומצאנו מפורש בדברי התלמיד הרשב"א בשיטת הקדמונים ד' מו' שמפורש כדבריהם, שמטבע של מקום אחר הדרך למוכרו ואינו בכלל דברי הראשונים והוי דרך מו"מ ולא הוי הלואאה אף שאירי בשני מינים.

ולכא' יש להוכיח כן בדברי התלמיד הרשב"א מדברי הרשב"א בתשו' המובא בב"י ריש סימן קעג' לענין טרשא ממטבע גאקיש למטבע ברצלוניש אשר מבואר בדברי הרשב"א דחשיב דרך מקח ואיכא למידן בה משום התר טרשא והרי דאי"ז שייך לדברי קמאי בדף מו' שהרי גם כל היתר טרשא מבוסס על דרך מקח וע"כ אף בשני מיני מטבעות כל שאינו מטבע הרגיל באותה מדינה אינו בכלל הסוגיא במו' שנידון כהלואאה.

ומ"מ הוא המקור לדברי הרבה מורים שהתירו בזה. ואמנם היה מקום לחלק שתלמיד הרשב"א איירי במטבע שאינו נסחר כ"כ באותו מקום ואי"ז דומה לדולר שבאמת הוא קצת בשימוש כמטבע גם במקומינו, ועי'. אך מ"מ יש ראיה לסברא, ולכה"פ כלפי שאר מטבעות כמו שטרלינג וכו' יהיה ראיה ברורה להתיר.

מסקנת הדברים,

והנה אם באנו להחמיר יש מקום להחמיר, בפסיקה בהזולה בהחלפת דולרים שהוא נידון של רבית קצוצה כאמור לעיל מ"מ בשווי וודאי אפשר לסמוך על דברי תלמיד הרשב"א שדולר אינו בכלל דברי הראשונים במו' שנידון כהלואאה ועוד שהרי הדין מתפרש לכא' להתר בדברי מהר"ם אלשקר בשם תשו' הרי"ף שפסק לקולא בכע"ז.

פריטת צ'קים

האם יש לצ'ק דין שטר

הנה בנושא של פריטת צ'קים של מטבע חוץ ולוקחים עמלה ומקבל פחות משווי הצ'ק. יש לדון האם יש בזה חששות של רבית.

וידוע שיש נושא גדול, איך מתייחסים לצ'ק האם כשטר חוב או לא נפק"מ אם שייך לייחס לזה כלל את הנושא של מכירת שטרות. והפשטות וודאי שצ'ק אינו כלום ולא כמו אלו שדנו לומר שלצ'ק יש דין שטר ובפשוטו הוא רק הוראה לבנק לתת כסף למחזיק הצ'ק וביכולתו לבטל הצ'ק וכו' ואין לו דין שטר כלל. וממילא אין מה לדון להתיר שהוי כאילו מוכר לו את

הצ'ק בהזלה אלא הוי הלוואת גמורה של כסף ומחזיר לו אח"כ יותר. והוא פשוט לכאור' לאיסור.

אכן מ"מ יש אומרים שאפילו אם בתחילה הצ'ק אינו נידון כשטר חוב מ"מ אחר שנותן את הצ'ק ליד שנייה כבר הופך לשטר חוב למוכ"ז והוא משום שבדיניהם אף שבתחילה אפשר לבטל צ'ק אך אם הצ'ק עבר יד נוספת כבר א"א לבטל אותו וממילא יש לו תוקף של שטר חוב. ועי' שא"י פשוט כלל. וגם אם הוא לא נכון, עדיין יש מקום לדון מכירת צ'ק כמכירה ויהיה מותר כשמוכר בלא אחריות כיוון שהוא דבר שכבר רגילים לסחור בו, ונחשב חפץ ששיך בו מכירה [וכן שמענו משמיה דהגרש"ז].

ועוד דנו דהעברת הצ'ק לצד שלישי חשיב כסיטומטא על מכירת החוב כיון שעפ"י מנהג המדינה אין לבטלו, ושפיר דיש מכירת שטר לדעת האחרונים דמהני סיטומטא בחוב. והנה צ'ק בנקאי מוסכם לכאור' שהוי שטר חוב כיוון שא"א לבטלו והבנק לא מוציאו אח"כ יש כסף בחשבון. [ומביאים מהמנח"י שצ'ק הוי שט"ח אך המעיין שם יראה שמדבר על צ'ק בנקאי].

ועולה שיש כמה צדדים לצרף ששפיר שייך לדון על מכירת שטרות בכל פריטת צ'קים.

האחריות על הצ'ק

והנה אם נניח שהוא שטר חוב. אם באמת נותן שמעון ללוי בלי אחריות מותר כמבואר קעג,ד שכל שמוכר שטר בלי אחריות הוא מותר דהוי מכר בהזלה. אך בד"כ המציאות שלא מוכנים למכר צ'ק בלי אחריות ולעולם האחריות על המוכר. והרי הדין מבואר מספר התרומות בשם הרמב"ן והמקור מהסוגיא דחביתא סד,א [וכן מציין הגר"א] וכ"ה ברמב"ן שאחריות מבטלת את המקח והוי הלוואה כל שאין הלוקח מקבל עליו את האחריות. ולכאור' אין לזה היתר כל שלוקח עמלה על פריטת הצ'ק.

והמקום להתיר הוא שהאחוז שמוריד הוא על הטירחה ולעולם לוקחים אותה עמלה ואינו שכר המתנה. ואומרים שגם לא היה המתנה היו גובים את אותה עמלה וע"כ הוא שכר טרחה ולא הוי תשלום על המתנת המעות, ובאמת שהוא תלוי בנסיבות למעשה בכל מקום וצריך בדיקה. אך לכאור' יש לאסור בכל גווני מכח הדין של מלמד בסי' קס"ו. ששם מביא הב"י בשם המרדכי שכל שנותן למלמד בנו הוצאות ושכר לימוד ומתחייב המלמד לתת לו את מעותיו בהלוואה וללמד את בנו. ושם מבואר שאפילו אם שכר מלמדות הוא עבור הלימוד ובאמת הלימוד שווה את שכר המלמדות שהוא מקבל אך כיוון שלא מתרצה אלא באותם תנאים. באופן שלא יתן לו את כספו בהלוואה אלא משום שמשלם לו וא"כ שנותן גם בעד ההלוואה וגם בעד העבודה, ומבואר שהוא אסור ואם נקצץ בהדי הדדי משמע במרדכי שהוי רבית קצוצה.

וממילא בנידון דידן בכל פריטת צ'ק, אמנם השכר טרחה גם לולי ההלוואה היה לוקח אותו אחוז אך וודאי שמשלם את האחוז גם עבור ההלוואה והעסקה היא שיתן לו הלוואה מיד

ותמורת זה הוא מוכן לתת לו אחוז מהצ'ק ואף שהיו שכר טרחה. וא"כ יש מקום לדון לאסור. שהרי לא היה נותן לו שכר טרחה לולי ההלוואה.

ואמנם עיקר דינו של המרדכי קשה מסוגיא דחמרים ודרב חמא, ששם בגלל ששבקי להו מכסא ונקטי להו שוקא מכריח שהרבית הוא לא עבור ההמתנה, אל לכא' גם שם וודאי שהטרחה נקצצה גם עבור ההלוואה ואף שיש סיבה אמיתית לטרחה אכתי כיוון שנקצץ עם ההלוואה אמור להאסר כמו גבי מלמד. ועי'.

ונאמרו כמה חילוקים לחלק בין דינו של המרדכי לבין חמרים ורב חמא ואכמ"ל ויל"ע לפי"ז טובא לענין האי דינא דפריטת צק'. אך לכא' מ"מ היה נראה שאין לך בו אלא חידושו ולא מצאנו חידוש זה של המרדכי ברבית דרך מכר ואין לנו לחדש אותו ברבית דרך מכר.

וא"כ לכה"פ צק' דולרים שנותן שקלים שאז הוא דרך מקח דהדולר הוא פירא לגבי השקל [דהנה כל פריטת צ'ק שקלי בלקיחת עמלה הוא בכלל רבית קצוצה], וכמש"נ בחלק א' שאין זה שייך לדינא דקמאי בדף מו', וממילא אם המציאות שנותן עבור הטרחה וכל מה שיש לחוש מצד דינא דהמרדכי אז בדרך מקח יש מקום להקל. ויש שמתירים בכל אופן ומחלקים בין דינא דהמרדכי לבין סוגיא דחמרים. ואכמ"ל.

דין 'יש לו' בכל פריטת צ'ק

והנה לא עוררו לכא' כל הצורך שלבד מה שיש בעיה מצד האחוז שלוקחים הפורטים את הצ'ק והיו מכירה באחריות כאמור. עוד יש לשים לב, בכל החלפה של צ'ק דולרים גם לולי הטרחה לכא' צריך להגיע להיתר של יש לו שמא יתייקר הדולר שהרי האחריות משווי לה כהלוואה [ובפשטות אין מה לדון מצד היתר של יצא השער שהרי שער הדולר משתנה תדיר ולא נחשב שיצא השער כלפיו והוא וודאי הפשטות].

וא"כ לכא' הוא פסיקה באופן שנותן לו שקלים תמורת הצ'ק, והוא סב"ס כשנותן לו דולרים, ובעי להיתר יש לו כדי להתיר את ההתייקרות של הדולר. וממילא יוצא שכל ההיתר לפרוט צ'ק של דולרים באחריות כשמקבל את הדולר אחר זמן, הוא רק עד כמה שלבעל הצ'ק באמת יש כעת דולרים כדי שיחשב שיש לו לעניין היתר פסיקה. ובזה בעי יש לו כנגד הכל אם דנים משום פסיקה [ואם מחליף דולרים בדולרים הוא סב"ס שמספיק יש לו מעט].

ואמנם לענין שקלים תמורת הדולר העירו דאם לכותב הצ'ק יש דולרים בחשבון א"כ הרי אית ליה למוכר הצ'ק אשראי במתא ומהני להתו"ח לענין פסיקה בשויו אף דלא מהני לענין סב"ס ופסיקה בהזולה. [והביאו הרע"א להל' בסי' קס"ב].

ההיתר של הערך שי

בערך שי דן לחדש שהנה הבאנו מהרמב"ן שיסוד האיסור במכירת שטרות באחריות המוכר הוא מצד סוגיא דחביתא שכל שאין הלוקח מקבל אחריות הוא נידון כהלואאה, אך הנה בסוגיא דחביתא מבואר למס' שכל שמקבל ע"ע הלוקח זולא הוא נמי מהני.

וממילא טוען הערך שי שהנה בכל שט"ח על פירות [וה"ה בנידון דידן לענין מט"ח] הרי שייך זולא וזה מקבל ע"ע הלוקח וממילא אף אם אחריות הצ'ק היא עדיין על המוכר אך הזולא מקבל הלוקח ובזה אין חיסרון של קרוב לשכר אלא הוי קרוב לזה ולזה והוא מותר, וממילא נוכל להקל בצק' דולרים שאי"ז נחשב כמכירת שט"ח באחריות.

רק יש שטענו שאם נאסור פריטת הצ'ק מצד האחוז שלוקח לעצמו הפורט הוא כבר נידון של פסיקה בהזולה, ובזה כבר לא יעזור ההיתר של הערך שי. כי הנה הביא הב"י בס' קע"ג גבי חביתא בשם ההגהות מרדכי שכל ההיתר של קרוב לזה ולזה הוא דווקא בשווי ולא בהזולה ובפסיקה כשמוזילו לא עוזר קבלת זולא. וממילא מכירת שטרות הוי הזולה כל שלוקח עמלה על פריטת הצ'ק שהרי אז נחשב שהוא כביכול מוכר את הצ'ק בפחות משווי והלוקח לא מקבל אחריות ואף שמקבל אחריות זולא על ערך הדולר הוא אינו מספיק כאמור, והיה נידון כהלואאה שפורע יותר עבור המתנת המעות.

אמנם יש לעי' האם באמת פוסקים דברי המרדכי להל'. ועוד שע"י במחנ"א סי' כ"ט שמבאר שהפשט בהגהות מרדכי שכשמוכר בהזולה לא שכח שתזיל יותר ממה שתזיל לו היום ובכה"ג לא מספיק מה שהלוקח מקבל אחריות זולא כיוון שאינו ביחס שווה להזולה, ורק ע"ז דיבר ההגהות מרדכי וא"כ לכה"פ במק' דידן שנותן צק' אלף דולר לדוג' ונותן אחוז וודאי שכח שיהיה מוזל עד שעת הפירעון בשווי של אחוז מערך הצ'ק, וממילא אין את הכלל של ההגהות מרדכי ויעיל ההיתר של הערך שי.

ועכ"פ גם אם נחשוש מצד ההזולה במקח עכ"פ במקום שברור שהוא מצד הטרחה. וכל הנדון מצד פסיקה בשווי מצד ההתייקרות של ערך הדולר בזה יהיה את ההיתר של הערך שי.

אכן יש להוסיף דגם אם נסכים עם ההיתר של הערך שי הוא דווקא במקום שנותן שקלים עבור צ'ק של אלף דולר אך בדולרים הוי סאה בסאה. ובסב"ס באמת אמור מצד עצם העסקה לקבל ע"ע זולא וא"כ לא מהני מה שמקבל ע"ע זולא להיות כנגד קבלת האחריות של המוכר וכיוון שקבלת האחריות מגדירה את העסקה כהלואאה קבלת הזולא לא יכולה להפקיע מזה ודוק' היטיב.

שיעור י"א

הקדמת מעות בקניית דירה 'על הנייר' ודירה קיימת

הנה יש לעי' בכל קונה דירה ומקדים מעות כתשלום על הדירה עוד קודם שמקבל את הדירה לידו האם יש בזה משום איסורי רבית. והנה בפשוטו הוא נידון ככל פסיקה שמקדים מעות עבור המקח ומקבלו אחר זמן ויש לחוש שהדירה תתייקר עד זמן שיקבל אותה וממילא דנים כאילו פורע לו במקח יקר יותר עבור הקדמת המעות ויש לברר האם ישנם להיתרי הפסיקה.

ויש לחלק בין שני אופנים. א' באופן כזה שהדירה לא בנויה שאז לכא' אין מקום לדון מצד היתרי פסיקה של יש לו ויצא השער כיוון שהקבלן אין לו את הדירה בתחילה ואין יציאת שער קבוע לדירות.

נא"כ עלינו לדון בזה משום איסור פסיקה שאם תתייקר הדירה הרי מה ששילם מתחילה מחיר נמוך יותר בתחילה עבור הדירה הוא כיוון ששומר לו את המחיר בגלל הקדמת המעות. ודנו עוד בספרי זמנינו בזמן שהיה שכיח יותר קניית דירות בתשלומים בצמוד לערך הדולר שאז יוצא שכל תשלום אם הדולר התייקר בו מהתשלום הקודם ממילא רואים את התשלום הראשון כפסיקה ששילם עבור הדירה ושמר לו את המחיר עבור הדירה לפי הערך הראשון והוי ככל איסור פסיקה בשווי שאח"כ יתייקר ודנים את התוספת כרבית.

וכ"ז הוא חוץ ממה שיש לדון שיש הוזלה על ערך הדירה בגלל ההקדמה וכמו שמצוי שמי שקונה דירה בהקדמת מעות יש לו הנחה משמעותית בערך הדירה ואם כן באנו לדון בזה משום פסיקה בהוזלה דחמיר טפי. [אמנם בזה מסתבר טפי שההוזלה היא כיוון שיש סיכון על הדירה וממילא דירה 'על הנייר' באמת שווה פחות. ועי'].

וממילא כשהדירה לא בנויה אין מקום לדון מצד היתרי פסיקה כאמור. אלא כל ההיתר הוא רק מצד היתר טרשא כמו שפסק הרמ"א סי' קע"ג ס"ז שישנו להיתר טרשא גם גבי פסיקה. ומקורו מדברי התוס' בסג"ב שגם בפסיקה יש היתר טרשא ומבואר ברמ"א שגם לגבי שמירת המחיר ישנו להיתר טרשא כל שאינו מפרש להדיא הרבית.

אמנם יש לדון מצד דינא דהטור שנפסק שם בסעי' א' גבי עיקר דין טרשא [של קניה בהקפה] שאם מעלהו הרבה באופן שניכר שהתוספת הוא עבור המתנת המעות נחשב כמפרש ואסור וה"ה לדידן גבי פסיקה אם מצוי שהדירה תתייקר בשיעור דמעלהו הרבה א"כ הרי ניכר בסוף שמה ששומר לו את המחיר הנמוך הוא עבור הקדמת המעות וכבר לא יועיל היתר טרשא.

אלא שיש לדון שכיוון שמדובר בקרקע כבר פסק הש"ך קע"ג, לדברי הראשונים שכיוון שקרקע אין לה אונאה לא נחשב כמפרש אלא היבא שמפרש בפירוש אם מעכשיו בכך וכך

ואם לזמן פלוני בכך וכך. וממילא בכל קניית דירה כל שאינו מפרש להדיא יהיה לכאן היתר טרשא בקרקעות.

אמנם ג"ז אינו ברור להיתר כיוון שפסק הש"ך סק"ז שכל היתר טרשא בפסיקה שפסק הרמ"א להיתר, הוא דווקא ביצא השער. וביארו בחו"ד סק"א בביאורים שכל היתר טרשא הוא רק היכא שיש תורת מקח וכל שלא יצא השער אין ע"ז תורת מקח. וממילא בנידון דידן לכאן עד כמה שהדירה אינה בעולם וקיי"ל שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם וממילא וודאי אין על הדירה תורת מקח להתיר את הפסיקה משום היתר טרשא. והוא לכאן דלא כדברי הש"ך לשיטתו חו"מ סי' ר"ט שיש מש"פ גם בדבר שלא בא לעולם, ולכאן כל שיש מש"פ יש תורת מקח לעניין רבית וא"כ גם אם הדירה היא דבר שלא בא לעולם לכאן יהיה ע"ז מש"פ ויועיל לעניין רבית להחשיב שיש תורת מקח ונוכל להתיר משום טרשא, וע"י מזה עוד לקמיה.

והנה כל דברינו הם לעניין היוקר של הדירה אחר זמן. אך כלפי התייקרות הדולר שמתייקר לפי שעת התשלום כמו שהיה נהוג לקנות דירות עד לא מזמן, לכאן הוא נחשב מפרש ממש כיוון שאומר לו שישלם לפי ערך הדולר בשעת התשלום וממילא בזה גם היתר טרשא לא יהיה [ואפילו לא לפי דעת הש"ך האמור].

ומצאנו עצה באופן שבאמת קונה תמורת התשלום הראשון את חלקו בקרקע של הדירה העתידית וממילא יחשב כמכר בשעה ראשונה ולא כפסיקה והוא רק במקום שבאמת מקנה לו חלק בקרקע ובאופן זה, יש מקום להקדים מעות גם בעד הפעולה וכדנקטין דשרי להקדים מעות לפועל לכהפ"ח כשהתחיל במלאכה, ולענין פסיקה בשו"י יש מקום לומר שגם בלא התחיל במלאכה ואכמ"ל] ואי"ז שייך לדברי המהר"א ששון המובא בקצוה"ח קלט' דקבלן שעושה בחומר שלו ה"ז מקח ולא פועל, כיון שכאן הרי הוא בונה בקרקע של הבעה"ב ואיתא עד"ז בתשו' מהרש"ם ח"ז ואכמ"ל.

ושאלו כאן דלכאן היה מקום לדון שיהיה היתר של קרוב לזה ולזה, שכמו שיש עליית מחירים ה"ה שיכול להיות הוזלה ואת זה הקונה סופג ומתחייב לשלם מכח החוזה וממילא אף אם אין כאן היתר יש לו יש כאן היתר של קרוב לזה ולזה לדון את העסקה כמכר מכח קבלת אחריות זולא של הלוקח כמבואר בסוגיא דחביתא.

אמנם עד כמה שנדון שאין כאן היתר טרשא כיוון שאינו צורת מקח כי לא יצא השער והדירה לא בא לעולם א"כ הוא בכלל דברי הרע"א שהקשה על המש' בד' עב' למה אין היתר קרוב לזה ולזה בכל פסיקה באין לו ולא יצא השער, ויישב שכל שלא יצא השער כבר מוגדר כהלוואה מדרבנן ובוזא אין היתר של קרוב לזה ולזה. וא"כ ה"ה לדידן כיוון שלא בא לעולם לא יהיה היתר קרוב לזה ולזה כיוון שהוא מוגדר כהלוואה.

ועוד היה מקום לדון שבזמן זה לא שייך לדון מצד קרוב לזה ולזה כיוון שמצב הדירות הוא בעלייה מתמדת ולא שייך בזה זולא כנגד היוקרא והוא לא שכית ובוזה אין היתר קרוב לזה ולזה. [כמבואר בראשונים ד' עג' גבי רבנן דמבחרי עי' ריטב"א ותור"פ הובא בשטמ"ק שם].

קניית דירה בהקדמת מעות בדירה קיימת

לכא' כל תשלומים על הדירה קודם שמקבל לידו את הדירה הוי בכלל פסיקה, וכיוון שאפשר שהדירה תתייקר עד הזמן שיקבל את הדירה והוא וודאי שומר לו המחיר של שעת התשלום הראשון ממילא נידון ברבית כמו בכל פסיקה. [כמו"כ ישנו לנידון שהזכרנו במה שהיה מצוי לשלם לפי הדולר בצמוד לשער של הדולר ואין בזה היתר טרשא כיוון דהוי מפרש] אלא שלכא' ישנו להיתר פסיקה של יש לו כיוון שהדירה מזומנת למוכר וממילא יכול לפסוק עליה בהקדמת מעות.

אך בסוגיא סה,ב, סג' ומגילה כז' מצאנו להיתר של צד אחד ברבית. ונח' הראשונים האם הוא היתר דווקא במכר או גם בהלוואה. התוס' בד' סג,א מוכיח שגם בהלוואה ישנו להיתר של צד אחד ברבית ומביא ראיה מהברייתא בסה' גבי משכן לו בית שהוי רבית בהלוואה ומבואר שהוא מותר לדעת ר"י שצד אחד ברבית מותר. אך התוס' במגילה כז,ב נקטו שכל ההיתר זה רק בדרך מכר ולגבי הגמ' בסה' כתבו שהוא גם דרך מכר כיוון שיש צד מכר.

וביאר רע"א בכו"ח ב"מ סג' שלעולם דעת התוס' והרא"ש נראה לא כמו הראב"ד וש"ר שנקטו שהגמ' בסה' איירי שמקנה לו את השדה במעכשיו אם יבא למכר שאז מובן טפי שיש מכר משעה ראשונה. אלא אף אם נאמר שמדובר שכל הקניין יחול רק משעה שימכרנה שאז לכא' עד שעת המכר המעות היו הלוואה גביה, אכתי דנים שעל הצד שימכור רואים את המעות משעה ראשונה כמעות בעבור הקרקע והוי כמו קניין אחר ל' שעושה קניין מעות משעה ראשונה על השדה של לאחר ל'.

ולשונו, זכיוון דלחד צד המעות לשם מכר נתנו אף דמ"מ הוי כמו רבית כיוון דלא נקנה לו המקח מיד, מ"מ כיוון דשם מכר עליו אמרינן צד א' ברבית מותר משא"כ בסב"ס'. וביאר שם שאפשר שבאמת לא יצטרך מעשה קניין נוסף על השדה אחר שירצה למכר כיוון שבאמת קנה בדמים משעה ראשונה וכמו כל קניין אחר ל' ואף אם נתאכלו המעות אינו מלווה כיוון דלשם מכר נתאכלו וכמו בכל מקדש אחר ל'.

ומקשה שם הרע"א שא"כ אמאי לא יהיה היתר של צד אחד ברבית בכל פסיקה בשווי בלא יצא השער שמבואר שבלי היתרי פסיקה של יש לו או יצא השער אין היתר ולכא' יהיה היתר מצד שהוא צורת מכר והוי צד א' ברבית שמא לא יתייקר. ומייסד שם הרע"א מה שדובר כבר בשיעורים הקודמים בשמו בכמה ענינים, שכל פסיקה באין לו ולא יצא השער הוי הלוואה

גמורה שהרי החפץ לא בא לעולם ולדעת רבנן לא נתפס עליו קניין כלל מתחילה וממילא הוי הלוואה גמורה, ולא הוי דרך מכר לעניין היתר של צד' א' ברבית.

וכבר הבאנו שאותו יסוד כתב הרע"א על המש' בעב' שאין היתר קרוב לזה ולזה בפסיקה, כיוון שהוי הלוואה מדרבנן ואין היתר קרוב לזה ולזה אלא בדרך מכר. וכדבריו מצאנו בעוד אחרונים

והנה אחר דברי הרע"א בהעמדת הגוונא של הסוגיא בסה' יש לעיין אמאי באמת אין היתר יש לו בעיקר דין הסוגיא שהרי לדבריו בביאור דעת הראשונים מדובר בקניין אחר ל' והוי דרך מכר והוי ככל פסיקה בהזלה בהקדמת מעות שמותרת ביש לו. וכן צ"ע מה שינוי הדין אם הוא בשווי או בהזלה הרי בשניהם כל שיש לו את השדה אמור להיות מותר מצד היתר יש לו בפסיקה.

ונקדים, הנה המקרה בסוגיא של לא תמכרנה אלא לי בדמים הללו הוא לכאן' בהזלה וע"ז מבואר לאיסור ובשווי מותר. ומה הדין אם בשעת הפסיקה נותן לו מעות כנגד שווי אז אך לאחר ל' מתייקר מחיר הקרקע. והנה הב"י סי' קע"ב סעי' ד' דן מה הדין כשמפרש בדמים מסוימים האם ג"ז בכלל ההיתר או רק היכא שפוסק בשווי ודן שם להתיר דלא כדברי המ"מ. ונקט החו"ד שם סקי"ב בביאורים בפשיטות שכל שפסק בשווי הוא מותר אפילו אם אח"כ הקרקע תתייקר.

ושאלנו שיהיה לכאן' היתר של יש לו ואם יש סיבה שבסוגיין אין היתר יש לו א"כ שיהיה אסור גם בשווי שמא יתייקר הקרקע ואמאי כאן נקט החו"ד שהוא וודאי מותר ומאידך כשאירי בהזלה הוא אסור בכל גונו. אא"כ נאמר שבאמת אסור ורק בשווי של שעת התשלום מותר דלא כהחו"ד.

והנה ממה דנאסר בהזלה מבואר לכאן' דא"א לדון בזה היתר יש לו כיוון שכל היתר יש לו הוא היכא שאינו בדבר מבורר וממילא דנים שיש קניין על החפץ משעה ראשונה אך היכא שבאמת יש קניין גמור משעה ראשונה אלא שהחילו את חלות הקניין על לאחר ל' ממילא באמת החפץ אינו קנוי לו משעה ראשונה וממילא אם באנו להתיר את ההזלה א"א להתיר מצד יש לו כיוון שכל היתר יש לו מבוסס על מה שרואים כאילו נגמר המקח בשעה ראשונה וכאן אינו כן.

אלא שא"כ קשה כאמור דגם כלפי היתר פסיקה בשווי מצד היוקרא דלקמיה אין להתיר בכה"ג ויעוי' בחו"ד בסימן קעב' וכן בסוף סי' ק"ס בביאורים סקי"ז. דנקט כמו הרע"א האמור שהכא הוי קניין גמור לאחר ל'. שנחשב מכר לאחר ל' בהזלה והוי כעין פסיקה בהזלה והקשה החו"ד מ"ט בשווי מותר ותירץ עפ"י מה שייסד בכ"מ שכל איסור פסיקה בשווי הוא רק כשמשועבד להביא לו אותו חפץ בתור שיעבוד הגוף ובאמת יכול להביא לו חפץ אחר מן

השוק כמבואר בתוס' בסד, ב אך הכא הוי קניין בדבר המסוים ובוזה אין איסור של פסיקה בשווי. אמנם דבריו בזה אינם מוסכמים.

והנה בכל קניין לאחר ל' אין מי שפרע והדברים מפורשים שיכול לחזור בו. וא"כ אפשר לבאר למה אין היתר יש לו בסוגיא בסה' כיוון שכל היתר יש לו מבוסס על מה שיש קניין לעניין מש"פ כמבואר בתוס' סב, ב והכא ליכא כלל מש"פ. ויעוי' בחו"ד שם שביאר כן, ולדבריו יש לו זה לא נחשב ובהזלה לא יועיל ובשווי אין כלל איסור.

והיה מקום לדון ליישב הקושיא באופן אחר. והוא שכיון שכאן מדובר שיש חפץ בעין שבא לעולם ולכא' אמור לקנותו מיד שהרי דבר תורה מעות קונות ובקרקע קונה בכסף ואם אמר שאינו קונה לכא' הוא סתירה להיתר של יש לו שהרי כל היתר יש לו אמר שחל בעת קניין משעה ראשונה ובדבריו עצמם מפרש שהוא אינו מוכר מעכשיו. ולכשתימצי לומר הוא לכא' ק"ו מהדין של אחריות, שמבואר שכל שהלוקח אינו מקבלת אחריות הוא מוכיח שהעסקה אינה מכר אלא הלוואה והכא הרי הוא מפורש טפי שמפרש שהמכר לא חל מאותה שעה. ועי' בזה.

והנה בגוונא של הסוגיא לא שייך לדון מצד שהלוקח קיבל אחריות זולא שהרי איירי בעושה תנאי שאם ירצה למכור הוא קונה אותה ולכא' אם יהיה זולא אין לו כלל חיוב לקנות וממילא אין כאן קבלת זולא. וממילא יהיה נמי לחיסרון שלא קביל הלוקח על עצמו את האחריות.

ונסכם, אם ננקט כדברי החו"ד והרע"א שהסוגיא בסה' הוי ככל קניין אחר ל' ביש לו. וננקוט שמה שמותר בשווי הוא אינו מחמת דברי החו"ד שהוא רק בדבר מסוים, שהרי הוא אינו ברור. אכתי יהיה קשה למה מבואר שדווקא בשווי מותר.

ושמא נחלק כדברי הרע"א בשיטת רש"י בד' סג, א בכ"ח, שמבואר שיש היתר פסיקה גם בבא בחובו ושם מבואר ברש"י שהוא רק בשווי ולא בהזלה. וביאר הרע"א כיוון שבא בחובו אינו בכלל קניין דאורייתא ממילא אינו קניין גמור ומתיר רק את ההתייקרות כשפוסק בשווי אך לפסוק בהזלה חמיר טפי ושם בעי קניין מעות דבר תורה ולכן התיר רש"י בא בחובו רק בשווי.

וא"כ נאמר גם כאן שכיוון שכל קניין אחר ל' ליכא מש"פ הוא חיסרון דווקא כשבאנו לדון על פסיקה בהזלה החמורה שבעי קניין דבר תורה אך גבי פסיקה בשווי הוא מותר ואפילו היכא דליכא מש"פ. ובאמת עצם הדין מוכח כבר מעיקר שיטת הש"ך בחו"מ סי' ר"ט דליכא מש"פ בחוב א"כ מוכח לדינא דלא בעינן מש"פ לענין פסיקה בשווי עכ"פ.

ועוד י"ל דכיון דקונה את הקרקע מכח הקנין דמעיקרא א"כ אין כאן רבית יוקרא דמשום שזוכה בהיוקרא מחמת המעש"ק דמעיקרא – עד כמה שאין חוזר בו – א"כ ה"ז כברשותו נתייקר, ונתבאר כה"ג במק"א בביאור הסמ"ע וקצוה"ח סי' רט' ואכמ"ל.

ומה שנשאר לדון למה אין היתר טרשא בסוגיא בסה' ולדעת הרע"א והחוו"ד הוא נידון של דרך מכר ויהיה בכלל היתר הרמ"א בקעגז, להיתר טרשא בדבר שאין שומתו ידועה באינו מפרש אפילו בפסיקה.

ושמא נחלק שאמנם הסוגיא בסה' הוי מכר לעניין צד אחד ברבית אך לעניין טרשא בעי גדרים אחרים כדי לתת לזה צורת מכר ויצטרכו מי שפרע [ולדברינו יצא חידוש שגבי פסיקה בשוויו לא נצטרך מש"פ וגבי טרשא כן נצטרך מש"פ] או שמא נאמר שכשיש צד הלוואה חמיר טפי ואף אם לא יצטרכו מש"פ גם בטרשא אך כל היכא שיש צד הלוואה הוא רק היתר כלפי היתר של צד א' ברבית אך לא לגבי היתר טרשא וע"ד סברת הנמוק"י בחביתא ואכמ"ל עוד.

ואחר כ"ז אם נבא לדון גבי הקדמת מעות בדירות. נידון אחד יש לדון מצד היתר טרשא, וגם כלפי תשלומים לפי הדולר שאין טרשא [כיוון דהוי מפרש לפי שעה שתשלם] יש לכא' להיתר יש לו כיוון שאירי בדירה בנויה.

ועי' בספר שערי הלכה שאסור משום שאין מש"פ וממילא ליכא להיתר יש לו בפסיקה. ושם דן מצד שאין מש"פ בקרקעות אך להאמור נר' שאף בלא"ה שהרי בכל קניין אחר ל' אין מש"פ ואם כן בכל גונו לכא' לא אמור להיות היתר מצד יש לו.

ונראה שעלמא דבר להתיר בזה. ונראה שאמנם גם אם נניח שאין היתר יש לו לעניין הוזלה לגבי בשוויו יצא מיניה וביה שמותר או שנאמר שבכל פסיקה בדבר מסוים אין חשש רבית מצד היוקרא וכמו שייסד החוו"ד. או כדברינו לעיל שכלפי היתר פסיקה בשוויו לא בעי מש"פ. ולעניין היתר טרשא שוב תלוי בדברינו לעיל אם נאמר שכל הסיבה שאין היתר טרשא בסה' הוא כיוון שטרשא בעי מש"פ א"כ בנידון הדירות שהוי קניין אחר ל' לא יהיה היתר להתיר מחמת טרשא [שאז יהיה אפשר להתיר גם פסיקה בהוזלה באינו מפרש] אך אם נאמר שכל החומר הוא כיוון שהוי צד הלוואה במק' דידן שאין צד הלוואה לכא' אמור להיות היתר גם מצד טרשא ואז יהיה מותר לכא' גם בהוזלה. ועי'.

אך עיקר ההיתר להתיר. שאמנם אין מש"פ כדי להגדיר שיש קניין בשעה ראשונה אמנם יש חיוב של החוזה שרגילים לנקוט שהוא מחייב בחו"מ עי' מהר"א ששון המובא בקצוה"ח ונתה"מ ר' ואכמ"ל וי"ל דהחיוב של החוזה לא גרע ממי שפרע, ולפי"ז שוב יל"ד כאן משום התר דיש לו, ואף אם קנין לאחר ל' ה"ז כקבלת אחריות הרי יש כאן קבלת זולא בחוזה, וכן דיש לומר דע"י החוזה יש כאן תורת מקח להיתר טרשא.

אמנם יש לעי' האם אפשר ליצור קניין דומה למש"פ בגלל שיש התחייבות לקנות משעה ראשונה, שהרי ביאר הריב"ש ריש סי' ש"ז שכל היתר פסיקה הוא כיוון שיש קניין מעות דבר תורה והך קניין מהני לעניין רבית וא"כ דרגת קניין כזו לכא' לא נוצרת מכח החוזה ועי'.

המורם מהנ"ל שלכא' בכל קניית דירה מקבלן כשהדירה אינה בעולם לא מצאנו היתר מרווח להתיר [אם לא באופן שהתשלום בעד הקרקע כאמור] ויש להקפיד לעשות היתר

עסקה כדי להתיר את חששות הרבית. אמנם גבי קניית דירה בנויה יש כמה צדדים להקל גם בלי היתר עסקה.

שיעור י"ב

ביסוד הגדרת רבית מאוחרת

שני קולות ברבית מאוחרת

המקור לדין רבית מאוחרת הוא מהמש' בד' עה,ב. ולפי רוב הראשונים נשנו שני קולות באיסור רבית מאוחרת שאינם בשאר איסור רבית. קולא אחת שהוציאו הראשונים לפי פשטות המשנה בעה' שהאיסור הוא דווקא במפרש ובלי זה לא ניכר שהתרבית היא בעבור ההלוואה ואפילו שיודע הלווה בעצמו שנותן מחמת ההלוואה נוכחו שמעיר הרע"א על דברי הש"ך כיוון שאינו ניכר שהוא עבור ההלוואה אין איסור. ומבואר בפוסקים שמתנה מרובה הוי כמו מפרש אך לולי זה כל שלא פירש להדיא שנותן לו כדי שילווה או אחר שהלווה לו אין בזה איסור. אמנם לפי הרמב"ם גם בסתם אם נותן בעבור ההלוואה יש בזה איסור ויעוי' בפ"י המשניות שנראה שגרס אחרת במש' שם.

ומצאנו עוד קולא בסי' קס"א פסק הרמ"א והמקור מתשו' הרשב"א שאמנם באבק רבית יש דין לצאת יד"ש, ברבית מאוחרת אין דין לצאת יד"ש. ולכא' מבואר שהוא איסור רבית קל יותר. והרשב"א באמת, קורא לזה שהוא 'מחזי כרבית' ובמקו"א אף מדמה להערמת רבית. יסוד זה מבואר בתשובות הרשבא בח"א סי' תרנ"א ובמיוחסות סי' תרכ"א ומבואר בדבריו

שרבית מוקדמת אינו בגדר אבק רבית אלא הוא מיחזי ומבואר שהוא איסור קל יותר וכמו שפוסק לעניין לצאת יד"ש.

במח' הרמב"ם והראשונים אם נאסר בסתם

והנה בדעת הרמב"ם שאסר רבית מאוחרת גם היכא שאינו מפרש, יעוי' לשון הרמב"ם בפ"ה הלי"א כשמביא את האיסור של רבית מוקדמת ומאוחרת כתב 'ואם עבר ועשה כן הרי זה אבק רבית'. ובפשטות נראה שהוא אבק רבית [ואפשר שגם לדעתו יש גדרים מיוחדים במאוחרת אך הגדרים לא הפקיעו מזה שם של אבק ועי' לקמיה].

ועל פניו נראה שהוא חולק על הרשב"א שהעמיד שהוא רק מיחזי ומדמה להערמה. ובאמת לא מצאנו מקור במש' לקולא מיוחדת שהוא רק במפרש לדעת הרמב"ם. אך לראשונים היה היתר מפורש בלשון המש' שהוא רק במפרש וממילא יצא להם שהוא רק מיחזי ולכן יש קולות מיוחדות והוא מוליד לומר שבאמת הוא גדר איסור קל יותר שהוא רק מיחזי כרבית ואינו אבק ולכן בעי דווקא במפרש שאז ניכר הרבית וכן מובן שהוא קיל לעניין לצאת יד"ש.

ומעתה נראה שבאמת לדעת הרמב"ם לא מצאנו מקור לקולא של הרשב"א שהרי לא מצאנו שרבית מאוחרת הוא גדר אחר של איסור רבית, וממילא יצטרך לצאת יד"ש כמו בכל רבית דרבנן.

ובביאור סברת הרשב"א שרבית מאוחרת קיל טפי מצאנו במיוחדות ס' תרכ"א שהוא איסור יותר קל וכן בחידושים בד' סו' כשדן ברבית דרך קנס כשבא להתיר מבאר שהוא משום שאין אגר נטר שהרי לפי הקנס הוא חייב לשלם אפילו ישלם מיד וממילא מוכח שאין כאן תוספת עבור המתנת המעות שהרי אפילו בלי המתנה צריך לשלם הקנס ושם דן שלכתחילה יש איסור כמו שמובא בשו"ע בשם הרשב"א שאסור מיהא משום מיחזי. ומדמה לאיסור רבית מאוחרת שמצאנו איסור רבית גם כשאינו אגר נטר שנאסר מיהא משום שמיחזי כרבית.

ומוכח שיסוד הסברא שמאוחרת קיל טפי הוא משום שדנים שאין ברבית מאוחרת אגר נטר שהרי אין הרווחת זמן בעבור הרבית וממילא אינו רבית גמורה. ומבואר ברשב"א שם שמביא את המימרא של רב נחמן שכל אגר נטר אסור ומשמע שהוא כלל בכל איסורי רבית, גם באיסור דאורייתא וגם בדרבנן גדר האיסור הוא רק בעבור אגר נטר [לולי איסור מיחזי]. ממילא מובן שלשיטתו רבית מאוחרת הוא פ' חדשה של רבית שהרי אין בה אגר נטר ושם נאמרו קולות שדווקא במפרש ואין דין לצאת יד"ש.

ובאמת מבואר ברמב"ם בכל מקום שגם איסור מיחזי הוי אבק ולא חילק בזה בשתי דרגות וממילא גם אם לא נמצא אגר נטר אכתי יש מקום לאסור בגלל שהוא מיחזי כרבית ושפיר נאמר שהוא בכלל עיקר איסור רבית דרבנן.

ולדבריו יתפרש הכלל של רב נחמן שכל אגר נטר אסור רק ברבית דרך מכר ששם בעינן אגר נטר כדי לאסור אך שפיר אפשר למצא איסור רבית גם בלי אגר נטר ולכן אין קולא של מפרש, וממילא לכאן אין מקור שלא בעי לצאת יד"ש שהרי הוא בכלל אבק רבית שבעי לצאת יד"ש.

במח' הרמב"ם וש"ר בהגדרת רבית קצוצה

בהגדרת רבית קצוצה מצאנו לכאן ג' שיטות בראשונים. דעת הרמב"ם בפ"ו הל"ג שדווקא כשקוצץ עליו רבית בשעת הלוואה הוי רבית קצוצה שכתב 'הורו רבותי שהמלוה את חבירו ולאחר זמן תבע חובו ואמר לו הלוה דור בחצרי עד שאחזיר לך חובך הרי אבק רבית לפי שלא קצץ בשעת הלוואה שנא' לא תתן לו בנשך'. והראב"ד שם חולק וכן ש"ר.

אמנם מצאנו שתי שיטות במח' עם הרמב"ם. שהנה בראב"ד שם כתב 'לא יפה הורו שאם הגיע זמן הפרעון וארווח ליה זמניה משום שהוא דירה כשעת מתן מעות דמיא וקידושין יוכיחו'. ומוכח בדבריו שמודה שיש דין את כספך לא תתן לו בנשך והיינו שבעי קציצה בשעת הלוואה אלא שחולק שאם הגיע עת הפרעון וארווח לזה זמנא נחשב כמו שעת הלוואה [והוא לשיטתו בהל' קידושין ובתמים דעים]. אך בראשונים בדף סד' מוכח שחלקו על עיקר הכלל של הרמב"ם והיינו שכל שיש אגר נטר קצוץ אסור ולא בעי שיהיה נקצץ בשעת הלוואה.

נפק"מ במח' הנ"ל

ויש שתי נפק"מ בין הראב"ד והראשונים. בחו"ד בסי' קס"ו מבואר שבחוב של מכר אם מרוויח בזה זמן ונותן ע"ז רבית הוי רבית דאורייתא. והוא משום שהרווחת הזמן הוי הלוואה חדשה ואינו בכלל דרך מכר וממילא הוי רבית קצוצה. ולכאן הוא רק לפי הראב"ד שהרי לפי הראשונים שהוא משום דכל אגר נטר אסור ואין צריך לומר שנחשב כהלוואה חדשה א"כ אין מקור לזה שה"ז נחשב כהלוואה חדשה וממילא שם הלך לפי הראב"ד.

ולכאן היה מקום לומר שבכ"א לא שייך שם לדון משום דרך מכר [גם לולי דברי החו"ד] לפי דבריו בסי' קס"א בהגדרת רבית דרך מכר שהוא רק היכא שלא מינכרא הרבית ולא רואים 'בעין שהלווהו ועוד יותר' וממילא כאן הוא לכאן ניכר ואינו בכלל ההסבר הזה.

וצ"ל שכאן אזיל כדעת המהרי"ץ [שנחלק בזה עם המבי"ט ח"א סי' קט"ז הובא בשיעור ב' גבי רבית קרקע, עיי"ש באריכות] שמוכח שרבית דרך מכר הוא גזה"כ וכל שהוא דרך מכר הוא ממועט מקרא ולכן הוצרך החו"ד לומר שהוי הלוואה חדשה שקצוצה מתחילה כדי לאפוקי מדרך מכר.

עוד נפק"מ לדעת הרע"א בסי' ק"ס שמייסד שאם הקדים מעות כדי שילוה לו, לא בדרך שוחד אלא קצץ בהקדמה אומר רע"א שבכה"ג הוי קצוצה וכ"כ בשער דעה. אך לשונו הוא שהוי רבית קצוצה כיוון שנחשב שאם אינו מלווה לו צריך להחזיר לו את המתנה 'ובשעת הלוואה הוי כנותן לו ודומה כאומר חוב שאצלי מחול לך בתנאי שתלוני דהוי כאומר אם תלוני

החוב מחול לך דהוי רבית קצוצה כמש"כ בב"י. ומדוקדק שמה שמוגדר כרבית קצוצה הוא דווקא בגלל שמכח הקציצה באמת צריך להחזיר לו אם לא ילווה ורק אז מוגדר כאילו הוא חוב גבי שמוחל לו תמורת ההלוואה ונחשב כנותן לו בשעת ההלוואה, ורק אז מוגדר כרבית קצוצה.

ונפק"מ שהיכא שקוצץ מתנה אם ילווה לו אך אינו יכול לתבוע את המתנה שנתן אם לא ילווה לו רק מחייבו להלוות לו תמורת המתנה בכה"ג לא יחשב רבית קצוצה גם לדעת הרע"א. אך פה מסתמא יהיה אבק רבית ולא רק מיחזי ולא יהיה קולות של רבית מאוחרת של מפרש ולצאת יד"ש שהרי הכא יש אגר נטר

אמנם בשער דעה נראה שגם בלי ההגדרה של הרע"א, כל שהוא נקצץ על ההלוואה בתנאי הוי רבית קצוצה ואפילו אם אינו יכול לתבוע את התוספת על הצד שלא ילווה לו.

והנה היה מקום לתלות דברי הרע"א במח' הרמב"ם [וכן הראב"ד] וש"ר. שלרמב"ם בעי קציצה בשעת הלוואה ומובן סברת רע"א שעל אף שהוי קצוצה על ההלוואה אעפ"כ אינו קצוצה כי היא קצוצה רק בעבור ההלוואה אך אינה בשעת ההלוואה וזה מתקיים רק לפי ההגבלה שלו שיכול לתבוע את המתנה כל עוד שלא מלווה באופן שכשמחליט להלוות נחשב כאילו הוא נקצץ אז, ואז הוי קציצה בשעת הלוואה [ואף שהוא אינו מוכרח טפי נראה שהוא תלוי בזה, ועי'].

אך לדעת ש"ר סו"ס יש אגר נטר קצוצ' בעבור ההלוואה וודאי שהוי רבית קצוצה גם לולי ההגבלה של הרע"א [וכמו שנראה בשע"ד]. [אא"כ נגיד שלדעתם אינו מתנה בעבור ההלוואה אלא הלוואה בעבור המתנה ולכן אינו רבית קצוצה אלא מאוחרת].

נידון מעשי לדעת הרע"א

והוא נפק"מ למעשה בדבר המצוי בבנק שמתחייב להלוות בצורה משתלמת אם יפתחו חשבון ובכה"ג למעשה אין אפשרות ללקוח לתבוע מהבנק את מה שנתן להם אם לא ילוו לו אלא שלמעשה יכול לתבוע אותם שילוו לו. והנה לדעת הרע"א אף שקצץ מתחילה שנותן את כספו כדי שילוו לו מ"מ אינו רבית קצוצה כיוון שלא נעשה אצלם חוב מה שנתן להם כיוון שהוא אינו יכול ליקח זאת חזרה גם אם לא ילוו לו ויהיה רק רבית דרבנן.

באופני רבית מאוחרת

הנה ברבית מאוחרת יש לדון בג' מצבים, כשמעותיו בידו והיינו קודם פרעון, בשעת פרעון ואחר פרעון. והנה בסוגיא בעג"ב פשטות לשון רש"י שהיתר הסוגיא להוסיף בעבור הקדמת המעות כל היכא שאינו מפרש, הוא מצד ההיתר הכללי בלא מפרש ברבית מאוחרת. [ועי' בב"י שדן לא כך בדעת רש"י].

וכך נראה פשטות שיטת תוס' שם שהקשה שהסוגיא שם דמי למש' בסד' גבי הלווה ואמר לו דור בחצרי וחילקו ששם עדיין חייב לו בעוד מעותיו בידו ושם אינה רבית מאוחרת ואין את הקולא של מפרש משא"כ גבי עיקר הסוגיא שם הוא אינו באופן שאכתי מעותיו בידו והיינו שכבר נגמרה ההלוואה וזה הוי בכלל ההיתר של רבית מאוחרת באינו מפרש.

ועולה מדבריהם שחוץ מרבית קצוצה יש עוד מצב של מעותיו בידו קודם פירעון ההלוואה ושם כל תרבית שמקבל מן הלווה הוי אבק רבית גמור ואין קולות של מפרש. משא"כ בשעת פירעון ואחר פירעון אז מותר כשאינו מפרש דהוי בכלל רבית מאוחרת.

ושמענו שכשמעותיו בידו דומה להלווה ודור בחצרי שיהיה דין של לצאת יד"ש כי בזה לא יהיה את הקולות של רבית מאוחרת. וכמו שרואים בדבריהם גבי הקולא של מפרש, אם באמת נדמה בין שני הקולות. וממילא אף שאינו רבית קצוצה אכתי הוי אבק רבית ובעי לצאת יד"ש. וממילא אם באנו לדון בדין של תשו' הרשב"א שנפסק ברמ"א בקס"א, שאין לצאת יד"ש צריך לברר על איזה מקרה נאמר הך דין.

הנה החו"ד והשער דעה [על קושיית הש"ך מחו"מ סי' רל"ב] דנו על רבית בשעת פירעון שגם ע"ז אין את הדין של לצאת יד"ש כמו כל רבית מאוחרת של אחר שעת פירעון. ונותר לברר מה הדין קודם פירעון כשעוד מעותיו בידו. ואם נבנה על תוס' בעג' כאמור לעיל לכא' יצא שאינו בכלל רבית מאוחרת והוי אבק רבית. וממילא יהיה דין שבעי לצאת יד"ש כשאר איסור רבית דרבנן.

אך הראשונים חולקים על התוס' בעיקר הסוגיא שם שלעולם לא מצאנו היתר בלא מפרש דרבית מאוחרת בשעת פירעון רק אחר פירעון. וגם בזה מצאנו שני שיטות, הרא"ש כותב שליבי מהסס להתיר בשעת פירעון כי בשעת פירעון מיתחזי כרבית גם בסתם וובאמת יש צד ברשב"א ובנימוק"י שהסוגיא איירי דווקא אחר פירעון].

והנה הב"י בסי' ק"ס כותב שרבית מאוחרת זה רק אחר פירעון ולא במעותיו בידו ולא הזכיר מה הגדר בשעת פירעון. ובסי' קס"ז במעותיו בידו שדן שהוי אבק ולא רבית מאוחרת כותב שהרי הרא"ש אפילו בשעת פירעון אומר שאינה רבית מאוחרת וכש"כ במעותיו בידו. ומבואר שהבין בדעת הרא"ש שבשעת פירעון הוי אבק רבית ולא רבית מאוחרת ולכן חלק הרא"ש על דברי רש"י ולא הסכים להתיר שעת פירעון באינו מפרש כיוון שהך היתרא שייך רק לרבית מאוחרת אמנם שעת פירעון חמיר באופן שהוא אבק רבית גמור ואינו איסור קל טפי של רבית מאוחרת.

ולכא' הב"י לשיטתו וודאי יחלוק על החו"ד והשע"ד ריש ק"ס שנקטו שאין דין לצאת יד"ש אף לא בשעת פירעון, שהרי אם הרא"ש סובר כמו שהסבירו הב"י שבשעת פירעון אינה מאוחרת לכא' יצא שיהיה דין לצאת יד"ש שהרי הוא קולא רק ברבית מאוחרת כאמור.

ובאמת השער דעה קסו, ב תמה על הב"י שלכא' זו אינה כוונת הרא"ש וכל מה שאמר הרא"ש שאמנם אף בשעת פירעון הוא בכלל רבית מאוחרת אך בכל רבית מאוחרת בעי שיהיה מינכר הרבית ולכן איפה שהוא אחר פירעון הוא אינו ניכר שהוא בעבור ההלוואה ולכן כל איסור הוא דווקא במפרש משא"כ כשהוא בשעת פירעון אז טפי מיתחזי כרבית ושם הוי רבית גם בלי הפירוש אך לעולם אינו איסור חמור טפי. וממילא נקט השע"ד לשיטתו שוודאי הוא בכלל הדין שאינו צריך לצאת יד"ש כשאר רבית מאוחרת. ונהנה כ"ז הוא אף בדרך הלוואה כמו שמוכח בדעת התוס' שהקשו מגבי הלווה ודור בחציר ששם איירי בהלוואה ולא תירצו שהתם הוי הלוואה ולכן חמיר טפי אלא שהתם מעותיו בידו קודם פירעון ומבואר שאין חילוק בין מכר להלוואה אלא בין קודם פירעון לשעת פירעון, ודלא כמו שנקט הב"י בדעת רש"י].

ועד כאן מבואר שלדעת התוס' במעותיו בידו יש דין לצאת יד"ש ולדעת הב"י ברא"ש גם בשעת פירעון מיהא וודאי יש דין לצאת יד"ש.

ונהנה הרמב"ן גם חולק על תוס' שרבית בשעת פירעון לא הותרה כשאנו מפרש. ויש לעי' היטיב בלשונו בעג'. שהקשה לדעת רש"י איך יהיה שיש היתר הרי בהלווה ודור בחצירי מבואר שיש איסור גם באינו מפרש וכתב שם שכ"ש היכא שהוא בשעת פירעון. והוכיח השע"ד תו"ד מדברי הרמב"ן האילו שוודאי הרמב"ן נקט שגם במעותיו בידו הוי רבית מאוחרת דאי לאו מה מוכיח מהמש' בסד' התם לעולם חמיר טפי כיוון שהוי אבק משא"כ גבי רבית מאוחרת, אלא ע"כ שאינו חמיר טפי והוא אדרבא קיל מאשר אם נותן בשעת פירעון. ולכא' מוכח מזה שכל שאינו רבית קצוצה הוי רבית מאוחרת ואין דין אמצעי של מעותיו בידו שהוא חמור טפי אלא הכל הוי בכלל רבית מאוחרת.

ולכא' שמענו ברמב"ן ובתוס' סברות הפוכות שהתוס' מבארים שרבית קודם פרעון הוא חמור טפי ונאסר גם באינו מפרש משא"כ בשעת פירעון שאז יש היתר באינו מפרש, ומאידך לדעת הרמב"ן במעותיו בידו הוא אסור באינו מפרש ומזה מוכיח לשעת פירעון.

אמנם לדברינו הדברים מתבארים שאין כאן סברות הפוכות אלא הגדרות הפוכות. שהתוס' הגדירו שבמעותיו בידו הוי אבק רבית ואינו רבית מאוחרת וממילא חמיר טפי ואסור אף באינו מפרש משא"כ לדעת הרמב"ן מוכח שגם בכה"ג הוי בכלל רבית מאוחרת וכשבאת לדון שהכל הוא מצד רבית מאוחרת באמת שעת פירעון טפי מיתחזי כרבית ואם במעותיו בידו נאסר גם בלי מפרש כש"כ בשעת פירעון, ודוק. [ואף שהרמב"ן כתב שקודם פירעון רצה להאריך לו הזמן ובשעת פירעון אין את זה, לכא' בשעת פירעון הוא גם בלי זה כיוון שעדיף, וכאמור].

ולפי"ז יובנו היטיב דברי הטור בסי' קס"ו גבי הלווה ודור בחצירי ברבית לא קצוצה במעותיו בידו שלכא' מסתפק שם האם הוי רבית מאוחרת או אבק וכמו שהבין הש"ך ובאמת יש משמעות גדולה שם שהנפק"מ היא האם בעי לצאת יד"ש.

ולכא' יתפרש כדברינו שכל היכא שמעותיו בידו יש להסתפק האם להגדיר שהוא אבק רבית גמור או שהוא בכלל רבית מאוחרת ונפק"מ אי בעי לצאת ידי שמים, ולדברינו הוא מח'.

התוס' בעג' והרמב"ן שם. [אלא שהקושיא היא מצד תחילת דבריו ששם מבואר להדיא שבעי לצאת יד"ש וממילא מה נסתפק הכא].

ולכא' צריך לחלק בין היכא שכבר הרויח לו את הזמן שה"ז עתה רבית מאוחרת לבין מקום שיכול כל רגע לתבוע את ההלוואה שאף גם כשלא קצץ את הדירה בחצר תמורת ההלוואה ה"ז אבק רבית, וממילא הוא ראייה גדולה לפרש כן דברי הרמב"ן שלעולם בשעה שמעותיו בידו כוונתו שבאמת הוי רבית מאוחרת וכמו שנקט השע"ד בדעתו.

ובאמת הדברים באו מפורשים טפי בלשון הרשב"א בסד, ב גבי מח' הרמב"ם והראב"ד שגם רבית במעותיו בידו הוי רבית מאוחרת ואם כך לא רחוק שגם ברבית בעוד מעותיו בידו לא יהיה דין של לצאת יד"ש ויהיה בכלל דברי הרשב"א שכל רבית מאוחרת לא בעי לצאת יד"ש.

שיעור י"ג

סוגיית משכנתא ובדעת הרמב"ם

העמדת הגוונא בסוגיא בס"ב

ראשית משכנתא מצאנו בגמ' בסב' במשכנתא בלא נכייטא שלדעת רש"י והרמב"ם הך סוגיא הוי באתרא דמסלקי ומבואר דהוי אבק רבית. כן מתפרש הגוונא בסוגיא שם לדעת רש"י שהרי באתרא דלא מסלקי הוא מותר לשיטת רש"י בסז, ב וע"כ התם איירי באתרא דמסלקי, [והוא בהעלם דברי הפנ"י ברש"י] וכן פירש הרמב"ם שמשכנתא בלא נכייטא באתרא דמסלקי הוי איסור דרבנן והוא הסוגיא שם. והראשונים בשיטת הרי"ף חולקים ומעמידים שהסוגיא בסב' איירי באתרא דלא מסלקי דהוי זביני ואסור מדרבנן. ומבואר ברש"י וברמב"ם שהסיבה שמשכנתא בלא נכייטא אינו ר"ק כיוון שכל רבית שאינה בטוחה ואפשר שלא יגיע הריווח אינה רבית קצוצה.

ולדעת הראשונים ביאור הגמ' שם שאיירי באתרא דלא מסלקי ויש היתר אחר של דכל דלא מסלקי הוי כזביני, וממילא אין מקור לדין של רבית שאינה בטוחה ואדרבא לדעת הרי"ף והראשונים מבואר שכל משכנתא בלא נכייטא הוי ר"ק ולא חילקו אם איירי דווקא בדבר שריווח ברור ודלא כהרמב"ם ורש"י.

יסוד דברי רש"י בס"ד והאם יש קשר לשיטתו בס"ב

יעוי' ברשב"א בס"ז ובס"ד שמבואר שקישרו בין דברי רש"י בסב, ב לדברי רש"י בסד, ב. ומבואר שם בשיטת רש"י שדקדק מהמש' גבי לא ישכור ממנו בפחות שכל שמשכנתא בנכייטא שמתבאר להיתר בסז, ב הוא דווקא גבי שדה ולא גבי בית משום שכל ההיתר של נכייטא הוא משום שרואים 'שקונה הפירות על צד הספק בנכייטא זו והוי כמכר' וכל שהוי ריווח

ברור כמו גבי בית אין רואים את העסק ביניהם כקונה הפירות על צד הספק וממילא אין היתר של משכנתא בנכיתא. ויל"ע אם יש קשר בין לשונות רש"י בשני המקומות, ומבואר מיהא בדברי הרשב"א שיש קשר ביניהם וע"י.

ולכא' בסב' מייסד סברא בדאורייתא שכל רבית שאינה בטוחה אינה בכלל רבית קצוצה אך בסד' לכא' מבואר סברא בדרבנן שההיתר של נכיתא אינו אלא בשדה ולא בבתיים. ובאמת מצאנו בלשון הטור סי' קע"ב שההיתר של משכנתא הוא מדין קרוב לשכר ולהפסד שנידון כמכר וכמו שמצאנו גבי פרדיסא ומאי שייטא לסברת רש"י בסב' ברבית שאינה בטוחה.

ולכא' כל מה שמצאנו לשייך בין הסוגיות הוא כמו שמשמע ברשב"א בד' סב' שלעולם כל סברת רש"י בסד' שאין היתר של נכיתא בבתי כיוון שאין תיוהא ואין היתר של קרוב לשכר ולהפסד הוא רק אחר דבריו בסב' שכל רבית שאינה בטוחה אינו ר"ק. והיינו, שלעולם היה שייך לדון היתר של נכיתא גם גבי בית אלא אחר ששמענו מרש"י בסב' שבבית הוי ר"ק כיוון שהוי רבית בטוחה וממילא הוא גוונא של משכנתא שיש בו איסור ר"ק ממילא היום סברת הנכיתא לא תוכל להתיר איסור דאורייתא של ר"ק אלא באופן שהוא קרוב לשכר ברמה של שדה ולא בבתי שאין תיוהא.

וכל מה שנתבאר בגמ' להיתר הוא רק גבי משכנתא בחצר שאינה אלא א"ר. ממילא כוונת הרשב"א בדברי רש"י תהיה, שמה שרש"י כותב שאין היתר נכיתא בבתי הוא רק כיוון שסובר שבתי בעצם הוי איסור של ר"ק ועד כמה שכן אינו מועיל להתיר בנכיתא

ואינו ברור כלל לדון כן, ויש מקום לומר שיהיה היתר של קרוב לשכר ולהפסד אפילו בר"ק דאורייתא כיוון שהוי ליה כקונה ואינו בכלל ר"ק. והנה מצאנו בט"ז סי' קס"ב סק"א שנוקט שההיתר של קרוב לזה ולזה הוא גם בהלוואה ובפשטות חולקים עליו שאינו שייך אלא במקח. והנה אי"ז בגלל שהלוואה חמיר טפי אלא בגלל שההבנה של קרוב לשכר ולהפסד לא שייכת בהלוואה אך בנידון דידן לכא' גם במק' של הלוואה במשכון של בתי לכא' אמור להיות היתר של קרוב ולזה היכא שיהיה בנכיתא ונדון את הנאת הדירה כמכר במעות ההלוואה.

ומצאנו בדברי הרע"א בדף סד' שמביא קושיית המהר"י בן לב עיי"ש, ומבואר שאף שלשיטת הרמב"ם שמשכנתא בבית הוי ר"ק מ"מ מיהא שנכיתא מתיר בדא' אפילו בלי הקדמה של רבית שאינה בטוחה שהרי איירי בבית. והוא מוכח מדעת הרי"ף שכל משכנתא בלא נכיתא הוי ר"ק ובכ"ז מהני נכיתא ומבואר שוודאי ההיתר של נכיתא מתיר אפילו בדאורייתא. ושמא נאמר שהוא רק לפי הבנת הראשונים בביאור ההיתר של נכיתא שלא הסבירו כרש"י אלא משום דאפשר שכלה כל חובו ע"י בדבריהם בדף סד' ולעולם לדעת רש"י באמת אינו היתר אלא רק בדרבנן, ויל"ע.

ומה שהיה אפשר לומר עוד, שלכא' הקשר בין הסוגיות ובין שני היסודות של רבית קצוצה ושל גדר היתר נכיתא משום זביני, קשורים בעיקר החילוק בין בית לשדה. והיינו שמדויק בדברי רש"י שעד כמה שאין היתר של משכנתא בנכיתא בבתי כיוון שאינו ריווח ברור

ממילא נשמע שדרגה של משכנתא בבתי היא כבר דרגה שנחשב כרבית בטוחה ויהיה בכלל דברי רש"י בסב' שהו"ר"ק. ועי'.

אך לכאן ג"ז יש לדחות ולומר שאע"פ שמבואר ברש"י שבית הוי ריווח ברור כלפי הסברה של קרוב לשכר ולהפסד אך לעולם כדי לומר שהו"ר"ק רבית בטוחה אינו מספיק ושפיר לא היה רבית קצוצה אף בבית. וגם בסברא מצאנו מקום לחלק כיוון שהגוונא של ריווח שאינו ברור מוליד שני יסודות שאינם קשורים וממילא שמא אין דרגת הספק שווה בשני היסודות ועי'.

ולכאן מצאנו מקור גדול לחילוק הנ"ל. ונקדים, יעוי' לשון הרא"ש בכלל דמילתא סו"ס ל"ד, שכתב שלדעת רש"י ותוס' משכנתא באתרא דמסלקי בלא נכיתא הוי אבק רבית ובנכיתא מותר, וכתב שנה' רש"י ור"ת אם גם בבית יש היתר בנכיתא. ומעיר הלח"מ שברא"ש משמע שמביא את ר"ת על נכיתא מותר אך לא על החלק הראשון שגם בלי נכיתא הוי אבק רבית ודוחה שצריך לומר שאין חילוק.

ומצאנו בב"י סי' קע"ב שהטור מביא לדברי הרא"ש, וכותב שהרא"ש לא הכריע בין רש"י לר"ת ומעיר הב"י מדבריו בתשו' שמשמע שס"ל כר"ת ממה שכתב שאם יפול הבית יפסיד מעותיו ומשמע כר"ת. וכתב הב"י שיש לדחות שאע"פ שאינו כדאי להתיר הסברא של שמא יפול הבית כדי להחשיב שהו"ר"ק כמו זבני מצד קרוב לשכר וממילא יהיה מותר כמו כל משכנתא בנכיתא, מ"מ מהני הך סברא להגדיר שאינו רבית קצוצה. ולכאן מבואר החילוק הנ"ל שהרא"ש בתשובה, איירי רק לענין הדאורייתא שכלפי ר"ק אין בבית כיוון שאינו רבית בטוחה כי אמרין שמא יפול הבית אך כשבאנו לדון האם הוא מותר ונחשב כנכיתא פה יהיה תלוי במח' רש"י ור"ת.

ובאמת הוא מדויק מיניה וביה ברא"ש בס"ל ל"ד, כמו שדקדק הלח"מ שהבאנו, שכלפי משכנתא בלא נכיתא לא חילק ובכ"א הוי דרבנן ואף בבתיים והיינו כסברת ר"ת כלפי הדאורייתא אך כדי להתיר מדין משכנתא בנכיתא לא הכריע אי כרש"י אי כר"ת ודלא כהלח"מ שכתב שאין לחלק בין הנושאים.

והביאור בחילוק הוא כמו שאמרנו שבאמת יש שני נידונים שונים בדינם וסברתם ואינם תלויים והיינו, שכלפי דאורייתא ההיתר הוא מדין רבית שאינה בטוחה וכלפי דרבנן הוא מדין שנידון כמכר מדין קרוב לשכר ולהפסד.

קושיית האבי העזרי מסוגיית בתר מעיקרא

יעוי' שיעור א' אות א', בסוגיא דבתר מעיקרא ריש פירקין, שכבר הבאנו לקושיית האבי עזרי שהקשה על מה שמבואר בגמ' ס"ב, שאם בתר בסוף אזלינן א"כ בכל ק' ונעשה ק"כ יהיה בו משום רבית קצוצה ולכאן הוא בכלל רבית שאינה בטוחה שמי אומר שבאמת יתייקר וממילא אינו ריווח ברור בשעת קציצה ולא יהיה בכלל ר"ק.

ולכא' מצאנו שיש שני הגבלות בהיתר של רבית שאינה בטוחה לדעת רש"י והרמב"ם. רש"י בסז' מבואר היתר חדש שכל שלא פירש להדיא שנותן לו פירות המשכון בעבור ההלוואה אינו בכלל קבית קצוצה, ועי' בחי' הגר"ח עהר"מ בגדר הדברים שבעי קציצה מפורשת. והנה הלח"מ בפ"ז והמחנ"א סי' י"ב פירשו בדעת רש"י שלעולם בעי צירוף של שני הדינים והיינו שכדי שיהיה היתר של רבית שאינה בטוחה הוא דווקא היכא שלא קץ מתחילה אך אם קץ מבואר ברש"י שיהיה איסור גם בריווח שאינו ברור וקצוץ וכל ההיתר של רבית שאינה בטוחה הוא דווקא היכא שלא קץ וממילא לפי רש"י ליתא כלל לקושיית האבי עזרי כיוון שבריש פירקין נחשב כר"ק לכהפ"ח כשקץ שיחזיר לו אותו סכום מטבעות שהלוה לו, וואף אם יתקרו וכן יהיה איסור עד כמה שאזלינן בתר בסוף,

אמנם הקושיא נשארת בדעת הרמב"ם שמפורש בדבריו בהל"ז שגם היכא שקץ יש היתר של רבית שאינה בטוחה וא"כ תיקשי אמאי אי אזלינן בתר בסוף הוי ר"ק הרי אינו ריווח ברור. ואמנם הלח"מ רוצה לחדש בדעת הרמב"ם שאם באמת קץ אין היתר של רבית שאינה בטוחה. אך לדעת הרמב"ם הוא דווקא בקץ לשם רבית ולפי"ז אינו תירוץ בבתר מעיקרא כיוון ששם בפשוטו לא מדובר שאמר לשם רבית וממילא יהיה היתר של רבית אינה בטוחה, ודוק'.

והנה בחי' הגר"ח ביאר שהרמב"ם פירש הסוגיא בסז' כדעת הריטב"א שספק הגמ' הוא בדין רבית שאינה בטוחה האם הוי בכלל ר"ק ולעולם איירי כשקץ לו פירות וכפשטות לשון הרמב"ם, אך הספק הוא האם יהיה היתר למרות הקציצה כיוון שאינו ריווח ברור [ועי' מזה לקמיה].

אמנם בין לדעת הלח"מ ברמב"ם ובין לדעת הגר"ח עיקר קושיית האבי עזרי אינה ק' לפי הרמ' כיוון שלדעת הרמב"ם כל ההיתר של רבית שאינה בטוחה הוא רק היכא שמקנה לו גוף לפירות ואי לאו הוא אסור אפילו ברבית שאינה בטוחה כמו באסמכתא ממילא בהסוגיא בסא' גבי בתר מעיקרא אין מקום להיתר של רבית שאינה בטוחה.

באופן שלדעת רש"י הקושיא לא ק' כיוון שכל ההיתר הוא דווקא היכא דלא קץ אך בקץ הוא אסור אפילו ברבית בטוחה וממילא התם איירי בקץ, וברמב"ם כל האיסור הוא דווקא במקנה גוף לפירות והתם לא איירי בהכי..

ג' מהלכים במקור לרמב"ם בחילוק בין חצר לשדה במשכנתא

נקטו האחרונים בדעת רש"י וכן הלח"מ לדעת הרמב"ם שלעולם בעי צירוף שני תנאים כדי להתיר ר"ק שיהיה לא קצוץ וגם שיהיה רבית שאינה בטוחה אך כל שקץ הוא אסור אפילו ברבית שאינה בטוחה. אך לדעת הגר"ח כל שאינו רבית בטוחה אינו ר"ק ואף שקצץ מתחילה. והנה תיקשי לפי"ז לשון הגמ' 'לא קץ', ועונה הגר"ח שלא קץ היינו רבית שאינה בטוחה וכדעת הריטב"א, כאמור.

ולכא' יפלא איך אפשר לפרש כן בדעת הרמב"ם הרמב"ם בהל' מכירה פי"א הלי"ב מעתיק את הנידון של נוולא באריכות ומעתיק שהמקרה שם היה בחצר. והנה חצר היא רבית בטוחה כמו בית ואינו דומה לשדה ומבואר שעל המק' הזה הגמ' הסתפקה האם הוא ר"ק או כיוון דלא קץ אינו ר"ק ומפורש שאף ברבית בטוחה יש נושא של 'לא קץ' וע"כ הנידון בגמ' לדעת הרמב"ם אינו מתפרש כדעת הריטב"א אלא על דרך רש"י שיש ספק בגמ' על עיקר הקציצה ואף ברבית בטוחה.

ובעיקר דעת הרמב"ם מצאנו שני הגבלות להיתר של רבית שאינה בטוחה ראשית רק בשדה ולא בבית ושנית שהוא רק במקום שמקנה גוף לפירות. ויעוי' בדברי הגר"ח בגדר הצירוף שלעולם לא חסר בקציצה אלא הוא חיסרון בעיקר לקיחת הרבית שעד כמה שלוקח פירות מקרקע שהקנה לו בתחילה והיה ריווח שאינו ברור אינו נידון כרבית מיד הלווה למלווה, עיי"ש. וצריך לדעת איך להגדיר דברי הגר"ח האם הוא רק חיסרון בלקיחה או גם בעיקר הקציצה].

והנה כלפי היסוד השני מבואר ברמב"ם שבא ליישב למה באסמכתא אין היתר של רבית שאינה בטוחה ולכן חילק שכל שאינו מקנה גוף לפירות הוא ר"ק ואין חיסרון של רבית שאינה בטוחה.

ויש לעי' היטב איזה קושיא בא ליישב ביסוד הראשון בחילוק בין חצר לשדה. ועי' בגר"ח בספר שמקור הרמב"ם מבתי ערי חומה ששם מבואר שהיו ר"ק, ולכא' שם איירי במשכונא, וע"כ מבואר שיש משכון שהיו ר"ק ומזה יצא החילוק לחלק בין חצר לשדה שדבר שאינו בטוחה אינו בכלל ר"ק משא"כ גבי בית וחצר שהיו ריווח ברור ובטוח הוא ר"ק ואף שאיירי במשכון.

וקצת יש לדקדק לדברי הגר"ח שכל המקור של הרמב"ם לר"ק ברבית בטוחה במשכנתא הוא מבתי ערי חומה היה לו לרמב"ם להזכיר חילוק בין בית לשדה ולא בין חצר לשדה כיוון שהמקור הוא מבית וחצר רק דמי לבית, ועי' בזה.

עוד יש להעיר שהנה גבי בתי ערי חומה לכא' לא נתן גוף לפירות וממילא שם אינו בדיני משכנתא לדעת הרמב"ם כיוון שכל החיסרון של משכנתא ברבית שאינה בטוחה הוא בצירוף מה שמקנה גוף לפירות שאז חסר בקציצה כביאור הגר"ח, אך עד כמה ששם לא איירי כלל במקנה גוף לפירות ממילא אין מקום להביא משם ראיה להיתר ברבית בטוחה במשכנתא. ולעולם נימא שמשכנתא ברבית בטוחה אינו ר"ק כל שמקנה גוף לפירות וכבר העיר כן באבה"ז על הרמב"ם [אמנם במלחמות כאן מפורש שבת ערי חומה הוא גוף לפירות].

ועי' בלח"מ שכתב שהחילוק של הרמב"ם יצא מהמש' בסד'. והיינו ממה שאין היתר של נכיתא בחצר וכשיטת רש"י שם, וכמו שאין היתר לעניין נכיתא ה"ה שבלי נכיתא הוא ר"ק ואין היתר של רבית שאינה בטוחה.

ומעיר שם על לשון הרמב"ם בהל"ח שכתב על שיטת הגאונים שלא ירדו להפריש בין שדה לחצר ולפיכך נתקשו להם דברי חכמי התלמוד. והנה לדברי הלח"מ מי שאינו מחלק בין בית

לשדה קשיא ליה רק המש' בסד' וממילא לדבריו כוונת הרמב"ם שחכמי התלמוד היינו חכמי המשנה והוא ק"ק, עיי"ש.

ולבר מדין לפי מה שנתבאר ריש דברינו יש הערה על דבריו שהרי אפשר לחלק כמו שחילק הב"י שמה שאין היתר נכיתא בבית אינו מחייב שיהיה ר"ק בלי נכיתא ולעולם כלפי דאורייתא נודה לסברת ר"ת שכיוון שיש קצת תיוהא מהניל החשב רבית שאינה בטוחה ולא יהיה ביה ר"ק וממילא אינו מוכרח שלדעת הרמב"ם יהיה ביה איסור ר"ק.

והנראה נכון בדעת הרמב"ם שיתפרש כסברת הרשב"א בסב' בדעת רש"י. שהנה מצאנו סתירה ברש"י שמחד כתב בד' סב' ששי היתר של רבית באינה בטוחה ומאידך כתב בסז' שאזלינן בתר הקציצה ומשמע שאם יש קציצה הוא אסור אף ברבית שאינה בטוחה וכמו שדקדק הלח"מ לדעתו. וחילק הרשב"א שרש"י בסב' איירי בכרמים וכלשונו שם וממילא הוי בכלל רבית שאינה בטוחה אך הסוגיא בסז' איירי במשכנתא בחצר שהוי ר"ק וכל הספק בסוגיא הוא בדרגת הקציצה הנדרשת. אמנם ברש"י מעמיד הסוגיא בסז' בשדה וממילא דברי הרשב"א אינם יישוב ברש"י אשר לפנינו.

אך לדעת הרמב"ם שפיר יתפרש כן. שלעולם יש היתר של רבית שאינה בטוחה והוא עולה מגמ' בסב' בדעת רבינא ועליה לית מאן דפליג שכל שהוי רבית שאינה בטוחה אינו בכלל ר"ק והתם איירי בכרמים וכעיי"ז שאינו רבית בטוחה והוא המקור למשכנתא בשדה שהוי א"ר. אך כשבאנו לסוגיא בסז' מבואר היתר חדש והיינו 'לא קץ', ומאידך מבואר בגמ' שיש צד שמשכנתא הוי טפי ר"ק מאשר את ונוולא.

ולכא' יפלא הרי בכל משכנתא מקנה לו גוף לפירות ואינו ר"ק עד כמה שהוא באופן של רבית שאינה בטוחה ובאת ונוולא הוא בכלל אסמכתא שהוי ר"ק בכ"א כיוון שלא מקנה גוף לפירות.

וע"כ ביאר הרמב"ם שהסוגיא איירי בחצר ויש נושא חדש בסוגיא מצד עיקר הקציצה האם גם ברבית בטוחה בעי קציצה מפורשת וכשיטת רש"י. באופן שהמקור של הרמב"ם לחילוק בין בית לשדה הוא הסוגיא עצמה בד' סז' ממה שהגמ' דנה להתיר משכנתא רק מצד דהוי לא קץ ע"כ יש משכנתא שהיא אסורה אף שמקנה לגוף לפירות וכל הספק הוא על דרגת הקציצה, והיינו משכנתא ברבית בטוחה כמו חצר. וכמו שראינו ברמב"ם בהל' מכירה שבאמת העדיף טפי להעמיד הסוגיא באת ונוולא בחצר וה"ה כלפי המשכנתא המבוארת בסוגיא שאיירי באותו גוונא וכמו שנקט הרשב"א לדעת רש"י.

ולענין נושא זה דלא קץ פסק הרמ' כרבינא ליכא היתר דלא קץ וממילא הוי רבית קצוצה בנוולא ובמשכנתא דחצר, באופן שחילוק הרמ' בין שדה לחצר אתי ליישב את הסתירה מרבינא על רבינא וכדברי הרשב"א בדעת רש"י וכמוש"נ,

[ואילו דברי הרמ' בסברת גוף לפירות אתו ליישב דלא יקשה מדינא דרבית שאינה בטוחה על דינא דאסמכתא דהיינו דינא דרב נחמן בדף סו' ע"ב וכמו שגר' מלשון הרמ' שכ' שאינו דומה לאסמכתא ולא הזכיר ונוולא וכמו שעמד ע"ז באבהא"ז]

ישוב דברי רש"י מסב' לסו' דלא כהלח"מ

אם כנים הדברים בדעת הרמב"ם אפשר ליישב כן גם לדעת רש"י. והיינו שלעולם נאמר דלא כדברי האחרונים וגם לדעת רש"י לא בעי כלל צירוף שני תנאים להתיר ר"ק. ולעולם רש"י יודה לעיקר דברי הרמב"ם שכל משכנתא בסתמא מקנה לו גוף לפירות ובכהאי גוונא כל שהוי רבית שאינה בטוחה יש חיסרון בקציצה הרבית [וכהסבר הגר"ח] ובהכי איירי הסוגיא בסב'. אמנם נראה לומר חילוק בין שני סוגי משכנתות [ומצאנו כע"ז בדברי הגר"ח לדעת הראב"ד עיי"ש] שכל שמפרש לו להדיא ע"מ שתאכל פירות התם אמרינן שמקנה לו גוף לפירות והוי סיכום גמור על הפירות ובכהאי גוונא אמרו רש"י והרמב"ם שכל שמקנה גוף לפירות יש חיסרון של רבית שאינה בטוחה

אך לרש"י הוקשה כדעת הרמב"ם מה נידון הסוגיא בסו' להתיר מצד שלא קץ, ושמשכנתא הוי טפי אסור וכאמור לעיל לדעת הרמב"ם. ובוזה נקט רש"י שהסוגיא איירי בסתמא כמבואר בדבריו, וכל שאמר ליה בסתמא, אף שמתפרש כמשכנתא שכן הדרך באותו מקום ולעולם אוכל פירות מדעתו, אך הקנאת גוף לפירות אין כאן כיוון שיש רק נחותא שאחר שאכל איגלאי שהיה כן דעתם בתחילה והוי עכ"פ אומר ועושה דאיכא דס"ל דחשיב קציצה ואפשר גם דהוי קציצה גמורה על ההלואה אבל עכ"פ לא הקנאת גוף לפירות דמסתברא מאוד דאין הקנאה מתחילה בסתמא, ועי'. וממילא בכה"ג שלא מקנה גוף לפירות אין חיסרון של רבית שאינה בטוחה וכדעת הרמב"ם, וע"ז העמידה הגמ' ספק חדש במשכנתא שאינה גוף לפירות ואף בשדה, האם יהיה ר"ק גם בלי קציצה מפורשת או שאמרינן סתמא כמפרש ולא בעי קציצה מפורשת.

והנפק"מ עולה, שלדעת הלח"מ מדוקדק ברש"י בסו' שאם קצץ להדיא ע"מ שתאכל פירות יהיה ר"ק במשכנתא אף שאיירי בשדה והוי רבית שאינה בטוחה. ולדברינו הוא איפכא, שעל הנידון של הסוגיא מתחיל דווקא בגלל שאינו מפרש ע"מ וממילא אין קניין גוף לפירות ואז אין חיסרון כלל של רבית שאינה בטוחה ואף בשדה ולעולם אם יפרש הוא וודאי אינו ר"ק כי אז מקנה גוף לפירות והוי בכלל ההיתר של הגמ' בסב' לדעת רבינא. ורק באינו מפרש שייך לדון שהוי סתמא כמפרש להחשב כקציצה

באופן שלדעת הרמב"ם הסוגיא איירי בחצר ולכן אין היתר של רבית שאינה בטוחה ולמס' קיי"ל כרבינא שאפיק פירא, והיינו בין באת ונוולא ובין במשכנתא וכפשטות ריהטת הסוגיא ודלא כהלח"מ והגר"ח. ולדעת רש"י איירי בשדה אך מצאנו שדה שדינו כחצר באופן שיורד בסתמא, שאז אינו מקנה גוף לפירות וכש"נ [והנה עיקר דברינו בד' הרמ' אינם מתאימים עם דברי המ"מ אמנם מצאנו כדברינו במהר"י בן לב ח"ב סי' מ"ב ואכמ"ל עוד].

שיעור י"ד

בגדרי משכנתא באתרא דמסלקי והמסתער

נח' הראשונים באיסור משכנתא באתרא דמסלקי האם הוא ר"ק או א"ר וצד ההיתר הוא לכאור' מצד רבית שאינה בטוחה. ונחלקו נמי בהיתר של משכנתא בנכייטא האם קיי"ל כהך היתרא או שכל ההיתר הוא דווקא במשכנתא דסורא. ונח' רש"י ור"ת האם ההיתר דנכייטא הוא רק בשדות או גם בחצר ובית.

בדעת הרא"ש מצאנו מח' הטור ורי"ו האם ס"ל כמו רש"י או כמו ר"ת וכבר הבאנו בשיעור קודם לדברי הב"י שמחלק שאפשר שהרא"ש מודה שבית אינו איסור ר"ק כיוון שכלפי איסור דאורייתא מודים לדעת ר"ת שיש חשש תיוהא שכבר אינו ר"ק אך אינו מספיק שיהיה בכלל היתר של נכייטא ובה מודה לדעת רש"י לדינא שאין בזה היתר של נכייטא, וע"ע לעיל מה שנתבאר.

והוא מח' המחבר והרמ"א סי' קע"ב ס"א האם יש היתר של נכייטא או רק בגוונא של משכנתא דסורא. והרמ"א פוסק שקיי"ל נמי כמו ר"ת שהיתר נכייטא הוא גם בבית. ולדעת הש"ך סק"ד יש גילוי גם לדעת המחבר שפוסק כר"ת, והוא ממה שביאר בדעת השו"ע שכל ההיתר במשכנתא דסורא הוא רק עד כמה שקיי"ל כר"ת.

אמנם המקור מים חיים תמה עליו שהרי המחבר אזיל בדעת הרמב"ם והלא דעת הרמ' שבית הוי רבית בטוחה דלא כר"ת ומ"מ פסק הרמ' להתירא דמשכנתא דסורא בבית ועוד מוכיח נמי מהרא"ש שוודאי ההיתר של משכנתא דסורא הוא גם לדעת רש"י שהרי הרא"ש פוסק שיש היתר של נכייטא ובכ"ז מביא להיתר של משכנתא דסורא וע"כ הוא נפק"מ לדעת רש"י שאין היתר של נכייטא בבית מ"מ יהיה היתר באופן של משכנתא דסורא. מ"מ הוא לא נפק"מ לדינא לדעת המחבר כיוון שהמחבר אינו פוסק להיתר נכייטא והוא רק במח' בגדר ההיתר של משכנתא דסורא.

ואת עצם הדין שקיי"ל את ההיתר של רבית שאינה בטוחה אפילו במשכנתא בלא נכייטא הוא מובא נמי ברמ"א בסי' קס"ד ס"ב. ששם מובא הדין של אסמכתא שהמחבר פוסק כמו הרמב"ם שהוי רבית קצוצה, והרמ"א משיג שאסמכתא תוך ג' שנים הוי אבק רבית. ומבואר שמשכנתא הוי א"ר ואינו בכלל ר"ק.

וכן בש"ך סי' קע"ד ס"א גבי הדין של את ונוולא שהוי מכר בתנאי שנידון כהלואה למפרע, המחבר פוסק שהוי רבית קצוצה שיוצאה בדינין כדעת הרמב"ם, והרמ"א לא משיג אמנם הש"ך מעיר שלפי השגת רמ"א בקס"ד במשכנתא, שאינו ר"ק ה"ה הכא בסי' קע"ד וסמך על דבריו שם. וכמו שהרא"ש פוסק לדינא שברא"ש מבואר דאפיק פירי באסמכתא ובנוולא הוא משום מחילה בטעות ואי"ז ר"ק,

והנה יש להקשות, בסתירת הרא"ש והטור שהרא"ש פוסק שמשכנתא ונוולא הוי רבית שאינה בטוחה ואינו אלא א"ר וגם בבית כדעת ר"ת [לדעת רי"ן] אמנם בלא ישכור ממנו בחינם מבואר שהוי רבית קצוצה. וצ"ע אמאי הוי רבית קצוצה ואין היתר של רבית שאינה בטוחה ויהיה רק א"ר הרי הרא"ש מודה לדעת ר"ת [לכה"פ כלפי איסור ר"ק כדברי הב"י]. ולא איתפרש להדיא ברא"ש בלא ישכור ממנו בפחות האם הוי ר"ק. אמנם בקס"א המחבר כותב שגם בחינם וגם בפחות הוי ר"ק והרמ"א לא משיג שם ומשמע שמודה לזה דהוי ר"ק וסותרים דבריו לדבריו בסימן קסד' שפוסק שם להההתר דרבית שאינה בטוחה לענין אסמכתא וה"ה בבית שהרי הרמ"א בסי' קעב' פוסק כר"ת.

ובאמת בביאור הגר"א שם בסקי"ד מביא את התוס' בבכורות טז' והתוס' בדף ע' שלפי ר"ת באמת הוי רק א"ר, אך קשה למה לא השיג הרמ"א בסי' קס"א שהוי רק איסור א"ר. ושמא נדחוק שלא השיג כי גם שם סמך על דבריו בסי' קס"ד, וקצת דחוק למה כאן הש"ך לא העיר כמו בסי' קס"ד. ועוד שבשלמא הגוונא של מכר שמתבטל כמו באת ונוולא, והאופן של אסמכתא דומים, ומובן שסמך בסי' קע"ג על דבריו בסי' קס"ד אך כלפי לא ישכור ממנו בחינם תמוה שסמך על דבריו במקו"א שהרי אין המקרה דומה כ"כ אף שבשורש הדברים הענין קשור וצ"ע.

ומ"מ בדעת הרא"ש צ"ע למה הוי דאורייתא לענין לא ישכור בחנם וגם הגר"א בסקי"ד מציין שהוי דרבנן כלפי לא ישכור בפחות אך בחינם משמע דהוי דאורייתא.

ובישוב הסתירה אפשר לפי המבואר באחרונים בדעת רש"י, שאע"פ שכל שהוי רבית שאינה בטוחה הוא אינו ר"ק הוא דווקא כשלא קצץ בפירוש שאז לא חשיב כרבית קצוצה, אך כל שקצץ להדיא הוי ר"ק אף בריווח מסופק.

והנה כבר הבאנו שנח' המחנ"א והלח"מ בדעת רש"י מאימתי חשיב קציצה, שלדעת המחנ"א לא בעי קציצה לשם רבית וכל שמלווה וקוצץ שיאכל פירות המשכון הוא אסור ואפילו ברבית שאינה בטוחה וא"כ בכה"ג אין היתר של רבית שאינה בטוחה. אמנם לפי הלח"מ לא חשיב כקציצה האסורה אלא כשמפרש שאוכל לשם רבית ובגוונא של לא ישכר ממנו בחינם לכאוי לא איירי בכה"ג.

מ"מ לדעת המחנ"א אפשר ליישב שהכא חשיב כקוצץ שנאסר גם במקום רבית שאינה בטוחה ומיושבים דברי הרא"ש דלא ישכור בחנם שפיר דהוי ר"ק כיון דקץ, והיינו נמי טעמא דהגר"א שציין דברי התוס' בף ע' דוקא לענין לא ישכור בפחות.

ובאופן"א אפשר ליישב ע"פ דברי הגר"ח בביאור ההיתר של רבית שאינה בטוחה, שהוא משום שכל שמקנה גוף לפירות ברבית שאינה בטוחה חסר ברבית הבאה מיד הלווה למלווה ונחשב שהמלווה אוכל משלו. והנה ברא"ש לכאוי מבואר לא כן שהרי פסק שגם גבי אסמכתא וגם גבי את ונוולא דהוי אבק רבית והוא לכאוי מחמת החיסרון של רבית שאינה בטוחה, ובכה"ג אין גוף לפירות כמש"כ הרמב"ם שרק במשכנתא יש גוף לפירות ולכאוי מוכח הבנה

אחרת בביאור ההיתר של ריבת שאינה בטוחה לדעת הרא"ש ולא כמו שביאר הגר"ח בדעת הרמב"ם.

אמנם כד מעיינת שפיר אין הכרח לזה שהנה כתב הרא"ש שהאסמכתא הוא על אחר ג' אך תוך ג' הוא משכנתא. עי' בדבריו בסוגיא דאסמכתא וממילא נמצא שנח' הרא"ש והרמב"ם האם להגדיר תוך ג' כחלק מהאסמכתא ואין ע"ז גוף לפירות או שהוא משכנתא נפרדת וממילא יש קניין גוף לפירות כמו בכל משכנתא, ושפיר פסק הרא"ש שהוי א"ר כיוון שבגוף לפירות יש רבית שאינה בטוחה כמו שביאר הגר"ח.

ויעוי' במלחמות בדף ל"ז מדפי הרי"ף שמבואר שגם בבתי ערי חומה הוי משכנתא תוך השנה וממילא אפשר שבאמת גם באת ונוולא שהוא מקרה מקביל לכא' לבתי ערי חומה, במכר שמתבטל הוא מוגדר כמשכנתא, ושוב מובן למה פסק הרא"ש שהוי א"ר כיוון דסבר כהרמב"ן שהוי משכנתא וממילא יש גוף לפירות וישנו לחיסרון של רבית שאינה בטוחה.

השתא דאיתת להכי, שגם לדעת הרא"ש ההיתר של רבית שאינה בטוחה הוא רק במקום שמקנה גוף לפירות, יש לעיין האם זכות של שכירות נחשבת כגוף לפירות, ויש בזה משמעויות בראשונים ששכירות אינה גוף לפירות וממילא אף באופן שריווח הרבית אינו ברור אכתי אינו בכלל ההיתר של רבית שאינה בטוחה כיוון שכל ההיתר הוא דווקא כשמקנה גוף לפירות אך אם ננקוט שבשכירות אין גוף לפירות מצאנו תירוץ מרווח למה בלא ישכר ממנו בחינם הוי ר"ק אף שהוא ריווח שאינו ברור

ועולה שני מהלכים לחלק בין שכירות בחינם לבין משכנתא כלפי הנידון של רבית שאינה בטוחה, או שננקט שבשכירות חשיב כקץ ובכח"ג ליתא להיתר של רבית שאינה בטוחה או שננקט שכל ההיתר הוא דווקא כשיש קניין גוף לפירות וזה אינו בקניין שכירות.

הלוואת שקלים בהחזר שקלי בצמוד לשער הדולר

והנה יש שרצו להתיר הלוואת שקלים בהחזר שקלי בצמוד לשער הדולר מצד ההיתר של רבית שאינה בטוחה כיוון שעליית שער הדולר אינו ריווח ברור, והוי רק א"ר ויש להתיר בצדקה וכע"ז. והיינו לדידן שגם באסמכתא ונוולא יש היתר של שאינה בטוחה וממילא גם בלי גוף לפירות יש היתר, וממילא יהיה רק איסור דרבנן ויהיה מותר לצורך מצווה

ולכא' ההיתר נסתר מלא ישכור בחינם כאמור ששם מבואר שגם לדידן שסוברים שיש היתר באסמכתא ונוולא אכתי התם הוי ר"ק אף שאירי ברבית שאינה בטוחה. ולכא' מוכח חדא מתרתי כאמור לעיל, או שבמקום שמפרש אכילת הפירות הוא אסור אף ברבית שאינה בטוחה או שלעולם ההיתר הוא באמת רק בגוף לפירות גם לדידן. ולפי שני הצדדים אין מקור להתיר בהלוואת מפורשות של שקלים בהחזר שקלי לפי המדד כיוון שנחשב קץ ואין גוף לפירות.

בסתירת פסקי הרמ"א

ואכתי צ"ע סתירת פסקי הרמ"א הלא הרמ"א פוסק להיתר של נכייטא והנה מקשים רש"י ותוס' למה אין היתר דנכייטא לענין לא ישכור בפחות ורש"י תירץ לחלק בין שדה לבית והרמ"א בסי' קעב' הלא פסק דלא כרש"י אלא כר"ת והנה התוס' תירצו שהוא רק בזביני ורק שם יש היתר של נכייטא [וכבר עמד המהרש"א שהוא מצד שהוי ליה כקונה פירות זה על הספק ואולי מתיר הדאורייתא אך רבנן לא התירו רק בצירוף הזביני] אך לכאן כל סברת התוס' הוא סברא בדרבנן, דלא התירו חכמים משום ההתר דנכייטא אלא בצירוף דנראה כזביני, אבל מ"מ הא מיהא דלר"ת לענין לא ישכור בפחות הוי רבית דרבנן וכש"כ כן להדיא התוס' בדף ע' ובבכורות טז' וצ"ע פסקי הרמ"א שפסק כר"ת ואיך יתכן לפי"ז דלא ישכור בפחות הוי ר"ק.

[והנה בלא מסלקי מצאנו לפי כמה ראשונים דההתר בדא' הוא מצד זביני אך במסלקי ליכא תורת זביני וכל סברת התוס' היא סברא בדרבנן וכן משמעות לשון התוס']

אמנם הנה בתו"ר מדויק שההיתר של זביני מתיר את הדאורייתא דהנה לשון התו"ר בדף סד' לענין קו' התוס' לר"ת מ"ט בתי ערי חומה הוי רבית קצוצה [אשר לכאן כונת קו' תוס' דהוי דרבנן משום רבית שאינה בטוחה], אך לשון התו"ר הוא מהתם דהוי ר"ק "אף שהבית ממושכן בידו" והרי דמה שהבית ממושכן בידו והוי כזביני הוא הסיבה דלא להוי רבית קצוצה, וזה דבר חדש, [והנה מבואר לן בתו"ר גם כדברי הרמב"ן דאף בבתי ערי חומה הבית ממושכן וזה מסייע למה שכתבנו כן לעיל בדעת הרא"ש].

אם הוא נכון, הנה הבאנו בשיעור הקודם לדקדוק לשון הרא"ש בסי' ל"ד בכללא דמילתא כמו שדקדק הלח"מ שמשמע שמח' רש"י ור"ת הא רק כלפי היתר הנכייטא אך לכו"ע במסלקי בלא נכייטא לא הוי ר"ק וביארנו בזה ע"ד הב"י וכעת אית לן פשט חדש שהסיבה שלכו"ע הוי א"ר גם בבית אינה בגלל שמודים לר"ת שהוי רבית שאינה בטוחה כלפי הדאורייתא אלא שלעולם מדאורייתא אינו רבית קצוצה כיוון שהוי זביני.

ובאמת כבר מצאנו כדבר הזה במלחמות, לז' מדפי הרי"ף שהקשה איך מתאים דין בתי ערי חומה שמבואר שהוי ר"ק לחד מ"ד, לדעת רבא בר רב הונא שכל משכנתא הוי א"ר. ואומר שהמח' תנאים שם אינו בצ"א ברבית אלא האם משכנתא בלא נכייטא הוי דרבנן, ומדויק בלשונו שהסברא שאינו בכלל ר"ק הוא משום דהוי כזביני מתחילה ואחר זמן הוא חוזר וקונה את הקרקע וממילא אינו שייך לכל משכנתא ורב בר רב הונא ס"ל כהאי מ"ד. וממילא מצאנו ברמב"ן שאותה סברא של אתרא דלא מסלקי שהוי כמכר נכון גם גבי אתרא דמסלקי.

והנה סברא זו של זביני פירושא שיש החלפה של קרקע תמורת מעות ונחשב כקונה קרקע והפירות אינם רבית כיוון שמדידה קאכיל ואינו מכר על הפירות אלא הוי מכר על הקרקע וממילא אוכל פירות דידה. ויש לעי' היטיב שלכאן הנכייטא היא סתירה למכר זה דאי מדידה קאכיל מ"ט איכא נכייטא וסברת מכר שנאמרה בנכייטא היא דנכייטא הוא סברא לראות מכר על הפירות ועי' היטב.

וזה לכאור מוכיח שכל סברת הזבני שכתבו התוס' היא רק סברא מדרבנן ואינו סברא חדשה להתיר גם מדאורייתא ולעולם ההיתר מדאורייתא הוא מכח רבית שאינה בטוחה. ועי'.

מהלך נוסף לדעת הראשונים בסד'

ובאמת יש עוד מהלך בראשונים בביאור היתר הנכייטא. בד' סד' הרמב"ן כותב דהוי כזבני ומחלק שכסף ההלוואה הוי כסף בעד הפירות [ומוסיף שאפשר שכלה כל חובו] ושונה משכירות שהוא מחוץ להלוואה ואינו נכייטא על ההלוואה. והנה לפי דברי הראשונים מיושבת הסתירה ברמ"א שלעולם כל ההיתר מבוסס על מה שהוא זבני מכח הנכייטא במעות ההלוואה וזה שייך רק במשכנתא ולא בשכירות ולכן גבי שכירות לא העיר הרמ"א שהוי דרבנן מצד רבית שאינה בטוחה. ועי'.

ויש לעיין איך קיי"ל ביסוד הדין, שהנה בתוס' בסד' נראה שגם בלא ישכור בפחות שייך היתר של נכייטא רק לא שייך את הזבני ואפילו בשני עסקים נפרדים. אך לפי הרמב"ן לא כך שכל היתר הנכייטא הוא רק מחמת שהנכייטא היא במעות ההלוואה עצמם.

ומעתה תמוה שהרמ"א לא פסק כמו תוס' והרא"ש אלא כמו הרמב"ן והרשב"א והריטב"א. אמנם יעוי' באמת בחו"ד בביאורים סק"ג שמעתיק לנימוק"י בשם הרשב"א שהביא ליסודו של הרמב"ן ולדבריו מיושבת הסתירה ברמ"א.

בביאור דברי הראשונים בדף ס"ד ובדברי הרע"א שם

ובירור גוף החילוק של הראשונים ואולי הוא שיטת הרמ"א כאמור, היה נר' שבמשכנתא הנכייטא היא ממעות ההלוואה עצמם משא"כ בשכירות שפורע מכיסו, כאמור, וזה יסוד תירוץ הגרע"א בדף סד' על קו' מהר"י בן לב ויעו"ש היטב בביאור הדברים אך מוסיפים הראשונים שם שיש נכייטא בין יהיה פירות או לא ודומה למה ששדי עושה מכור לך "ואפשר שכלה כל חובו". ובפשוטו הוא צ"ב מה כונת הדברים אפשר שכלה כל חובו שהרי נכייטא אינו כמו משכנתא דסורא שבסוף המשכנתא השדה יוצא בלא דמים, שהרי הכא איירי גם במלווה אלף ונכייטא רק על חלק ולא מוזכר שהוא דווקא באופן שעושה הנכייטא באופן שיכלה החוב במשך ימי הנכייטא.

ולומר שכונתם שאף בנכייטא לזמן יכול להמשיך בנכייטא כל עוד לא ישלם חובו וא"כ יכול להתפרש בכה"ג שאפשר שבאמת כל החוב יתכלה אם לא ישלם לו
אמנם זה אינו מספיק שהרי מפורש שם בהמשך דברי הרמב"ן בשם תשו' הרי"ף שאין הדין כן ואין יכול להמשיך לאכול פירות אף שלא שילם לו. וצ"ע.

והנראה בזה דיסוד סברת הראשונים היא על דרך סברת הגרע"א דלענין לא ישכור בפחות שאין הנכייטא מגוף ההלוואה וה"ז שני עסקים נפרדים הנה באופן זה זה עצמו שהוא משייך בין הדברים הרי זה מכריח שהוא מוזיל לו בשכירות מחמת ההלוואה דאל"כ מה השייכות בין שתי

העסקים, אכן לענין נכייטא דמשכנתא הרי כיון שהנכייטא היא מגוף ההלוואה א"כ ממה שהוא משייך בין הנכייטא להלוואה אין כל הכרח שצורת הסכם זה ענינה שהוא מוזיל לו מחמת המותר הלוואה.

אכן הראשונים ביארו ענין זה דמ"ט שאין צורת הסכם זו מתפרשת שהוא מוזיל לו מחמת המותר הלוואה, דהיינו טעמא דכיון שאפשר להם להמשיך צורת הסכם זו לעוד שנה ועוד שנה עד שכלה כל חובו [ואפשר שדרך להמשיך] באופן שאין לנו לומר שענין צורת הסכם זה היינו שהוא מוזיל לו מחמת המותר הלוואה, כיון שמצד צורת ההסכם עצמו אפשר שכלה כל חובו, וממילא אף באופן שלא כלה כל חובו אבל מ"מ אין צורת ההסכם עצמו מכריחה שהוא מוזיל לו מחמת המותר הלוואה, וכש"נ.

שיעור ט"ו

בסוגיית עסקא ובגדר ההיתר מדאורייתא

במה שעסקא הוא רק א"ר

הנה ביארה הגמ' לקמן קד,ב שהגדרת עסקא היא תקנה דרבנן שכיוון שהסכימו לחלוק ברווחים מוגדר כפלגא מלווה פלגא פיקדון. והנה התקנה הייתה גם כשלא דיברו להדיא על האחריות אלא שכך היא התקנה שיהיה פלגא מלווה ופלגא פיקדון. ומבואר במש' שהטרחתה

בפלגא פיקדון מוגדר כרבית בעבור הפלגא מלווה [ובתוס' בקד' מבואר שהחידוש של נהרדעי הוא שמוגדר כפלגא מלווה פלגא פיקדון ומהמש' היה מקום לומר שהוי תרי תלתא פיקדון עיי"ש].

אך מבואר בכל הסוגיא שהשכר שצריך ליתן לו לכה"פ לחולקים על ר"ש, אינו שכר טרחה משלם ולר"מ בעי כפועל בטל ולר"י אפילו טובל עימו בציר. ולפי חלק מהראשונים אם התנה מתחילה ודאי מהני תשלום מעט. ומבואר שאע"פ שוודאי מוזיל לו בפעולה שעושה בפלגא פיקדון אכתי אינו נידון כר"ק. ובאמת הוא צ"ב שהרי מי שמוזיל בעבור ההלוואה בפשוטו הוי ר"ק כמו לא ישכור ממנו בפחות שהוי ר"ק וא"כ צ"ב אמאי הכא אינו ר"ק ומה גדר התשלום על הטרחה.

והנה לדעת המבי"ט שכל רבית מקח אינו ר"ק היה מקום לדון שלכן כאן אינו ר"ק אך בפשוטו השו"ע קס"א חולק ע"ז. וכן לדעת הרשב"א שאינו ר"ק בקרקעות דלית להו שומא היה מקום לדון שהוי דרבנן דהלא אף לפועל אין אונאה אמנם כ"ז אם ננקט שהוי א"רמכח התשלום על הטרחה, אך בלשונות הראשונים מבואר שאפילו לא היה נותן כלל שכר מוגדר רק כא"ר, ואדרבה מבואר שרק בגלל שהוא א"ר הקילו בשכר מועט להתיר.

ועי' ברמב"ם בפ"ח מהל' שלוחין שמאריך שכיוון שתקנו שזה מלווה ולזה פיקדון, נמצאו שהם באים לידי אבק רבית. ובפשוטו הם דברי ר"א מהגרונים בגמ' סט,א שכל עיסקא הוא מיחזי כרבית וכן מבואר בלשון הרי"ף סוף המקבל [סב,א מפי הרי"ף] שאם לא משלם הוי מיחזי כרבית, ומקורו לכאן מהגמ' הנ"ל גבי ר"א מהגרונים. וכן מפורש ברא"ש וברשב"א גבי בני דרב עיליש שהוכיחו שאין איסור על הלווה כי הוי רבית דרבנן ובוזה האיסור רק על המלווה.

ובאמת כ"ז מתבאר להדיא מגוף הסוגיא עצמה ממה שמועיל להוזיל בשכר. דהיינו דכיון דאף בלא השכר הוי רבית דרבנן לכך הקילו בשכר ולא מצאנו מי מהראשונים שיאמר שבלי תשלום הוי ר"ק.

ובה במידה לא מצאנו מי מהראשונים שיטרח לומר למה אינו ר"ק. והלשון היחיד שמצאנו הוא בתור"פ בד' סח,א כלפי הקולא של פועל בטל לא כדעת רש"י כיוון שמעיקר הדין לא היה צריך לתת לו שכר טרחו כלל וז"ל 'התנאי ביניהם שיטרח ויחלוק בשכר' מבואר לכאן שכיוון שמדאורייתא לא היה צריך לתת שכר כלל והוא משום שהוא מונח בתנאי יש לעי' בכוונתו ועי' סו"ד ביאור דבריו על נכון.

ההיתר מדאורייתא בעסקא לדעת החו"ד ודעימיה

אמנם מצאנו באחרונים הכרתי, החו"ד והשע"ד בסי' קס"ז שתמהו על השו"ע שם מהראשונים שיכול לתת לחבירו מנה שיתעסק בו עד שיהיה שני מנים ומאז הרוחיס שלו [והוא המקור להיתרא דמהר"ם בהיתר עסקה]. ומקשה שם החו"ד מה שייד ההיתר של עסקה ושם

בתורה"ד מבואר ההיתר של עסקה מדאורייתא 'שחלק המלווה והפיקדון מעורב ואמרינן בש"ס גביל לתורא גביל לתורי'. ונמאריך שם שאינה רבית מוקדמת ולכאוי' בראשונים מפורש שהוי רבית מוקדמת ולכאוי' הוא התשו' לקושייתו וצ"בסו"ד שם].

מבואר בפשטות שיש היתר של גביל לתורא גביל לתורי והוא הסיבה שאינה ר"ק דאורייתא. שהרי בלאו הכי צריך להתעסק בשלו. ויש להעיר מהתוס' בסט,א שמבואר שבאמת לא שייך גביל לתורי בעסקה שהרי טורח בשביל ההלוואה שהלא מצד חלקו אינו מחוייב לעבוד כל יום וע"כ הוא משום המלווה וכל סברת הגמ' היא רק באית ליה ללווה בהמה לדידיה ולא שייך בכל עסקה. ויש לעי' בחו"ד סי' קע"ז ס"ב שאולי באמת חולקים על התוס'.

עוד יש ליישב כדברי האמרי ברוך על החו"ד שכל דברי התוס' הם רק סברא מדרבנן אך כלפי דאורייתא שפיר אמרינן גביל לתורא גביל לתורי גם בעסקה באותה בהמה. אמנם גם אחר סברת גביל לתורי לכאוי' אינו יותר מאשר זה נהנה וזה לא חסר ולמה אין כאן רבית דאורייתא, שהרי קיי"ל שלא ישכר ממנו בפחות כל שהוא קצוץ בעבור ההלוואה אף בזה נהנה וזה לא חסר הוי ר"ק.

ובשלמא לפי הכרתי שנראה מדבריו שהסברא של גביל לתורי הוא רק סיבה להסברי למה הקילו בשכר מועט, אפשר להבין דכיון דגביל לתורא שווה לו לעבוד בשביל שכר מועט ואין כאן הוזלה אך הערנו שבראשונים מבואר שגם בלי שכר כלל מבואר שהוי דרבנן ואם כל ההיתר הוא רק מצד סברת גביל לתורי לכאוי' אמור להיות ר"ק כל שקצץ אף שזה נהנה וזה לא חסר.

הסבר נוסף לדרך האחרונים

והיה מקום לומר סברא אחרת, ואולי הוא נרמז בחו"ד ובשע"ד, והוא שכיוון שבעסקה קיי"ל כרבא לקמן קד' ולא כנהרדעאי שלעולם גם בפלגא מלווה משועבד לנותן שאין המקבל יכול למישתי ביה שכרא. וביאור הדין שא"א לחלוק בין חלק המלווה וחלק הפקדון דחלק המלווה משועבד להיות מעורב עם חלק הפקדון ואשר ע"כ כל פרוטה היא חצי מלווה חצי פיקדון וממילא אינו יכול לטעון שעושה בחלקו דע"כ הוא גם בחלק חבירו.

אם כנים הדברים אפשר ליישב שכעת כשבא לטרוח בחלקו ע"כ הוא טורח גם בחלק חבירו ובאמת טורח בשביל עצמו ולא רק מחמת סברת גביל לתורא אלא בעצם הטרחה עבור עצמו מחייבת שממילא טורח גם בשביל חבירו ולא רק שאין לו טרחה נוספת בשביל זה אלא שהוא מוכרח לזה וממילא אין הטרחה מוגדרת כאגר נטר בעבור ההלוואה. ועי'.

ודוג' לזה מצאנו בסברת הט"ז בסי' קע"ג שכל שהלווה טורח כדי לאפשר את קבלת הריווח כל שלא עושה את הטרחה עבור המלווה כדי שילווה לו ואפילו אם המלווה לא היה מלווה לולי זה מ"מ הלווה טורח כדי לאפשר לעצמו את הריווח ובדידיה קא טרח וממילא אינו מוגדר כאגר נטר ואף שהמלווה הרוויח מזה.

ומעתה אין להקשות שהוי בכלל זה נהנה וזה לא חסר כיוון שכ"ז נכון כשבאים לדון שהלווה נותן למלווה הנאה ורוצים רק להתיר מצד זה נהנה וזה לא חסר. וזה האופן לפי סברת גביל לתורי. אך לדברינו הוא הרבה יותר מ'לא חסר', שהוא מוכרח לטרחא ואין נחשבת שמעמיד טרחא למלווה שצריך להתיר אותה.

אלא שאם נכון הוא לא בעי כלל לסברת גביל לתורי. אלא שנראה שגם אחר דברינו שהלווה טורח עבור עצמו ולא עבור המלווה, הנה וודאי יש אופנים מסוימים שמגוף הטרחה יש שבת, וממילא היה שייך כאן תביעת יורד בשדה חבירו, ואף שהסיבה שהשביח חלק חבירו לא הייתה עבור חבירו אף סו"ס כך הוא הדין בכל יורד שעד כמה שהשביח חלק חבירו יש לו טענת ממון על השבח וכל שמוותר למלווה על זכות בתביעה זו הוא בכלל רבית ומה שמוותר ע"ז זה עצמו רבית.

ונראה שרק כלפי זה בעינן לסברת החו"ד של גביל לתורי, והיינו דכיון דגביל לתורא אין לו תביעת יורד דהוי כזה נהנה וזה לא חסר ושמא היה מקום להעמיס כן בדברי החו"ד שבתחילה כתב שחלק מלווה ולווה מעורבים וזה כבר סיבה לומר למה אינו נחשב כעושה לחבירו אלא עבור עצמו כיוון שכל פרוטה מעורבת בפלגא מלווה פלגא פקדון אלא שהוסיף שמבואר בגמ' לסברת גביל לתורי, והוא כדי לבאר אמאי אינו רבית מצד המחילה על עצם השבח של הטרחה, ואמנם יש לעי' בכוונת החו"ד מ"מ הדברים נכונים בטעמים.

ועדיין אחר כ"ז עד כמה שאנו צריכים לסברת גביל לתורא לכא' יש מצבים שיש תוספת טרחא ללווה עבור חלקו של מלווה וכי לא עסיקנן גם באופנים כאלו, וכי נאמר שאז באמת הוי ר"ק. ועוד יש להעיר גם אחר דברינו שאמנם הוא טורח לעצמו וגביל לתורא, אך לכא' הנה בכל עסקה הרי מתחייב לעבוד בחלקו ובחלק חבירו ולהתחייבות זו אין סיבה אלא משום הפלגא מלווה ויהיה זה עצמו רבית.

ואמנם הדין שיכול לחזור בו מדין פועל כמבואר בשו"ע סוה"ס וממילא אין בזה נתינה חשובה למלווה. אמנם סו"ס באמת מתחייב ולכא' כל הסברות לא הועילו להתחייבות זו. וביותר שאפילו שפועל יכול לחזור בו יש נפק"מ לדבר האבד ויש אופנים שיהיה מוגדר כקבלן בפלגא פקדון ולא כפועל ולא בכל אופן הוא פועל במקבל עסקה ואז כבר לא פשוט הדין חזרה [עי' בחזו"א שדן בזה] ובמקרים אלו לא יועילו גם החילוקים הנ"ל וכאן גם ההתחייבות עצמה יש לה להחשב כרבית וי"ל.

ההיתר בעסקה מדאורייתא לדעת הרי"ף

ולכא' מכח הטענות הנ"ל יש לעי' דרך חדשה בביאור מה שאין איסור ר"ק בכל עסקה. ומצאנו שנח' רש"י והרי"ף לקמן קד, ב על דינו של רבא שהמלווה יכול לגבות את חלק המלווה מהיתומים אחר מיתת אביהם. שרש"י ביאר שהוא סברא בהל' שיעבודים, שכל הסיבה שמטלטלי דיתמי לבע"ח לא משתעבדי כי המלווה איו סומך על מטלטלי אך כאן סומך ולכן כאן הוי מטלטלים שיש להם דין מקרקעי כלפי דין גבייה מיתומים. ונראה ברש"י

שבעצם הוי הלוואה גמורה בחו"מ ויש רק תנאי להעמיד בעסקה אף את הפלגא פיקדון וכדעת רבא שא"א למישתי ביה שכרא אך אינו מגרע בשם הלוואה ולכן הוי בכלל מטלטלי דיתמי לולי הסברא שהכא דעת המלווה אף על מטלטלי.

אמנם ברי"ף שם נראה אחרת לגמרי דיעו"ש היטב בלשון הרי"ף-והנה ממה שכותב שם שגובה מהיתומים בלי שבועה מבואר מזה שאינו דין גבייה גמורה מיתומים-וכן מעיקר דבריו שם נראה שבעצם בחו"מ אינו הלוואה גמורה ואינו נקנה למקבל אלא להתעסק, וברגע שמת המקבל בא ולוקח את שלו ואינו בתורת גבייה. אמנם זה עצמו שאינו הלוואה לעניין חו"מ נראה שאינו מספיק לבאר אמאי אינו ר"ק, כי מצינו שאף שאין דין הלוואה בחו"מ אכתי אפשר דנידון כהלוואה לעניין רבית. והיינו שכל קבלת אחריות מוגדרת כהלוואה לעניין רבית וה"ה הכא ואף לדעת הרי"ף וא"כ הדרא קושיא לדוכתא אמאי הטרחה אינו בכלל ר"ק

[ואמנם יש לדון דכל דברי הרי"ף היינו אך דאחר שמת מקבל העיסקה אי"ז גביה מיתומים כיון דאית ליה זכות בגוף העיסקה שיחזרו להיות שלו כשתם זמן העסקא, אכן עדיין י"ל שבזמן העיסקה עצמו חשיבכהלוואה בחו"מ אף להרי"ף וצ"ע]

הנה מצאנו בתשו' הרא"ש כלל פ"ט מה הדין באופן שנותן לו עוד רבית חוץ לעסקה בעבור מה שנתן לו פלגא במלווה, ומבואר בדבריו שהוי ר"ק בכה"ג ונראה שדין זה יתכן שאינו רק לדעת רש"י שבאמת הפלגא מלווה מוגדר כהלוואה גמורה שאז שייך לראות את התרבות החיצונים כאגר נטר בר"ק. אלא אף לדעת הרי"ף שאינו הלוואה גמורה בחו"מ כלפי רבית שפיר הוי הלוואה להחשב כנותן לו אגר נטר עבור הפלגא מלווה. דכיון שהפלגאמלווה עומדים לשימוש ואחריותם עליו די בזה דחשיב כהלוואה לענין רבית,

דברי הראשונים בעסקה שכל האחריות למקבל

והנה אשכחן להלן דף ע' ע"א דקרוב לשכר ורחוק להפסד הוי רבית דרבנן [ולכן שרי במעות יתומים], והראשונים שם עמדו בטעמא דמילתא ויעי' בתוס' בבכורות טז' שהוא משום רבית שאינה בטוחה, [ועי' תוס' בדף ע' ע"ב] והרמב"ן בדף ע' כתב בזה שני תירוצים האחד דכיון דיהיב להו שכר מנייה וביה לאו רבית דאו' הוא, [וכונתו לכאו' דהשכר דיהיב מיניה וביה בא בתורת זכות בגוף המעות וארעאי אשבת, ונותן שלו הוא דשקיל, ואי"ז רבית] ועוד תירץ הרמב"ן "דזוזי כפקדון נינהו בעסק ואחריותיהו כשומר שכר שמתנה כשואל בשכר מחצה ואי יהיב להו מעלמא ודאי רבית דאו' אלא מיהו ובהו דמי לפקדון", ומשמעות דברי הרמב"ן בתירוץ נר' דכיון דיהיב ליה שכר מנייה וביה ה"ז גילוי מילתא דהמעות ברשות הנותן והאחריות אי"ז אחריות דמלווה אלא דשואל, ולפי"ז אין דברי הרמב"ן שייכים לענינינו דבפלגא מלווה דעיסקא שהרווחים למקבל ה"ז הלוואה גמורה ושייך בה רבית דאו'.

האמנם הנה הרשב"א שם בדף ע' כתב לתירוץ הרמב"ן בנוסח אחר "דלאו הלוואה אלא עיסקא דהא מיניה וביה יהיב ליה וכו' ואי נמי בעי למשתי ביה שיכרא מרי עיסקא מעכב על ידיה ואם מת לא נעשו מטלטלין אצל בניו", ומשמעות לשון הרשב"א נר' דעיקר תירוץו

דעיסקא אי"ז הלואה בחו"מ כיון דאסור למשתי ביה שיכרא וזה כאמור לעיל בביאור דברי דברי הרי"ף [ואף שבדברי הרי"ף יל"ד בזה כמש"כ לעיל במוסגר מ"מ הרי לן סיוע מדברי הרשב"א] ואמנם הוצרך הרשב"א אף להא מילתא דמיניה וביה יהיב ליה דאילו היה נותן הרבית מבחוץ ולא מיניה וביה, בזה אף דאי"ז הלואה בחו"מ מ"מ כיון דהרוחיס למקבל והמעות עומדים לשימוש המקבל להרויח בהם, לכן מכח שאחריותו עליו, חשיב כהלואה בהל' רבית, וכש"כ לעיל דדינא דהתשו' הרא"ש דרבית מבחוץ הוי ר"ק בעיסקא, הוא אף להמבואר בדברי הרי"ף דאי"ז הלואה גמורה בחו"מ.

וגם די"ל בזה דאילו הרבית היתה מבחוץ ולא מיניה וביה ה"ז גופא מכריח ומחייב דה"ז הלואה ועי'. ועכ"פ יסוד דברי הרשב"א כמבואר דכיון דאסור למשתי ביה שיכרא אי"ז הלואה ושרי ליתן לו את הרוח דמיניה וביה וכש"כ.

תירוץ קושיתנו

והנראה בישוב הא דהטירחא דעיסקא אי"ז רבית קצוצה עפ"י יסוד דברי הרשב"א והרי"ף דאף לענין הפלגא מלוה אי"ז הלואה גמורה, ואעפ"י דאי יהיב ליה רבית מבחוץ דינינן ליה כר"ק דהלואה, מ"מ להטירחא לא דינינן כרבית דיהיב ליה.

וטעמא דמילתא הוא דהנה ענין עיסקא הוא דעבדי שותפות דהנותן יהיב להממון והמקבל להטירחא והרוחיס מתחלקים ביניהם, באופן דהא דזוכה המקבל ברוחיס הלא הוא מכח הטירחא, ומעתה נר' דאף אחר תקנת עיסקא דהאחריות על המקבל, כמו לפני התקנה, ל"ש למימר דהטירחא היא רבית, דכיון דאף אחר התקנה הלא לא תיקנו מלוה בחו"מ אלא אחריות נמצא דאכתי כל זכייטו בהשבת ה"ז מכח עבודתו וממילא אין הטירחא רבית תחת הלואה, אלא נתינת חלקו בשותפות כדי לזכות בהשבת.

ולא מיבעי אי נימא דמצב כזה דאית ליה להקבל זכות שבח ורוחיס בהמעות ואחריותו עליו דאי"ז חשיב כלל הלואה בהל' רבית [ואף אי רבית צדדית אסורה הרי י"ל דבכה"ג היינו משום דהרבית מוכיחה דה"ז הלואה] אלא אף דנימא דלענין רבית צדדית מצב כזה נחשב הלואה וכש"כ לעיל בביאור דברי התשו' הרא"ש.

מ"מ לענין הטירחא אין אנו דנים את הטירחא כרבית בעד הלואה ולאחשיב דהיב המקבל רבית להנותן תמורת הלואה אלא דהטירחא היא נתינת חלקו בשותפות אשר מכח זה חצי הרוח דידיה, ואך דממילא כיון דהרוח דידיה והמעות עומדים לשימוש והאחריות עליו ממילא לענין רבית צדדית ה"ז חשיב כהלואה אבל הא מ"מ הטירחא עצמה אי"ז רבית צדדית, אלא נתינת חלקו בשותפות אשר מכח זה זוכה בשבת, וזה נכון בס"ד [וכ"ש להרמ"ך לקמן קד' ע"ש בשטמ"ק דאין זוכה ברוחיס ממילא אלא הנותן יהיב ליה בסוף חצי הרוח דודאי דחצי הרוח הוא שכרו בעד הטירחא ואי"ז רבית].

ואמנם לשיטת רש"י דבתקנת עיסקא תקנו הלואה גמורה א"כ לכאן הלא לאחר התקנה הרי שוב זכייתו בשבח היא מכח ההלואה שזכה בה ועדיין קשה דהטירחא היא לכאן שכר ורבית בעד ההלוואה.

אכן י"ל בזה דלשיטת רש"י דרבית שאינה בטוחה אי"ז ר"ק, א"כ יל"ד דאף הטירחא אי"ז רבית כיון דאפשר שלא יהיו רוחים והרי לא יהיב ליה מידי בהטירחא אי לא הרויח, ויל"ד טובא בענין זה אי איכא למידן כן דהטירחא חשיבא רבית שאינה בטוחה ואכמ"ל עוד]. באופן דהרי"ף ורש"י אזלי לטעמייהו דלהרי"ף הן אמנם דרבית שאינה בטוחה ה"ז רבית קצוצה שכן היא שיטתו בסוגיא דמשכנתא, אבל הרי שיטתו דעיסקא אי"ז הלואה גמורה, ולרש"י דעיסקא היא הלואה גמורה אבל הרי שיטתו דרבית שאינה בטוחה אי"ז רבית קצוצה, ואת"ש.

ושמא יל"ד דעיקר הדרך שכתבנו בדעת הרי"ף דהטירחא אינה ר"ק שייכא גם לשיטת רש"י ויסוד הענין דהטירחא אינה שכר הלואה אלא נתינת חלקו בשותפות אשר מכח זה זוכה ברוחים, והן אמנם שתקנו חכמים דכל שחלה שותפות כזו שוב עבדינן לחצי המעות כמלוה, מ"מ אין אנו דנים לענין ע"ש סופו שתקנו חכמים דה"ז מלוה והטירחא היא שכר המלוה, אלא אנו דנים בתר סיבת הענין, וסיבת הדין היא שחלה כאן שותפות דהנותן יהיב ממון והמקבל יהיב טירחא והרוחים מתחלקים, באופן דהטירחא היא סיבת זכייתו ברוחים, ואך שנסבב מזה דכלכה"ג הלא תקנו חכמים דחלה הלואה גמורה, אבל מ"מ גם אחר שחלה ההלואה אנו דנים דהטירחא אינה אלא נתינת חלקו בשותפות וההלואה היא האופן הזכייה ברוחים עפ"י תקנת חכמים, ועי".

ועיקר ענין זה הוא אשר נתבאר בלשון הר"פ ריש דברינו דלא היה לו לקבל שכר כלל בעד הטירחא כיון שמקבל חצי הרוח, והיינו דאין הטירחא שכר הלואה אלא סיבת זכייתו ברוח, והרי לן ששכרו מושלם בעד הטירחא והוא חלקו בשותפות לזכות בחצי הרוח וכמוש"נ.

שיעור ט"ז

בגדרי היתר עסקה

בגדרי ההיתר

הסמ"ע בקונטרס סק"א מתחיל שוודאי אם גם על ההפסד וגם על הרווחים יתנה שלא יהיה נאמן רק אם ישבע בשבועה חמורה הוא מותר וכשיטת השל"ה במסכת חולין שגם הוא מקל בזה שמועיל בשבועה בכל גווני והוא ההיתר עסקה המעולה לשיטתו. ואחר כן מביא להיתרא דהתרוה"ד ומביא שיש שחלקו ומדקדק לדברי הלבוש שכל שחלקו הוא מצד הבטחת הריווח בעדים אך על הקרן גם הלבוש הסכים, וכן מהר"ם הדר ביה ותיקן ההיתר שהתחייבות בעדים הוא רק על הבטחת הקרן ולא הריווח. וזה הנוסח שנמצא בידנו שעל הקרן לא נאמן רק בעדים כשרים ועל הריווח נאמן בשבועה.

ובנוסח ההיתר עסקה שלנו, הוא ג"כ חצי מלוה וחצי פקדון, וכן השאירו על המקבל אחריות גניבה ואבידה, והיינו רק שבאמת רצו לבטח את עצמם להשאיר את האחריות על המקבל ולקבל ע"ע את המינימום, ואמנם וודאי שבכולו פקדון, וכן שכל האחריות על הנותן הוא עדיף, ואך שהנותנים רצו לצמצם את הסיכונים ואת האפשרות להפטר ע"י עדים להשאיר במינימום. והנה וודאי שמי שעושה היתר עסקה פרטי עדיף טפי לעשות עסקה שכולו פקדון, וכל האחריות על הנותן וגם גניבה ואבידה, ועל ההפסד יהיה נאמן רק בשבועה, ואכמ"ל.

ועיי"ש שמדגיש בסק"ח, שמדברי התרוה"ד יש שרצו ללמוד שגם כלפי תנאי של עדים שנמצאים במרחק מאה פרסה יהיה מותר, והסמ"ע מבאר שאין הדבר כן ומפורש בתרוה"ד

שבעי סיכוי מסוים שיעידו. וכן בלבוש שהרי זה אחד הטעמים שהלבוש חילק בין הקרן לרוח שעל הרויח לא ימצא עדים, וצריך לדעת באמת מה הגבול.

ומבואר שיש סיכוי שיביא עדים על ההפסד ויפטר אך באופן שרחוק לגמרי להביא עדים ולהפטר אין תוכן בהיתר עסקה וכמו שמבואר בדברי הסמ"ע. וכש"כ במה שמוכח שהאחרונים לא הקילו בדברי התרוה"ד שאף אם מתנה על הש"ץ והשמש הוא מספיק, אלא דווקא כשמתנה על ב' עדים כשרים שיכול טפי בקל להפטר, ולולי זה הוא כבר קרוב טפי לשכר ואינו מספיק צד שיוכל להפטר. וא"כ מבואר שההיתר עסקה מבוסס על מה שיש צד ואפשרות סבירה שבאמת יוכל להביא עדים ולהפטר ולולי זה אין מקום להיתר, כאמור.

חילוק בין הקרן והריווח

והנה הלבוש מגדיר ג' טעמים לחלק בין הקרן לבין הריווח כלפי תנאי הנאמנות בעדים. אמנם דעת השל"ה כידוע שלא ישתמשו כלל בהתחייבות להביא עדים וישבע גם על הקרן גם על הריווח, [והגרמ"פ ביו"ד ח"ג כתב היתר עיסקא שיהיה הטוב ביותר לדעתו, ושם באמת העדיף את ההיתר של השל"ה שישבע גם על הקרן ולא באופן של תנאי בעדים].

ובעיקר דברי הלבוש לחלק בין הקרן לבין הריווח הנה הלבוש מחלק בתחילה דגבי הרויח ה"ז נחשב שהמקבל מקבל את כל האחריות. והיינו, שגבי הקרן יש יותר צד שיביא עדים על ההפסד וממילא לא נחשב שקיבל אחריות כיוון שיכול להפטר, אך לענין עדים על הריווח הוא יותר רחוק וממילא כלפי זה נחשב שקיבל ע"ע האחריות, ולכן לא מהני להתנות עדים על הריווח, ששוב יהיה כמו מלווה גמור שמקבל כל האחריות ואסור לתת יותר מהקרן. אמנם בזה גופא היה מקום לדון שכיוון שסו"ס יש צד שיביא עדים ויפטר אינו נחשב כקבלת אחריות.

אך עוד נראה שטוען שעל הקרן יש הגיון לטעון שיתחייב להביא עדים שהרי יש לו את הקרן ויכול לדרוש שיהיה נאמן רק בעדים, משא"כ גבי הריווח ההתחייבות עצמה היא רבית שהרי אין שום הגיון לתביעה שיביא עדים על הרויח.

אמנם חילוקו העיקרי הוא, שלעולם גבי הקרן אף אין הגיון לתביעה שלא יהיה נאמן אלא בעדים מ"מ יכול להיות מוגדר כמתנה ומחילה משא"כ גבי הריווח. עצם המחילה והמתנה הרי הם רבית, הן אמנם שיל"ע בדברי הלבוש דאף לענין הקרן מ"ט דלא נימא דיהיב ליה להתחייבות זו במתנה בהחצי מלווה משום החצי פקדון, ושוב הוי זה רבית, וכבר עמדו ע"ז ונאמרו בזה דרכים ליישב,

והנה אי משום הא חלקו החולקים על הלבוש, ואפשר שיש אופנים בזמננו שאף הלבוש יודה לאיסור משום טענה זו [וזה תליא באיזה אופן ניישב קו' זו לדברי הלבוש], הנה יש לנו אופן לצאת מידי טענה זו והיינו בהתר עיסקא דכולו פקדון,

תשלום שכר פעולה

בעיקר הסוגיא של עסקה מבואר שיש לתת למתעסק שכר פעולה בעבור מה שמתעסק בפלגא פקדון. ובאמת מצאנו שבהיתר עסקה של הגינת ורדים וכן בחכמ"א [כלל קמ"ג סק"א]

הוסיפו שיש לתת למתעסק שכר טרחה בעבור הפלגא פקדון, אמנם מביאים שבנוסח ההיתר של הקשו"ע לא כתוב עניין השכר טרחה.

ומצאנו שדן בזה הסמ"ע בתחילת הקוטנרס סק"ב. וכתב 'שמעתי שיש נוהגין שאין נותנין שכר עמלו כלל'. ובאמת כ"כ החו"ד בחידושים סק"ט ובביאורים סק"ז ובשער דעה סי' קע"ז סק"ג. וטענתם שהנה המהלך הפשוט והמוסכם בגדר היתר עסקה הוא שיש ריווח משוער בחלק הפקדון וע"ז מתפשרים הנותן והמקבל שיתחייב לתת לו אותו ריווח קצוב בלי יחס לריווח שיהיה בפועל. ומעתה טענו האחרונים שמותר הריווח מעבר לאותו דבר קצוב עולה למתעסק כשכר טרחה בפלגא פקדון, והוי כמו מותר שליש בשכרך שכל שקצב בתחילה מהני להיחשב כשכר טרחה.

אמנם מקשה הסמ"ע מעיקר הסוגיא בסט"א שמבואר שכל מה דקיי"ל שמהני מותר שליש כשכר טרחה לדעת רב היינו דווקא באית ליה עסק אחר אך לולי זה לא מהני והכא הלא איירי בלית ליה עסק אחר וא"כ איך יהני מותר שליש כשכר טרחה. ומדייק לדברי הגמ' שמבואר שגם רב מודה לשמואל לטענה של ילך לביתו ריקן ורק באית ליה עסק אחר מודה. ובאמת תמיהתו היא עלהש"ך סק"ט שמבואר בדבריו שמהני קציצה בתחילה אם קצץ מותר שליש ואף לביאורו של רש"י שהוא הריווח יותר ממה שיגדל שליש ומהני בקציצה מתחילה אף דלית ליה עסק אחר [דוק] בלשונו שם במוסגר].

ובאמת לדעת הרמב"ם כמו שהעמיד הגר"א סק"ו מותר שליש היינו שליש מהרווחים לפי איך שהרמב"ם מפרש את מותר שליש באופן אחר מרש"י והיינו שנותן שליש ברווחים [ושונה מהתקנה של רבא של פלגא באגר וכו' שנותן לו גם בהפסד] והיינו שהרמב"ם קורא את הגמ' שלפי רב מותר דווקא באית ליה עסקא אחרני, שזה דווקא בלא התנה, ועל אותה הדרך הש"ך קורא את ההגמ' אף לדעת רש"י איך שהוא מסביר מותר שליש, ולכן פסק שאם מתנה מתחילה שיתן לו המותר מעל מה שיגדל שליש הוי שפיר שכר טרחה לבטל הרבית.

והנה אף דלפי שמואל לכאוף גם בהתנה זה אסור, וכן מפורש בגר"א כשדן בדברי הטור שקוצץ לו דינר היינו בהתנה וממילא מבואר דלשמואל קוצץ לו דינר ולא מהני לקצוץ מותר שליש. וזוהי א"כ טענת הסמ"ע שכל שרב חלק על שמואל הוא מצד אית ליה עסקא אחרני ולולי זה מודה לשמואל. ושוב עלינו לנקוט לכאוף דלרב נמי בלית ליה עיסקא אחריתי אסור בכה"ג דמותר שליש.

אך לכאוף אפשר ללמוד ביאור נפלא מדברי הגר"א ריש סק"ו. שכתב ששמואל חולק על דברי רבא ורבא אזיל רק לדעת רב. ומקשים האחרונים ע"י חדרי דעה, על הגר"א, שהנה מוכח לדעת הרמב"ם שאע"פ שמותר שליש לדעתו היינו שליש ברווחים הוא מותר רק בעסקא אחרניא ורבא עדיף מיניה במה שהוא מתנה גם על הצד ההפסד שלא יפסיד אלא שליש ולא פלגא משא"כ גבי מותר שליש. וא"כ שמא נאמר שגם שמואל יודה לרבא שכל שמתנה גם על

ההפסד הוא עדיף טפי. והרי הוא מכח כן גם לדעת רב שהרי במותר שליש הוא מותר רק בעסקא אחריני ורבא עדיף טפי וא"כ מה ההכרח ששמואל חולק ע"ז.

אך הביאור לכאן הוא ששמואל חלק מצד ילך לביתו ריקן ובאמת גם בהתנה לא יעזור כי הרי אכתי ישנה לטענה שילך לביתו ריקן, אך רב חולק על טענה זו, רק סו"ס מותר שליש אינו מספיק שכר אלא באית ליה עסקא אחרינא אך לא מצד הטענה של ילך לביתו ריקן, וכשנותן לו גם בריווח וגם בהפסד כמו בדינא רבא נחשב מספיק שכר גם בלי ליה עסקא אחרינא. ומעתה בהתנה מתחילה שעוזר שכר מועט וממילא גם מותר שליש יעזור ואפילו לדעת רש"י, וממילא הוא התשו' לטענה של הסמ"ע ששמואל אינו ראה לרב. ואמנם שמואל יחלוק גם בהתנה כיוון שבכל גווני אמרינן שמא ילך לביתו ריקן, אך לדעת רב צריך רק לחפש שיהיה שכר מספיק וממילא כל שהתנה מתחילה מהני כי אז מספיק שכר מועט ודומה לאית ליה עסקא אחריני שמהני שכר מועט.

והוא דעת החו"ד והשע"ד שהעידו שלא כותבים שכר טרחה בהיתר עסקה כיוון שמותר על שכר ההתפשרות מהני להחשב כשכר טרחה כמו מותר שליש וכשיטת הש"ך וצ"ע עדיין בסדר דברי הגמ' מ"מ כלפי הטענה שהוא מוכרח מדעת שמואל יש לדחות כנ"ל. ובאמת כדברי הש"ך כתב בד"מ וכתב שכן דעת הב"י והוא תימה כיוון שנראה בלשון הב"י שנוקט טפי כדעת הסמ"ע ולא כדעת הש"ך.

בחובת השבועה על הריווח

מבואר שיש התחייבות על הקרן בעדים ועל הריווח צריך להשבע. ובגדר האי שבועה, לשון הסמ"ע שהוא כדין שבועת השותפין, והנ נח' הראושינים האם יש שבועת השותפין במתעסק והם שתי שיטות ברמ"א. וטוען המלבושי יו"ט חו"מ סי' א' שזה עצמו רבית, וע"כ אינו רבית כי קי"ל כמו הדעה ברמ"א שכל מתעסק חייב להשבע והנתיבות טוען שהרי זה מח' אם חייב להשבע אלא שהתחייב להשבע כדין שבועת השותפין ואעפ"כ אינו רבית.

ולפי"ז החילוק של הלבוש שעל הקרן אפשר להתחייב בעדים כי זה הגיוני או שזה מחילה, אך על הריווח בעי שבועה, ואמאי זה עצמו אינו רבית. מבואר לכאן שההתחייבות להשבע היא הגיונית להתחייב כן, גם מצד השיקולים של המחצה פקדון אף בלי החצי מלווה, ואין הכרח שתחייבות זו היא בעבור החצי מלווה דאפשר שגם אם היה מקבל שכר טרחה [או היותר מסכום ההתפשרות] בכולו פיקדון היה שווה לו להתחייב להשבע בעבור השכר טרחה. ואמנם דבעבור שכ"ט מועט אין מסתבר שראוי לולתחייב כן, אך כאן הרי מקבל את מותר הסכום התפשרות גם בלי החצי מלווה ואולי כאן וודאי שווה לו ההתחייבות להשבע גם בלי חלק המלווה.

והנה יש לשים לב בכל היתר עסקה שעושים בעיקר בהיתר פרטי כשישנם אחוזי רבית גבוהים. שהנה סכום ההתפשרות אמור להיות הגיוני ויחסי ממה שאמור להרוויח מהפלגא פקדון. וכדוג' הלוואה של אלף לשנה בהיתר עסקה של מאה רבית, אמור להיות שהרווחים הסבירים אמורים להיות ריווח של מאה לשנה מה' מאות שהוא הפלגא פקדון.

וכעת מוכח יותר מזה, שמה מפקיע שם רבית מההתחייבות לשבועה, הוא הסיכוי לקבל מהחצי פקדון יותר מסכום ההתפשרות והוא סיכוי סביר שמצדיק שיהיה מוכן לקבל ע"ע להשבע על הריווח, וא"כ לולי זה אין טעם להיתר עסקה שלולי זה כבר עצם ההתחייבות לשבועה הוא רבית. ואם ברור לעין שכל מה שמוכן להתחייב הוא רק בעבור חלק הריווחים מהפלגא מלווה הוא אסור, וממילא אמור להיות אחוזי רווחים שמסתבר שירוויח המלווה יותר מסכום ההתפשרות רק מחלק הפקדון. ובאמת יש עסקאות שיש לבדוק היטב יחס זה שלכאור ברביות גבוהות הוא אינו מצוי.

ואמנם שהפתרון למצב זה הוא לעשות היתר עסקה של כולו פקדון אם הנותן מוכן למרות שאז הסיכונים יותר גבוהים, ואז מספיק לנו שסכום ההתפשרות הוא הגיוני יחסית לכל הסכום שהרי כולו פקדון. ומצד מה שהקשינו שההתחייבות לשבועה הוא עצמו רבית זה אינו כיוון שאין כלל הלוואה וכל הבעיה היא רק להתחייב ריווח קצוב כדינו של הרבינו ישעיה וכל שאינו קצוב אין חיסרון.

ובאמת היום מוסיפים בהיתרי עסקה בבנקים שרבית שברור שאינה יכולה להיות מותרת ע"י עסקה של מחצה פקדון אז יהיה מותר באופן של כולו פקדון. [אמנם כל שיש שיהיה איזה רב שיטען שמותר לכאור הבנק יוכל לטעון שהוא בכלל עסקה ואף אם הנותן יטען שלטענתו הוא אסור בכה"ג וכן כה"ג יש לטעון לענין מה שפירשו בהית"ע שהבנק נאסר להשתמש בכסף שמקבל בעסקים אסורים. וג"ז לכאור נתון לשיקול דעתם לקבוע ממתי נחשב עסקים אסורים וכל שיכולים לטעון שהם עסקים מותרים הוא בידם, ועוד שמפורש בהיתר שהבנק יחליט על כל בעיה בפירוש ההיתר, והיינו לכאור ע"י שופט כדינם, והדוחק בזה עולה מאליו לכאור וצ"ע].

טענת הגרש"ז

במנח"ש סו"ס כ"ז טוען על עיקר ההיתר עסקה ולכאור צ"ב שהנה יש סכום התפשרות זהה בכולו פקדון וגם במחצה פקדון וממילא מוכח לפנינו שהסכום התפשרות שהוא מוכן להתחייב באופן של חצי מלווה וחצי פקדון הוא מחמת חצי מלווה, והוא קושיא נוראה. ובמקו"א כתב שבאמת עדיף לעשות היתר עסקה שכולו פקדון וצריך לחפש ישובים לזה, וכאן יהיה זה הוכחה גם ברביות שאינם גבוהות שאת ההתפשרות מתחייב משום החצי מלווה.

ונר' שהסעי' שמה שלא מותר בחצי פקדון יהיה מותר בכולו פקדון אינו מועיל אלא לחלק מן הרביות שלא שייך לגביהם ההתר עסקה דחצי פקדון כמו מתנות שהבנק נותן וכאן מתאים הנוסח שכלפי אותם רביות כמו מתנות יהיה כולו פקדון אך אם טענת הגרש"ז לא צודקת לא מהני סעיף זה לפי שאין במשמעות הדברים שתמיד בכל אופן לא יהני ההת"ע אלא משום כולו פקדון.

פרטי דינים

א. מי שעושה שטר עסקה לעצמו בעסקה פרטית, עדיף טפי שיעשה בדרך של כולו פקדון וכל האחריות [אף גניבה ואבידה] על הנותן, והגר"מ פיינשטיין העדיף שלא יעשו בהתחייבות להעיד על ההפסד רק בעדים כתקנת מהר"ם [ומה שמקובל], אלא רק בשבועה כדעת השל"ה.

ב. היתר עסקה מבוסס על מה שיש צד שמקבל העסקה יכול להביא שני עדים כשרים על הפסד העסקה ולהפטור. [ויל"ע והיכא שהבנק הוא הלווה דצע"ג במציאות אם שייך קיום לתנאי זה] והיינו שיהיו שני עדים כשרים במקום עשיית העסקאות וידעו להעיד על הפסד כל עסקי הבנק והוא לכאן בכלל עדים נמצאים במרחק מאה פרסא ועי'.

ג. נח' האחרונים אם חייב להזכיר תשלום שכר טרחה בהיתר עסקה. ודעת החו"ד והשע"ד וכן הוא לכאן לדעת הש"ך שלא צריך דלא כדעת הסמ"ע החכ"א והגינת וורדים. והוא לכאן מח' הב"י והד"מ.

ד. ברביות גבוהות בעסקאות יש לבדוק שצד הריווח מהפלגא פקדון הוא גדול מסכום ההתפשרות [היינו הרבית שקוצצים]. ועוד שיהיה גבוה באופן ששווה למקבל להתחייב שבועה על הריווח רק בשביל שיקבל את המותר מסכום ההתפשרות בחלק הפקדון, ובאמת שאינו מצוי ברביות גבוהות. אמנם כשעושים היתר בכולו פקדון אין לחשש זה.

שיעור י"ז

בסוגיא דרב חמא

שיטת רש"י

דרך א' בהו"א דרב חמא היא דרכו של רש"י שבאמת איירי שכל האחריות על המקבל רק אמר הנותן לשון שכירות והיא טעותו של רב חמא שהלשון מועיל שאינו הלוואה, וכן ביאר הריב"ש דעת רש"י סי' ש"ה [הובא בב"י ריש סי' קע"ו]. ובאמת צ"ב מה ההו"א דרב חמא וכי יש דין ביטוי שפתיים של לשון הלוואה כדי שיהיה מוגדר כהלוואה ולכאוף כל שיוצא בהוצאה ואחריות על המקבל הוי הלוואה גמורה.

ואמנם מצאנו נידון כע"ז בחו"ד סי' קס"א גבי הלוואה בלשון מכר שהביא לדברי השטמ"ק דאזלינן בתר הלשון והוכיח מהראשונים דלא כוותיה. אמנם כ"ז דווקא שם שהלשון קובע את הגדרת העסקה בחו"מ האם הוא הלוואה או מכר, והכא לא שייך לכאוף שהרי אין הלשון מועיל להגדיר שאינה הלוואה אלא שכירות כיוון שבאמת הוא בדרך הלוואה דהוי מעות שיוצאים בהוצאה ונתחייב חוב ממון להשיבם ומה יועיל לשון שכירות וכי יש דין ביטוי שפתיים בהלוואה וצ"ע.

ושמא נאמר גם בשיטת רש"י שיש הבדל ולעולם מכח לשון שכירות עד שמוציא את המעות הוא שכירות וכל שקיבל מתחילה היינו זכות להוציא המעות, אך עד כמה שלא הוציאם אין שעבוד הגוף על הממון כלל. ובזה הוא דחלוק מכל הלוואה שזוכה במעות מיד אך כאן אין זוכה במעות לגמרי אלא זכות במעות להוציאם, [ועי' בקצוה"ח בחו"מ סי' ר"ט שמוכיח מסוגיין שיש מושג של קנין פירות במעות].

והגמ' מתרצת ששונה ממרא, ולפי' רש"י מבואר שבלא ידיע פחתיה אפילו אחריות אונסין על הנותן וכל שאין פחת הוא אסור וכדי להתיר בעי תרתי שיהא הדרי בעיניה וידיע פחתיה. ויל"ע האם יסוד שני דרש"י [והיינו במה שאינו יוצא בהוצאה אך לא ידיע פחתיה] הוא איסור דאורייתא.

שיטת הנימוק"י והר"ן

בתוס' כתבו שהו"א דרב חמא משום דקיבל עליו אחריות אונסין. ועל הדרך הזה מצאנו ד' דרכים בביאור גדר קבלת האחריות דרב חמא. הנימוק"י והר"ן [הובא בשטמ"ק] ביארו, שלעולם לקח שכר על הימים שלפני שהוציא המעות אשר בהם האחריות היא על הנותן ולא

על הימים של אח"כ שהרי אז הוא וודאי הלוואה ואם יקח על אותו זמן שכר הוי אגר נטר רבית. וולדוג' כל זמן שמחזיק במעות כדי שאם יצטרך להוציא יהיה לו מעות מזומנים, על אותו זמן נידון כשכירות וע"ז לקח שכר על השכירות]. וע"ז בא לשון שכירות דרבחמא לומר שהוא באמת שכירות על אותו זמן. והתחדש במס' שאעפ"כ אסור וגם הזמן הזה של קודם שהוציא נחשב להלוואה ויש לעי' האם שמתחילה יש לו רק רשות להוציא או שבאמת הוי ידידה להוציא ויש לו זכות גמורה במעות ולכן יכול להוציא].

ובגדר הקמ"ל, אפשר להסתפק האם הוא כמו שפשיטא ליה לחו"ד סק"ב שברור שהוא נותן על זמן ההלוואה ולא על הזמן הקודם עד שיוציא וע"כ הוי אגר נטר מדרבנן, או האם מדרבנן דנים שגם הזמן הראשון נידון כהלוואה מדרבנן כיוון שהיה לו זכות להוציא מתחילה ולכן אסור ליקח שכר אף על אותו הזמן.

והנה מצאנו מח' הרמב"ן והרשב"א לקמיהבסוגיא דספינה, שהאחריות קובעת האם נידון כהלוואה וכל שהמקבל מקבל האחריות הוי הלוואה אך כתב שם הרמב"ן שאם יש פחת הוי 'אגרא דפחתא' ולא דנים את השכר כאגר נטר [ואמנם הרשב"א אומר פשט אחר שמתפרש כאחריות של מתנה שומר חינוס להיות כשואל]. ומבואר שאמנם הוי הלוואה רק השכר הוא על הפחת ולא על המתנת המעות, ולפחות מדרבנן הוי אחריות של הלוואה ומ"מ השכר הוא וודאי לא רבית אלא אגרא דפחתא.

ובעי"ז כאן בלשון הנימוק"י והר"ן שמשמע שהמעות ניתנו להוצאה ולכן אף הזמן דקודם הוצאה אף שבזמן זה האחריות היא על הנותן מ"מ לכהפ"ח מדרבנן נחשב כהלוואה, אך כיוון שאפשר לראות את התשלום על הפחת שבזמן דקודם שהוציא אין דנים כאגר נטר אלא כשכירות המעות דומיא דאגרא דפחתא דהרמב"ן ולכא' הוא כוונת הגמ' שהוסיפה לחלק בין מרא לבין מעות במה שמרא ידיע פחתיה והיינו שבדבר שידיע בפחתיה גם אם היה הלוואה היה שייך לראות השכר כתשלום הפחת וכמו שמצאנו ברמב"ן אך גבי מעות כיוון שלא ידיע פחתיה א"א לראות כן ולכן למס' הוא אסור.

שיטת הריטב"א

בריטב"א [החדשים] הביא בשם רבנו פנחס והובא בשטמ"ק [וכן הביא הריב"ש בס"י ש"ה בשם הרא"ה], ע"ד הנימוק"י אך בריטב"א נראה מהלך אחר. והיינו שלעולם מתחילה באמת המעות היו יוצאים בהוצאה אלא שהיה מתנה שעל הצד שלא יוציא לא יהיה הלוואה ועל אותו זמן הוא נוטל שכר. באופן שגם אם יוציא לקיחת השכר היא על האפשרות שלא יוציא.

ובעי"ז מצאנו בשע"ד ריש סי קע"ו, שתמה לדעת הב"י והש"ך שהעמידו דברי ההגמ"ר באופן שלקח מעות להתעטר בהם והוציא שלא ברשות וע"ז קאמר שאינו יכול כעת לקחת דמי השכירות משום רבית, ומקשה השע"ד שלכא' הוי גזילה ובהל' שכירות חייב לו את כל השכירות אפילו של שכר אותם ל' יום ששכר מתחילה ואפילו אם הוציאם אחר יום אחד.

ועד"ז לכא' כוונת הריטב"א כאן שקיבל זכות להתעטר ל' יום, וגם אם באמת יוציא עדיין אינו פוגם בזכות להתעטר ואכתי חייב לו את השכירות על עצם הזכות שהיה לו להתעטר בהם.

והתחדש במס' הגמ' שכיוון שע"ד הלוואה לקח אותם להוציאם אם הוציא נידון מתחילתו כהלוואה, והוי ר"ק. [ונראה שלעולם הוי ר"ק משעה ראשונה ואינו מתברר למפרע אחר שהוציא אלא שכיוון שדעתו להוציא לעולם נחשב כהלוואה מתחילה].

שיטת הרי"ד

שיטה ג' מצאנו בפסקיהרי"ד סט"ב, שביאר שלעולם רב חמא קיבל כל האחריות דומיא דשכירות ומחמת כן אינו הלוואה אלא שכירות וגם למס' הוא מספיק סברא שאינו הלוואה דאורייתא אלא שהוא מיחזי כהלוואה מדרבנן ולכן למס' אסור מדרבנן.

ולכא' דבריו אילו מתאימים היטיב עם מה שהביא הטור סי' קע"ז ונפסק בשו"ע שם ס"ז בנותן עסקה בדבר קצוב וכל האחריות אונסין על הנותן ואפ"ה הוא אסור משום שמיחלף בהלוואה גמ', והן הן הדברים ומקורו טהור לאיסור מעיקר סוגיית רב חמא [וכמו שמציין הגר"א שמקור הדין הוא מרב חמא] שגם רב חמא איירי בנותן מעותיו בעסקה באופן שאינו הלוואה גמורה אלא נותן מעות להתעסק והאחריות על הנותן ולכן אינו איסור דאורייתא. ועי'.

שיטת רבנו פרץ והריב"ש

הריטב"א [החדשים] בסו"ד בשם תוס', ורבנו פרץ וכן הריב"ש בס' ש"ה בתחילת דבריו כתבו ביאור אחר בגדר קבלת אחריות דרב חמא, והוא שלעולם כל שהמעות בעין האחריות על הנותן [וע"ש בריב"ש] ואחר שמוציא הנותן מקבל עליו אחריות נכסי הלווה שאם יפסיד נכסיו יהיה פטור מן החוב ואפילו אם יחזור ויעשיר אח"כ. ולכא' כוונתם שהוי הלוואה גמורה בחו"מ אלא שמגביל ההלוואה במה שמקבל אחריות על הנכסים.

ומצאנו בס' קע"ג סי"ח שפסק השו"ע לדברי הריב"ש בס' ש"ח במלווה מעות ברבית קצוצה על אחריות ספינה ההולכת בים שהוא אסור ואף שקיבל ע"ע הנותן אחריות הספינה. וגם שם יש לדון האם הוי עסקה [והיינו שקבלת האחריות מגדירה שמעולם לא קיבל המעות להוציא כרצונו ואף למשתי ביה שכרא אלא רק להתעסק] או שלעולם הוי הלוואה גמורה בקבלת אחריות, ולכא' הוי הלוואה גמורה דומיא דהכא ושם הריב"ש באמת מסביר את רב חמא כמו בתחילת דבריו בש"ה וכדרך הרבנו פרץ וצ"ב גדר הדבר.

ומצאנו ברמב"ן בגיטין ד' ל' גבי הסוגיא של עיזי חולבות שהיתר הסוגיא אינו מדין קרוב לשכר ולהפסד כמו שנראה בדעת רש"י ותוס' בסד"א אלא שאם יש צד שלא יהיה שום פירות אינו נידון כרבית [ואמנם שם איירי ברבית דרבנן דרך מכר אך אפשר שסברת הרמב"ן היא סברא גמורה גם בהלוואה דאורייתא].

ושמא נאמר שזה ההיתר כאן שכל הלוואה שמתנה שיש צד שיפסיד ולא יקבל כלל את מעותיו אינו נידון כלל כהלוואה וזה יהיה כוונת ההיתר כאן ולעולם אינו הלוואה גמורה, אמנם הוא קצת תמוה לומר שזה ההיתר כאן שאינו צורת הלוואה.

ונחזי אנן הרי אם יקבל שכירות על חלק מהאונסים אכתי הוא בכלל דברי הרמב"ן שאינו קרן בטוח וכי גם אז נאמר שיש היתר מדאורייתא ואינו נחשב הלוואה, ומה יהיה השיעור שמפקיע שם הלוואה כשהקרן לא מובטח, [ועי' מה שתמה הבי"מ]

והנראה שכוונת הראשונים שההיתר הוא מדין שנידון כשכירות ולא כהלוואה. ולומר שאין שיעבוד הגוף ללווה אלא דאית ליה להמלוה חלק לא מבורר בנכסי הלווה צע"ט בגדר דין זה בדיני ממונות ואכמ"ל ולכאוי נר' עיקר דאי"ז אלא הלוואה גמורה עם הגבלה, ועל אף ששיעבוד הגוף קיים. מ"מ ה"ז סברא לענין רבית שכלפי רבית אינו נידון כהלוואה אלא כשכירות, כיון שהממוני גבך דהלוואה נשאר באחריות המלווה, שהרי זהו ענין הלוואה גוף ממון דהמלווה דאיתא אצל הלווה וכמו שאמר הגר"ח, וכאן הרי ממון זה באחריות הנותן וחשיב כשכירות, ודו"ק.

והנה אמנם עדיין צריך לבאר לשיטה זו מהו ההתר ידיע פחתיה שהרי ודאי דל"ש כלל למימר דמשלם ליה אגרא דפחתה באופן שהחפץ כבר ברשות המקבל. ואשר דהנה המעייין בריב"ש יראה דאף לשיטה זו כל שהמרא בעין הרי המרא עצמו באחריות הנותן, ואך דכלפי הזמן שאחר ההוצאה דוקא כלפי זה נאמרו הדברים דמקבל עליה אחריות על נכסי הלווה [והן אמנם דקצת משמע דדוקא בכה"ג דבתחילה היתה אחריות גמורה על הנותן, ואך כלפי הזמן שאחר ההוצאה דכבר ל"ש לקבל אחריות גמורה, ע"ז הוא מקבל אחריות על נכסי הלווה, בזה הוא דאמרינן דאף כלפי הזמן דאחר ההוצאה האחריות מהני לאשווי תואר דשכירות אבל באופן דמתחילה ניתן להוצאה ואך דאיכא קבלת אחריות על נכסי הנותן בזה אף רב חמא היה מודה וצ"ע בסברת דבר זה]. ואטי שפיר נמי דאף לשיטה זו הנדון בסוגיין גם על הזמן דקודם ההוצאה, ואף לדרך זו איכא להסברא דה"ז אגרא על פחתה דקודם הוצאה.

ובעיקר מה שלמדנו לשיטה זו שיש היתר ברבית כשהאחריות על הנותן, והאחריות שעל הנותן משוי ליה לשכירות, והנה מצאנו בספינה לאידך גיסא שכשיש קבלת אחריות על המקבל גם בשכירות גמורה בחו"מ, מ"מ אם פחתה או זולא ה"ז אסור משום רבית, והרמב"ן והריטב"א נוטים שזה איסור דאורייתא.

והנה בפשטות הא דרבית הוי כהלוואה ולא בשכירות הגדרבזה הוא, שבהלוואה אין ממון בעין אלא להוצאה ניתנה ואינו משתמש בממון הנותן וע"ז יש רבית. משא"כ בשכירות שמשתמש בממון חבירו ולכן יכול לגבות ממון, וזה ודאי הפשטות.

והנה אפשר דהכא בסוגיין למדנו שאי"ז הגדר ואין ההגדרה דהלוואה ושכירות, אי איכא ממון בעין של המלווה, אלא שכל המבחן הוא האחריות, דכל שהממון באחריות המקבל ה"ז

כהלואה ואינו בדין שיטול רבית, וכדינא דהרמב"ן לענין ספינה, וכל שהממון באחריות הנותן בדין הוא שיטול שכרו שהרי הממון ברשותו לענין אחריות, באופן שדברי הרמב"ן והר"פ הם שני צדדים של אותה מטבע.

והנה המבי"ט והמהרי"ן נחלקו האם רבית הוי רק בהלוואה ולא במקח מצד גזה"כ, או משום שלא מינכר, וליכא גזה"כ ברבית דדוקא בהלוואה דומיא דשביעית ועי' ריטב"א בדף סג' לענין בתי ערי חומה, דאע"פ שהוי מכר כיוון שנותן באגר נטר אסור והיינו דלא כתיב אל תלווה אלא אל תתן. וגם כאן אנו נפגשים בדבר שאינו הלוואה בחו"מ ואיכא איסור רבית הן ברמב"ן והן ברבנו פנחס שכעת הוי שכירות, וכן ברש"י באין פחתא [דצ"ע אם הוא דאו'] שהוא אינו הלוואה.

דעת השו"ע

ומעתה יש להעמיד פסקי השו"ע שפסק בסי' קעז ס"ז את דברי הרבנו ישעיה שיש איסור דרבנן בעסקה ומקורו מרב חמא כמש"כ הגר"א. ודינו דהרבנו פרץ נפסק בקע"ג סי"ח, [ויל"ע דלדרך שאר ראשונים אין מקור לדינא דהרבנו ישעיה מיהו בפסקי הרי"ד סח' ע"א מבואר מקור אחר לדין זה].

ובקע"ז ס"א כשמעתיק את רב חמא לא ברור את מה הוא אסר האם קבלת אחריות דרבנו ישעיה כמו בסי' קע"ו, האם את רבנו פרץ כמו בסי' קע"ג או האם הכא בא לאסור אף קבלת אחריות על הזמן של קודם שהוציא. [ועי' מש"כ לעיל דאף לדרך ר"פ מייירי בסוגין אף על הזמן דקודם שהוציא] ולכא' אפשר ללמוד מהרמ"א שהביא לדינו של התרוה"ד שכאשר כל האחריות על הנותן הוא מותר.

ונחזי אנן לפי מי פירש התרוה"ד דברי התוס' ולכא' פירש כדדברי הרבנו ישעיה [או כדברי הר"פ] ולא כדברי הנימוק"י והיינו שאיירי בקבלת האחריות על הזמן של אחר שהוציא ולא רק על קודם שהוציא, [ועי' חו"ד ובי"מ וע"ע בשיעור הבא].

שיעור י"ח

הערות בדינים המצויים בסי' קע"ו

סעי' א', סתירת הרמ"א בדינו דתרוה"ד

בס"א בהגה מביא הרמ"א לדינו של התרוה"ד דסי' ש"ב שיש היתר בשכירות מעות בקבלת כל האחריות על המקבל. והחוו"ד סי' קע"ז סק"ט, מקשה סתירה מדברי הרמ"א בסי' קע"ז ס"ו דהתם מביא את הדין של התרוה"ד רק באיסור דרבנן [והש"ך שם סק"כ חולק ומאריך שאין ראייה מהריב"ש והמהרי"ק ולעולם יש היתר בקבלת אחריות גם בדאורייתא].

וישוב דברי הרמ"א יש לבאר בהמשך מדברינו בשיעור הקודם, והיינו ללמוד את הדין בסי' קע"ז כשיטת הריטב"א בשם רבנו פנחס וכשיטת הנימוק"י והר"ן וכמו שהביא הריב"ש בשם הרא"ה שלעולם סוגיא דרב חמא איירי בקבלת אחריות על הזמן של קודם שהוציא ונתחדש שכיוון שיכול להוציא אח"כ נחשב כהלואה מדרבנן מתחילה [ולדעת הריטב"א מבואר שלמס' הוי ר"ק בכה"ג] וע"ז למד הרמ"א מדברי התרוה"ד שאם יקבל כל האחריות יהיה מותר.

ולעולם באופן זה ההיתר גם בהלוואה גמורה שלולי קבלת האחריות הוי ר"ק, מ"מ לענין הזמן דקודם שמוציא אף אי כהריטב"א דה"ז ר"ק מ"מ מהני כשקיבל הנותן עליו כל האחריות משא"כ בסי' קע"ז איירי בקבל אחריות על משך זמן ההלוואה ושם אינו מתיר אלא בכעין עסקה שהוי רק א"ר. ועי' בב"מ.

אמנם עיקר הדבר הוא חידוש גדול שכל האחריות תועיל, כיוון שכל סברת ההיתר היא לראות שדנים על תשלום המעות כתשלום על הזמן של קודם שהוציא שאז היה בידו בתורת שכירות בעלמא, וכיוון שלמס' אומרים שמדרבנן לכה"פ א"א לראות את התשלום על הזמן הראשון אלא על הזמן השני או שנידון כהלואה מתחילה מחמת מה שאח"כ הוי הלואה, ומה יתן לך מה שקיבל אחריות גמורה על אותה זמן ואמאי הוא מועיל טפי, ויש לעי' בסברא.

וכן הוא דחוק שהוא עולה מדברי התרוה"ד כמו שציין הרמ"א לסי' קע"ז וצ"ל שאמנם התרוה"ד איירי באופן של קבלת אחריות על כל זמן ההלוואה מ"מ למד הרמ"א לכאן שבאופן של סעי' זה סברת התרוה"ד תהיה היתר טפי אף בדאורייתא, וכ"ז צ"ע בסברא.

אמנם יש להעיר שכך הקריאה הפשוטה ברמ"א, שלכא"ו השו"ע קאים כמו המהלך של הריטב"א וכמו שהביא בב"י לדברי הריב"ש בסי' תס"ד ששם נקט רק לביאור זה בסוגיא, שרב חמא קביל אחריות על זמן הקודם, ולכא"ו ע"ז קאי הרמ"א להתיר באופן של קבלת כל האחריות מכח דברי התרוה"ד, ועי'.

שיטת החוו"ד בשוב סתירת הרמ"א

ומהלך בשוב פסקי הרמ"א מצאנו בחוו"ד סי' קע"ז סק"ט ושם נתבארו כמה הרבה יסודות בסוגיית צו"ב שחילק בדעת הרמ"א, שבסי' קע"ז הרמ"א מדבר בהלוואה בלשון שכירות ומדובר שמוציא את המעות בעסקה והעסקה היא בבעלות הנותן והיא שלו לקדש בו אישה. ואעפ"כ מבואר שאם יקבל המקבל אונסא וזולא יהיה ר"ק. ומבואר שאע"פ שלעניין דין

הבעלות הממונית נחשב ממון של הנותן לעניין רבית נחשב ברשותו של המקבל והוי הלוואה בר"ק.

אמנם בסי' קע"ז איירי בלשון הלוואה ובכה"ג נחשב ברשותו דמקבל ובכה"ג אפילו יקבל ע"ע הנותן אחריות אינו מועיל [ואפילו אם גו"א על הנותן נשאר ר"ק כי נשאר הלוואה גמורה, וכבר הזכרנו את הריב"ש בסי' ש"ח שנקט שבהלוואה גמורה בקבלת אחריות על כל נכסי הלווה לא הוי ר"ק ועי' סי' קע"ג סעי' י"ח, דנקטו הלבוש והגר"א דהוי ר"ק גם בקבלת אחריות].

ומבואר מדברי החו"ד שבמקום שהוי הלוואה בחו"מ והוא נחשב ברשות המקבל לא מהני קבלת אחריות הנותן.

ומעתה ניחוי אנן בדעת הש"ך סק"כ, שלכאוי חלק על יסוד זה כיוון שחלק על עיקר פסק הרמ"א ולעולם אם האחריות כולה על הנותן מותר ואפילו שהמקבל נחשב הבעלים מבחינה ממונית מ"מ מהני קבלת אחריות גמורה של הנותן גם בהלוואה גמורה ומבואר שאע"פ שהוי הלוואה בחו"מ הוי רק א"ר כשמקבל הנותן מקצת אחריות ובכל האחריות הוא מותר.

ובזה יש לעיין האם גם באופן דאחריות על נכסי הלווה וכגונא דהר"פ והריב"ש דמבואר בדברי הריב"ש דאף לדידן דפליגי אדרב חמא מ"מ אין האיסור אלא מדרבנן, ובכך יש לעיין האם גם בכה"ג בקבלת אחריות גמורה דהמקבל אף על גניבה ואבידה יהיה מותר להש"ך.

היתר עסקה בעסקי הבנק האסורים, לדעת הש"ך

והעולה בדעת הש"ך שמבואר דלא כסברת החו"ד ולעולם מהני קבלת אחריות גם בהלוואה גמורה שנחשב בבעלות המקבל לקדש את האשה. ולפי"ז אם נבא לדון בגדרי ההיתר עסקה, אחד הקשיים שצריך לברר אותם, גם אחר שמצליחים להעמיד היתר עסקה מתוקן [וכש"כ באופן של כולו פקדון, שהוא עדיף טפי וע"ע לעיל שיעור י"ז מזה], עדיין יש בעיה מה יהיה עם העסקים האסורים שהבנק עושה עם הכסף של הלקוחות שמפקידים אצלו, כגון הלוואת ברבית ועוד איסורים.

ומחמת כן הוסיפו בנוסח ההיתר עסקה שהבנק מתחייב להתעסק בכסף שמופקד אצלו רק בעסקים מותרים, וכל ההשקעות כגון באגרות חוב פרטיות וכע"ז שוודאי מתנהל באופן של ריביות אסורות, נחשב כאילו הכסף של המפקיד לא נמצא שם.

ויש להעיר שהנה סעי' זה הוא לכאוי חוכא והיתלולא כיוון שהבנק בכללותו וודאי מתעסק בכספים שמושקעים [והיינו שניתנים בהלוואה ומחמת ההיתר עסקה נחשבים כניתנים בעסקה] באופנים האסורים, ומעתה אם כל מה שסומכים על היתר עסקה הוא באופן של היתר עסקה הכללי התלוי בבנק באופן שכל הדברים כביכול מתנהלים לפי ההיתר עסקה הכללי, א"כ הוא וודאי בלתי אפשרי לומר שהבנק בכללותו מתחייב לכל הלקוחות שלא ישקיע באופנים

אסורים והא קמן שעושה כן להדיא וממילא חזר ההיתר להיות חוכא והיתלולא ואנן סהדי שאין לו תוקף מבחינת הבנק ואינו מועיל ולא מידי וצ"ע,

וזו אחת המעלות לחתום על היתר עסקי פרטי עם מנהל הבנק ולא לסמוך על היתר עסקה כללי [באופן שכלפי כל יחיד וודאי יכולים להתחייב שכספו כביכול אינו נלקח לעסקים אסורים].

אמנם אם נסמוך על דעת הש"ך יש היתר עסקה שיפטור גם את זה והיינו, שהנותן [המפקיד] מקנה למקבל [ובנידון דידן לבנק] את המעות בקניין גמור בחו"מ למקבל ונחשב מעות של המקבל, וכל שהנותן יקבל ע"ע אחריות והוא מותר, ובכה"ג לא איכפת לן שבחו"מ נחשב מעות שלו כיוון שקיבל הנותן האחריות כלפי רבית נחשב ברשות הנותן. ומעתה כל שאר איסורי תורה שהמקבל עושה במעות אינם מיוחדים כלפי הנותן כיוון שבאמת הם מעות גמורים של המקבל אף לקדש בו אישה ורק האחריות על הנותן והוא מועיל רק כלפי איסור הרבית בין הנותן למקבל, ודוק.

נידון למעשה לדעת הש"ך

הנה לאחרונה עלתה שאלה בהיכי תימצי של חברה שמוכרת מניות רק מסכום מסוים, באופן שהיו כמה אנשים שרצו לקנות מניות אך כל אחד לבדו לא הגיע לסכום המינימלי הרצוי, ואחד הסכים לקנות עבור כמה אנשים שיתנו לו את הסכום שרצו להשקיע.

וכעת אם באנו לדון והחברה מכירה רק את הקונה היחיד ומבחינתם הוא הבעלים על המניה, וא"כ לכאוף דנים שבעצם שאר האנשים נתנו לו הלוואה והוא קנה במה שנתנו לו את המניה, וכעת שמחזיר להם את המניה אחר שעלה ערך המניה נחשב שמחזיר להם רבית, ובא בשאלתו בפיו שכל שעשה היה בבחינת טובה אך אינו מוכן שיהיה בזה איסור רבית ואינו מוכן לתת להם על הצד שנחשב שפורע להם את ההלוואה ברבית

ולכאוף בהמקרה הנ"ל יועיל לנו לעשות היתר עסקה של הש"ך, שאע"פ שהיו הלוואה גמורה והמעות הם בבעלות המקבל [היינו מי שקנה מהחברה את המניה] אמנם כל שהנותן יקבל ע"ע את האחריות הוא מספיק לעניין רבית שלא נראה את התוספת כרבית אלא כמתעסק בנכסי הנותן.

[ולמעשה התירו נידונים אילו מכח צירוף הדין של חורבה סו"ס קס"ז בעושה טובה לצורך המלווה שהוא מותר, וה"ה הכא הוי טובה בעלמא שעושה למלווה ואין לו בזה שום רווחים] וא"כ באמת היה לו אחוזים וריווח ממה שטרם עבורם. ומקשים ע"ז מחכמי לוניל בסי' קע"ז למה הוצרכו לזה-ויש חילוקים-ובפשטות אפשר לסמוך על הרמ"א שם להתיר בכה"ג.

סעי' ו', איסור רבית בהתחייבות להעמיד דירה לחתן

עוד הערה מצויה לדינא, בס"ז מובא הדין של להרבות בנדוניית חתנים, אם התחייב מראש שיתן יותר אחר כך, אך מבואר ברשב"א שהיינו דווקא מראש ואם לולי זה אסור.

ומצוי שהחתן לוקח משכנתא והשווער משלם את כל ההלוואה עם הרבית, והנה אם מראש התחייב לשלם על ידי משכנתא לא צריך היתר עסקה. אך אם מראש לא דיברו אלא התחייב כסף לדירה ואח"כ רוצה לשלם במשכנתא שהחתן יקח והוא ישלם, ובכה"ג יל"ד דנותן לחתן רבית שהרי החתן ממתין לו בקבלת חוב הנדוניא, ואמנם החתן לווה בהיתר שהרי יש לו היתר עסקה עם הבנק, אך ההיתר שלו אינו מועיל למה שהשווער משלם לו יותר ממה שהלווה לו החתן, ונאף שתשלום הרבית שמשלם להחתן הם תשלום הוצאות שהוציא החתן על פיו הנה הט"ז בסימן קע' הלא אסר בכה"ג ואמנם בתפל"מ שם פליג ואכמ"ל].

אמנם הנידון קיים בחו"מ האם באמת יכול לתבוע את חמיו ליתן לו את הכסף מיד ולא להזדקק למשכנתא, ואם נאמר דאינו חייב להעמיד את הכסף מתחילה, ויש אומדנא שיכול ליתן בדרך משכנתא א"כ הוי כאילו סיכמו מתחילה ויש לעי' בזה לדינא. אך אם נאמר שיכול לתבוע את הכסף מיד לכא' יצטרכו היתר עסקה בין החתן לבין השווער באופן המועיל.

והנה באופן שמגלים שאלה זו אחר זמן אם רוצים כעת לעשות היתר עסקה שיתיר למפרע, יש כמה שאלות בזה, והעיקר שלכא' עושים בכה"ג סכום התפשרות גדול שיכלול גם את מה שקיבל עד עכשיו ולכא' בכה"ג הרי אנן סהדי שנותן לו סכום התפשרות גדול יותר משום ההלוואה שמקודם והוי לכהפ"ח רבית מאוחרת, ויש להאריך עוד.

סעי' ג', הלוואת דולרים להתראות

הנה ההגהות אשר"י לומד בדעת רש"י בסוגיא דספינה שסובר כדעת הריב"ן [הובא בתוס' ע"א ד"ה דקא והובא ברמ"א סי' קע"ז ס"ב בהגה] שבקבלת זולא בלבד על הנותן מותר לקחת דמי שכירות על חפץ ואפילו שאין לחפץ פחת [ויל"ע משיטת רש"י לעיל מיניה גבי מרא שלכא' מבואר שכל כלי דליכא פחת אסור להשכירו בתשלום משום שהתשלום נידון כרבית ולא כשכירות כל שאינו ניתן בעבור פחת וכאן מבואר לכא' שגם בלי קבלת פחת על הנותן הוא מותר ועדיין רואים את התשלום כתשלום שכירות ולא כאגר נטר, ויש ליישב].

אמנם תוס' וש"ר חולקים שכל ההיתר הוא רק במקום שיש גם פחת על הנותן שרואים התשלום כתשלום על הפחת ואינו מחמת המתנת המעות, ולא כמו הריב"ן. והנה התוס' מביאים ראיה לדרכם מסוגיא דדודא ע"א שמבואר שבעי נמי קבלת פחת על הנותן כדי להתיר. והאמת שברביב"ן עצמו דן גבי עסקה היכא שהריווח מיניה וביה ולא דיבר על קוצב שכר קצוב, ושם רק בעסקה דמיניה וביה הקל הריב"ן בקבלת מקצת האחריות, וכך מיישב התורת חיים שיטת הריב"ן לקושיית התוס' ואכמ"ל בגדר הדברים

אמנם בדעת רש"י מוכח שקבלת זולא היא מתיר לא רק בעסקה שהרי בסוגיא דספינה לא איירי בעסקה ובכ"ז ברש"י מבואר שגם בשכר מבחין מועיל קבלת זולא. ועי' במחנ"א סי' ל"ב שמאריך ליישב הקושיא בדודא ששם יש פחת מיד כבר מתחילה ובזה רש"י מודה שאינו מספיק קבלת זולא אלא בעי נמי קבלת מקצת אחריות על הנותן עיי"ש.

ולפנינו בס"ג, משמעות הרמ"א, שדעת המחבר כדעת רש"י שמספיק קבלת זולא ולא בעי נמי לקבלת הפחת וכ"פ המחנ"א שם להקל כשיטה זו. אמנם בגר"א בס"י קע"ז סק"ג משמע שהמחבר לא סובר את הריב"ן אפילו לא בעסקה [והוא ממה שכתב שם בביאור לשון המחבר שבצ"ב בעי קבלת כל האחריות כדי להתיר ולא מספיק יוקרא וזולא וצ"י לרמ"א בקע"ז ס"ב שפסק דלא כהריב"ן ועל פניו נראה דקאי התם לדעת השו"ע, עיי"ש] אך הפשטות שהשו"ע פסק כדעת הרמב"ם ורש"י וכן נראה בב"י וברמ"א.

והנה ספר התרומות [שער מ"ז ח"ד סי' מ"ט] סובר כמו רש"י והרמב"ם שמספיק בספינה קבלת זולא, ואמנם מביא [שם סי' נ"ה, הובא בקע"ז ס"א בהגה] גבי מרא שאם נתן מעות להתנאות שהוא מותר הוא דווקא בלא קיבל המקבל כל האחריות ולכא' בספינה מבואר איפכא שגם אם האחריות על המקבל כל שהזולא על הנותן הוא מותר. ועי' במחנ"א שם שיישב שלעולם גבי מעות אין זולא במעות.

ולכא' גדר הדברים שבדבר שיש בו אונסין וזולא כדי שיחשב הלוואה ביד המקבל בעי שיקבל כל האחריות וגם זולא והיינו שיקבל כל מה שפשר לקבל ובמקום שיש רק אונסין מספיק קבלת אונסין כדי לתת שם הלוואה שזהו כל האחריות והוא אף לשיטת השו"ע שפסק כהמחבר.

ואפשר לבאר עוד שלעולם קבלת אחריות של המקבל מספיקה לאסור להחשיב את העסקה כהלוואה רק היכא שיש זולא על הנותן יש הוכחה הפכית שהממון עדיין ברשות הנותן לעניין הזולא, וזו סיבת ההיתר בספינה ולעולם אין דין שכדי שיחשב הלוואה ביד הנותן בעי קבלת אונסא וזולא אלא בעי שלא יהיה מקצת אחריות ביד הנותן כנגד האחריות שביד המקבל ודוק'.

וא"כ צ"ב למה הזולא היא הוכחה שאינו הלוואה ביד המקבל, ומאי שנא מסב"ס הרי שם הוי הלוואת מדההזולא על הנותן ועדיין יש שם הלוואה גמורה כיוון שהלוואה מקבל על עצמו אחריות גמורה. אמנם זה אינו שהרי אם יאנס ישלם לפי שעת האונס, וע"כ כשיאנס יהיה דמים, וע"כ אינו הלוואת מידה.

אך יש לדון לדעת ספר התרומות במעות שיש בהם זולא, כמו דולרים להראות בהם, והנה החזו"א מגדיר במטבעות שזהב שיש בו זולא כלפי כסף, אך כלפי עצמו לא דנים שיש בו זולא. ועכ"כמי שמזיק דינר זהב משלם דינר זהב, א"כ אינו נדון כזולא, אך בתשו' הרא"ש נראה דלא כדברי החזו"א ולעולם נחשב שיש בדינר זהב זולא גם כלפי עצמו ולפי"ז בכל דולר נחשב כאילו יש בו זולא וממילא יהיה מותר ליקח דולרים להתראות כשקבלת הזולא על הנותן.

המורם מהנ"ל,

א. שני דרכים בישוב סתירת פסקי הרמ"א, והעולה שלדרך א' מצאנו היתר בהלוואה גמורה בקבלת כל האחריות על הזמן של קודם שהוציא. ולדרך ב' לדעת החו"ד יש היתר בהלוואה מעיקרא, כל שנעשית בלשון שכירות ובקבלת כל האחריות על הנותן [ובמקצת אחריות הוי א"ר].

ב. יש מעלה לחתום על היתר עסקה באופן פרטי בסניף שבו מתנהל החשבון כדי שיהיה תוקף לתנאי בהת"ע שאינו מסכים שהבנק ישתמש בכספו לעסקאות בצורה אסורה משום רבית ועוד.

ג. מי שמקבל דולרים כדי להתראות בהם בלי להוציאם הוא מותר אף שמקבל ע"ע אחריות כיוון שיש בהם זולא והיא נשארת על הנותן, אמנם רק לדעת המחבר שפסק כדעת רש"י והרמב"ם להקל בקבלת זולא [והרמ"א הביא דעת המחמירים ולשיטתם יהיה אסור אף בכה"ג וכן יש לדון לאסור לכו"ע לדעת החזו"א].

ד. המתחייב להעמיד דירה לחתנו באופן שהיה סיכום מפורש שיתן כסף מזומן ולא באופן שהחתן יקח משכנתא, לכא' בעי לעשות היתר עסקה בין החתן לבין השווער חוץ מההיתר עסקה שעושה החתן עם הבנק.

שיעור י"ט

בגדרי ערב

בגדר הערב כלווה ומלווה

הנה מבואר ד' שיטות בראשונים בהעמדת הסוגיא. שיטת רש"י שגם בערב קבלן הערב הוא לווה ומלווה ואסור בין במלווה עכו"ם ובין במלווה ישראל [כל שלא קיבל עליו לדון בדיני ישראל].

דעת הרשב"א בחי' שכל הסוגיא זה רק בערב שלוף דין ובקבלן הוא מותר בכל גווני.

ומצאנו נמי לדעת העיטור [הובא בב"י] שלכא' גרס בגמ' שמעולם לא מצאנו איסור של הערב שנהיה מלווה ויעוי' בדברי הגר"א סי' ק"ע שהוא אפילו בשלוף דין [ובב"י נראה שהסתפק בזה] וכל הנידון בסוגיא הוא רק מצד שהערב נהיה לוה של המלווה באופן שהמלווה הוא ישראל.

ומצאנו בשיטת הר"ן שיטה רביעית, פשרה בין השיטות, שבשלוף דין סובר כהרשב"א שנעשה לוה ומלווה ולכן נאסר כשנעשה ערב למלווה גוי כי נעשה הערב לוה מהגוי והוא המלווה לישראל, אך בערב קבלן הערב נעשה לוה מהמלווה אך אינו נעשה מלווה ללווה ולכן שם נאסר רק בנעשה ערב לישראל המלווה שאז נעשה כלוה מהמלווה הישראל ויש רבית מישראל לישראל משא"כ בערב למלווה גוי הוא מותר כי נעשה רק לוה מהגוי ומותר לתת רבית ואינו נעשה מלווה ללווה הישראל.

והנה מתבאר מדברי הראשונים שבכל ערב ישנם שני דינים, א' שהערב נעשה לוה מהמלווה וב' שהערב נעשה מלווה ללווה, ושני הדברים צב"ר.

ובדין ב' עי' ברע"א עא,א שהקשה מה עושה את הערב למלווה כלפי הלווה הרי המעות לא הגיעו לידו ומעולם לא הלווה אותם ללווה. ומעלה שם צד שאולי נחשב שהלווה זוכה את המעות מהגוי [המלווה] בעבור הערב. ומקשה שזה אינו שהרי מבואר בתוס' בסוגיא לקמיה שאין זכיה לעכו"ם גם כשזוכה לישראל דבעינן שלוחו של בעל הממון.

והנה רע"א לא הקשה בעיקר דין ערב למה צריך כלל לשלם לערב את מה ששילם עבורו ויהיה ככל פורע חובו של חברו שהוא פטור, שהוא כבר מבואר בחו"מ סי' ק"ל יעוי"ש בגר"א סק"ג שהביא לדברי הרא"ש בתשובה כלל ע"ג [שם אינו מציין לרא"ש אך הוא המקור] שבערב פורע חובו של חברו חייב למרות שבעלמא פטור. שכיון שכל הדין של פורע חובו של חברו שהוא פטור הוא דווקא היכא דפורע מדעתו משא"כ לענין ערב ויעוי"ש

אך קושיית הרע"א היא שאמנם יש התחייבות לשלם את מה שפרע לו מדין פורע חובו אך מה הקשר להלוואה והיכן מצאנו המתנת מעות שנדון משום רבית ולכא' אין לו דין מלווה כלפי הלווה אלא התחייבות בעלמא לשלם לערב כשפרע לו את החוב וצע"ג.

עוד יש לעי' ביסוד הנוסף שמתבאר בראשונים שיש לערב דין לוה כלפי המלווה.

והנה יעוי' בלשונות הרשב"א בחי' כאן דן האם על הערב מתרבה הרבית או על הלווה והוא הנידון האם מוגדר שיש כבר הלוואה מתחילה בין המלווה לערב או שהערב רק פורע את חובו של הלווה. ומבואר בדעת הרשב"א שיש חילוק בין ערב קבלן לשלוף דין ובשיטת רש"י מבואר שהחילוק הוא בין ערב סתם לערב קבלן, וצ"ב גדר הדברים.

והנה בלשון הרשב"א במיוחסות סי' רכ"ג לכא' ביאר יותר מדבריו בחידושים כאן ובדבריו השתמש רע"א בד' ס"ב כשדן שם בדברי התוס'.

ושם בדברי הגרע"א דין תחילה האם שייך לדון כלל שיש שני לוויים על אותה הלוואה ובא להעמיד שעד כמה שפרע הלווה את ההלוואה וודאי לא היה מעולם הלוואה בין הערב לבין המלווה ואע"פ שהיה קבלן מתחילה וודאי כל ההלוואה שמוגדרת בין המלווה והערב היא כפופה לדיני הערבות מכח ההלוואה של הלווה.

וביותר יעוי' בש"ך ובט"ז כאן סי' ק"ע ובנתיבות חו"מ סי' קכ"ט שהוא אפילו בשלוף דו"ק שגם בשלוף דו"ק כל עסק המלווה והערב הוא בחלות של הערבות, שהרי אם הלווה ישלם את החוב וודאי שאינו מדין פורע חובו של הערב אלא פורע עיקר ההלוואה שהיה מחויב בו ופוקע למפרע כל דין הערב עם המלווה וז"ב.

ועי' בט"ז שמוגדר כצ"א ברבית והיינו שכל ההלוואה היא מיתלא תלי וקאי שלעולם יש הלוואה בין המלווה והלווה אך באותה עת מכח התחייבות הערב אם בסוף הערב ישלם יהיה מוגדר שההלוואה הייתה לערב וזה שהלווה פורע את ההלוואה מברר שמעולם לא הייתה הך הלוואה אך הוא אינו סותר לזה שיש ביניהם עסק הלוואה מתחילה ועי'.

ומצאנו באבנ"מ סי' ל' סקי"ב מביא שיטת הריטב"א גבי קידושין מדין ערב שכשאומרת הנח מנה על הסלע ואקדש אני לך מקודשת מדין ערב אך אם חזר ולקח מן הסלע אין שיעבוד ואינה מקודשת. אך אם מעיקרא הסלע היה מקום שאינו משתמר והיה כבר אבוד והמקדש לקח משם הוא תלוי במח' ראב"י וחכמים באלו מציאות האם במוצא מציאה במקום שהרבים מצויים חייב להכריז או לא.

והשא' האם כבר היה איבוד ויאוש והווי כמו אחר שלקח ולא נחשב שחזר אליו ממונו אך אם חייב להכריז מוגדר שלא פקע ממנו ממונו וממילא לא נחשב שיצא מרשותו לאישה ואין שום דין ערב ואינה מקודשת.

אמנם מעיר שם האבנ"מ שהרי סו"ס הוציא הבעל והניח במקום איבוד על פיה ואמאי לא תהיה מקודשת, ואומר שאין הערב מתחייב אלא אם לא יבא החפץ ליד הבעלים ואע"פ שכבר הוציא ומביא האבנ"מ ראייה לדבריו כמו בערב שאם הלווה משלם אין הערב משלם.

ולכאוי הקידושין שם וודאי חלים משעה ראשונה שמוציא ונותן על הסלע במקום איבוד אך אם יקח אליו חזרה את הממון איגלי מילתא למפרע שמעולם לא יצא מרשותו ולא קיבלה האישה ולא מידי ולכן אינה מקודשת. וממילא הוא הדין והוא הטעם בערב שהוי כעין תן מנה לפלוני ואקדש אני לך שגם הערב אומר למלווה לתת מעות לפלוני ומתחייב בעבורם והוא חל משעה ראשונה, אך אינו סותר שאם ישלם בסוף הלווה את החוב מברר למפרע שלא היה הערב לווה מתחילה אך כעת הערב הוי לווה גמור וכאילו באמת המלווה יכול לתבוע ברגע זה אלא שיש תנאי שיהיה בניהם המתנת מעות כמו גבי הלווה עצמו, ומעתה הרבית מתרבה על הערב והוי המתנת מעות שהיה יכול לחייב שכירות המעות לולי איסור רבית רק כשמשלם הלווה למפרע כ"ז פוקע ובא לידי ביטוי רק מתי שבאמת הערב פורע את החוב.

מח' רש"י והרשב"א בערב קבלן

וכעת יש לחקור האם עיקר הנידון שערב נהיה מלווה ולווה, וכן האם מח' רש"י והרשב"א מתי הערב מוגדר כלווה ומלווה, הוא נידון בהל' רבית או מח' בגדרי ערב בחור"מ.

והנה בלשונות הרשב"א בחידושים היה מקום לדון שהוי מח' בהל' רבית שכתב שהוא תלוי על מי נחשב שהרבית מתרבה, אך במיוחדסות סי' רכ"ג ואיך שהעתיק הרע"א שם, וטפי נראה מדברי הרשב"א בח"ג סי' נ"ט [ויבואר לקמיה] ששם מפורש שהוא נידון בחור"מ ומקשר לדינים אחרים בהל' ערב, ולעולם יש מח' איך חל דין ערב קבלן.

ויסוד הדברים מבואר ברע"א שם ז"ל "דערב קבלן דהוי ג"כ שם לוח עליו אלא דמיתלי דאם המלוה גובה מהלוה ממילא לא היה על הערב שם לוח ומלוה דמה שהמלוה גובה הוא מצד עצמו אבל אי המלוה גובה מהערב והערב גובה מהלוה בזה הוי הערב לוח ומלוה דמה ששילם להמלוה לא היה בשביל הלוח לדונו דמה שנתן הקרן והרבית היה עבור מה שנתחייב הלוח להמלוה ומה ששילם הוא חוזר ונוטל מהלוה וליכא עליה איסור רבית כמו דאמרינן כן בערב סתם אלא דבקבלן אמרינן דמה ששילם להמלוה היינו בשביל עצמו דגם הוא חייב דג"כ שם לוח עלי ומה שגובה מהלוה אח"כ היינו דכאילו לוח מהמלוה והלוה".

ומבואר בדברי הגרע"א שבערב קבלן מתחילה התחייב עבור המעות שנתן ללווה וכאילו יכל לתבוע מתחילה את הכסף מהערב רק היה תנאי שגם לערב יהיה המתנת מעות וכבר בשעת הלוואה יש הלוואה גמורה בין הערב והמלווה ואינו משלם בעבור הלווה את החוב והרבית שלו אלא שמשלם לעצמו את החוב שהיה לו מתחילה כלפי המלווה ואת הרבית שנתרבה עליו

ומשמע קצת מדברי רע"א, שאם הערב מוגדר כלווה ומשלם חיוב של עצמו מעתה כבר אינו פורע חובו של חברו אלא פורע את החוב שלו וממילא ללווה כבר אין חוב לפרוע לערב את מה ששילם במקומו שהרי פרע לעצמו ולא ללווה [ולכפה"ח לגבי הרבית הוא כן] ומשמע שבאמת מצד זה לא היה שייך לחייב אותו, רק מזה עצמו נולד הדין שכיוון שכאילו לווה לעצמו ממילא הכסף שהגיע ללווה מתחילה היה כסף שהגיע מכח הערב שהרי לו הלווה המעות וממילא הלווה נעשה ללווה מתחילה לערב ולא למלווה ומעתה החיוב שלו לשלם לערב אינו מדין פורע חובו של חברו אלא מעיקר דין מלווה ולווה, ובעצם כ"ז מבואר בדברי הרשב"א בתשובה שם.

אך סו"ס עדיין צ"ב דהרי המעות לכאוי לא היו של הערב ומדין מה נהיה מלווה על המעות שקיבל הלווה מן המלווה, וממשמעות הרע"א והרשב"א ומלשון רש"י ועוד נראה שהדברים כפשטן שהחיוב הוא מעיקר דין לווה ומלווה כאמור.

וביותר מצאנו בריב"ש סי' ש"ה ד"ה גם [בחלק התשובה השלישית שם, עמ' ת"ח במכון ירושלים], במעות ישראל שמפקיד אצל הגוי שילוה אותם ברבית לישראל שהייתה הו"א שנחשב שהגוי מלווה לישראל והוא מותר. ומביא הריב"ש ראייה מסוגיין, שמצאנו שהערב נהיה מלווה על המעות שבעצם הגוי נתן ללווה ואע"פ שהיו מתחילה מעותיו של הגוי והגיעו ללווה מיד הגוי, כיוון דדיניה דמלווה דאזיל בתר ערבא 'ה"ל כאלו ההם מעותיו של ערב ואסור מדאורייתא' וכש"כ בנידון ידידיה במעות ישראל והאחריות על ישראל שאע"פ שמעשה ההלוואה עושה העכו"ם אינו מספיק להגדיר שהעכו"ם הלווה אלא נעשה הלוואה של ישראל לישראל וכמו גבי ערב שנעשה כהלוואה בין הערב והלווה הישראל אע"פ שגוף מעשה ההלוואה נעשה ע"י הגוי.

ונראה מפורש כפשטות לשונות הראשונים שהיו מלווה על גוף המעות עצמם. ומבואר יסוד שכיוון שהמלווה מלווה בסיבת הערב וכיוון שנתחייב בעדם והמלווה נותן רק מחמתו ממילא כלפי הלווה נחשב שהיו מעות שקיבל מיד הערב.

ומבואר עכ"פ שהכל הוא נידון בדיני ממונות והוא בעצם מיתלי תלי וקאי שבעצם וודאי עושה המלווה עסק הלוואה עם הלווה רק אם בסוף הערב יפרע אינו פירעון חוב הלווה אלא פירעון חוב ידידיה שמתברר למפרע שהוא הלווה ממילא הלווה השני לוה מהערב ולא מהמלווה למפרע וכאילו יכל הערב לתבוע את המעות מיד רק נתן לו המתנת מעות בין הלווה לערב ויש רבית המתרבה ולולי רבית היה שכירות מעות והייתה יכולה לחייב רבית.

ולפי"ז מיושבת קושיית רע"א בד' עא' שהבאנו ריש דברינו איך מצאנו הלוואה מיד המלווה ללווה, ומבואר שעד כמה שמוגדר שהלוות הגוי הייתה לערב וכל הנתנה ללווה הייתה מכח התחייבות הערב ממילא נחשב כהלוואה מיד הערב לישראל. [וצ"ל שרע"א שם הבין דלא כדבריו בד' ס"ב, והיינו שמלווה ולווה נהיה ע"י קבלת מעות מיד ליד וזה לא מצאנו בין הערב לבין הישראל ועיי"ש שלכן הסיק שהיו רק חומר בדרבנן אך בריב"ש שם מפורש שהוא דאורייתא וכן הביא הט"ז והש"ך והמשאת בנימין וע"כ מבואר כדברינו שהיו עסק הלוואה גמור בדיני ממונות הן מצד המלווה לערב ומזה מצד הערב ללווה ודוק].

[ובעצם היסוד שכתבו הפוסקים דאף בשלוף דוץ אם ישלם הלוח אין להערב דין לוח הנה מדברי הרשב"א נראה לא כך כמו שהוכיחו כאן הת"ח שליט"א ואכמ"ל].

אופן אחר בישוב קו' הגרע"א בדף ע"א

והנה באמת יל"ד באופן אחר בישוב קו' הגרע"א מ"ט הערב חשיב מלווה להלווה, דהנה הגרע"א שם דן ליישב קו' דחיבו של הלוח להערב הוא מדין שנתחייב הלוח להערב לשלם לו מה שישלם להמלווה, והיינו מדין ערב דמוציא הוצאות על פיו, [באופן שכשביקש הלוח מן

הערב את הערבות אין אנו צריכים לדין פורע חובו של חברו אלא הוא מדין מוציא הוצאות על פיו, אך הקשה ע"ז הגרע"א דא"כ אף את הרבית הרי הוא חייב מדין מוציא הוצאות על פיו ואין זה המתנת מעות ורבית בין הלוח להערב.

והנראה בזה לפי יסוד הדברים המתבאר בדברי הרשב"א דבערב קבלן לרש"י ובערב שלוף דין להרשב"א יש חיוב גמור למפרע בין המלוה להערב והמלוה המתין מעותיו ביד הערב, ומעתה נר' לומר דעד כמה שהערב נתחייב מיד להמלוה, א"כ שוב אף הלוח חייב מיד להערב מדין מוציא הוצאות על פיו ויש כאן המתנת מעות אף בין הלוח והערב.

ואשר לפי"ז נר' עפ"י דברי הט"ז הנודעים בסימן קע' והיינו דכיון דאיכא המתנת מעות והלואה בין הלוח והערב שוב ה"ז רבית גם אם משלם לו מדין הוצאות, והן הן דברי בט"ז שלמד דינו מדין זה, ודו"ק וקצרתי.

נפק"מ למעשה גבי שמיטה

והנה יעוי' עוד ברשב"א ח"ג סי' נ"ט שדן גבי חיוב הלוח לפרוע לערב את מה שפרע בשבילו, האם שמיטה משמטת את החוב הזה. ושם מעמיד האם הוי חוב מדין מזיק שאז אין השביעית משמטת או כמו הלואה ששביעית משמטת כשאר חוב של הלואה.

ולכא' כוונתו שאם הוא מדין פורע חובו של חברו ומדין נהנה ומשתרשי ליה הוא מוגדר כמזיק, ומצאנו בדברי רב"ב בב"ק שהביא תשו' הרשב"א שנהנה משלם עידית וקשור לפ' מזיק לשלם ממיטב והוא לכא' כוונת הרשב"א כאן, ולזה אמר הרשב"א ששביעית לא תשמט.

אך בערב קבלן ההתחייבות אינו מדין נהנה והוי התחייבות של מלוה ולוח וכתב שם יחושבים אותו כמלוה ללוח משעה ראשונה ונראה ככל שיטתו האמורה שבערב קבלן הוי הלואה גמורה משעה ראשונה בין הערב והלוח.

ושם מוסיף שאמנם הוא חולק על דברי הראשונים ובערב קבלן אינו הלואה גמורה משעה ראשונה רק בשלוף דין, ומוסיף שבאמת לאו דווקא קבלן ואפילו ערב סתם שביעית משמטת כיוון שסו"ס יש התחייבות בסוף לפרוע לערב מה שפרע בעבורו והוי מפרשת מלו"ל וכן מסקנתו שבאמת שביעית משמטת בכל גווני [ואגב שמענו חידוש גם בערב סתם שהוי מדין מלו"ל לכא' הוא דלא כמו שהבאנו ריש דברינו מדברי תשו' הרא"ש כמו שהביא הגר"א סי' ק"ל שהוא מדין פורע חובו של חברו ועי'].

ועי"ש שדן כשהערב כבר שילם האם הלווה חייב לשלם לו אחר שביעית כאמור. אך יש לעי' מה הדין אם הגיע שמיטה קודם ששילם הערב למלווה הגוי, שכאן לכאן מצאנו נפק"מ גדולה בחקירה האמורה האם לערב יש דין לווה גמור וממילא מלווה גמור, שאם נאמר כן לכאן כבר משעה ראשונה עומדות כביכול שתי הלוואות אחת ממלווה ללווה ושנית ממלווה לערב ולצד זה הלווה הוא לווה מהערב ולא מהגוי כאמור. וא"כ לכאן השביעית צרכיה לשמט את ההלוואה בין הלווה לערב שהרי היא הלוואה גמורה בין ישראל לישראל. ויצא דבר נפלא שהערב ישאר חייב לפרוע לגוי את מה שנחייב אך הלווה עצמו יהיה פטור מלפרוע לערב מה שישלם ללווה [אא"כ נדון שכלפי דין שביעית חסר בלא יגש כיוון שכל דין ההלוואה של הערב מתברר רק למפרע ויל"ע].

נפק"מ למעשה ביאוש

והנה מצאנו חידוש גדול בדברי האבנ"מ שם סי' ל' סקי"ב שכתב שאם המלווה התייאש מהחוב שהלווה חייב לו אכתי אינו פוטר את חובת הערב לשלם למלווה שיאוש חוב הלווה אינו יאוש על חוב המלווה. והנה דין זה עולה רק לדברינו שבאמת רואים שני חובות שחייבים למלווה הלוואה של הערב שהיא מיתלא תלי וקאי אם יפרע והלוואה של הלווה וממילא יאוש לזה אינו מועיל לזה.

אמנם וודאי יש לסייג דברי האבנ"מ [אף שסתם דבריו שם] שם שכוונתו דווקא בערב קבלן לדעת רש"י ובשלח דו"ק לדעת הרשב"א שרק אז נחשב הערב כלוה מצד עצמו.

והנה אם ננקוט כמו שנראה בחו"ד עי' להלן שאין הלוואת הערב הלוואה מצד עצמו אלא שהוא חייב למלווה את החוב של הלווה לכאן ברור ופשוט שאין מקום לדיננו לומר שיש מציאות של חוב של הערב למלווה ולא יהיה חוב של הלווה למלווה שהרי כל חוב הערב למלווה הוא חובו של הלווה למלווה ודוק.

שיטת החו"ד בגדר ערב

והנה כל דברינו לעיל הם בהעלם דברי הרמ"א בס"ב אם נהיה ערב על הרבית ולא על הקרן וכותב הש"ך שבעי קנו מידו ומוסיף החו"ד ומקורו במרדכי שבעי קניין על הכל, ובפשטות נראה שגם מה שנאסר הוא רק בקניין וכן נראה בחו"ד שם, וכ"ז סתירה לכל דברינו, שלכאן גם בלי קניין עצם המציאות של המתנת המעות שנוצרת בין הערב והמלווה היא עצמה יכולה לחייב את הרבית וכמו שהיא אוסרת מצד רבית

וע"כ נר' שהפוסקים ביארו אחרת גדר הדברים שלעולם אין המתנה והלוואה גמורה בין הערב והמלווה וממילא לערב אלא לעולם אף בערב קבלן וערב שלח דו"ק הערב חייב את מה שהלווה חייב, והיינו שאין חיוב הערב אלא להעמיד למלווה את מה שהלווה חייב, קרן ורבית, ואך דבזה הוא דחלוק ערב סתם מערב קבלן שבערב סתם אינו חייב אלא לשלם למלווה את

מה שהלוה לא פרע להמלוה, אכן בערב קבלן מחויב אף הערב מתחילה להעמיד למלוה את חובו של הלוה, והרי הוא חייב בחיובו של הלוה, ואית ליה דין לזה על הלואה המלוה להלוה.

ומ"מ אין כאן המתנת מעות גמורה בחו"מ בין המלוה להערב, ואך דכיון דאית ליה דין לזה על חוב הלוה חשיב ג"כ דעליו נתרבתה הרבית ונהנה עיקר הדבר דשייך שני לז' מבוואר בשיטת הר"ן בסוגיין ואנו צריכים לאריכות בפנ"ע בשיטת הר"ן ואכ"מ].

ולפי דרך זו הרי שוב אין לומר דעד כמה שהערב אית ליה דין לזה כלפי המלוה, ממילא הלוה לא חשיב למפרע כלזה מן המלוה אלא כלזה מן הערב דהלא אדרבה רק כמה שהלוה מחויב להמלוה מחויב הערב להעמיד את חיובו להמלוה, וע"כ דאף דהמלוה חשיב מלוה כלפי הלוה מ"מ אף הערב אית ליה דין מלוה על הלואה זו ומצאנו כן בדברי הגר"ח בספר הלי' מלווה ולווה עיי"ש שלעולם יכולים להיות שני מלווים על הלואה אחת [וה"ה שני לז' מלווים] ומתפרש כאמור שאינו דין בחו"מ שיש באמת המתנת מעות נוספת בין המלוה להערב ובין הלוה להערב אלא שיש שני לז' מלווים על אותו חוב, וכש"נ.

נפק"מ למעשה בהלוואת דולרים בערב קבלן

ואולי מצאנו נפק"מ עצומה לדינא בדבר השכיח מאוד. שהנה יש לדון בכל הלוואת סב"ס שמתבאר להיתר היכא שיש לו מעט מאותו המין האם כשעושה ערב קבלן על אותה הלוואה צריך שגם לערב יהיה מעט מאותו המין.

ולכא' הוא תלי בשני הצדדים שנתבארו לעיל שאם נימא כמו שנראה מריהטת הראשונים דלערב יש הלוואה גמורה מצד עצמו עם המלווה [בקבלן לדעת רש"י ובשלוף דין לדעת הרשב"א] לכא' הדעת נוטה שיצטרכו שיהיה 'יש לו' גם לערב אך אם כמו החו"ד שכל חוב הערב הוא שחייב בחוב הלווה, עד כמה שהלוואת הלווה היא בהיתר בדיני ההלוואה שנחשב יש לו ואין חשש רבית לא יצטרכו שיהיה גם לערב שהרי הוא רק מתחייב על הלוואת הלווה.

ואם כנים הדברים נראה שעד כמה שבעי יש לו לערב יצטרכו יש לו הכל כמו שמצאנו גבי פסיקה ולא יועיל יש לו מעט, כיוון שמצאנו בדעת הרשב"א בעה' שעיקר ההיתר של יש לו מעט בסב"ס מתבאר באופן שהטיפה של הלווה היא פרעון כנגד הטיפה של המלווה ואחר כן נחשב שיש לו שני טיפים ואז פורע כנגדם שני טיפין אחרים מהלוואה וכן ע"ז הדרך באופן שהלווה צריך לממון המלווה שכביכול בא לרשותו כדי להתיר את ההלוואה ולא מספיק רק הטיפה הראשונה שהייתה מתחילה ברשותו.

ולכא' לא יועיל לערב המעות שהגיעו ליד הלווה כדי להתיר באופן של טיפה כנגד טיפה כדעת הרשב"א שהרי לרשותו למעשה לא הגיעו המעות ואיך יחשב שפורע בהם, ועי' בזה, וממילא יצטרכו יש לו כנגד הכל.

ומעתה יצא דבר חדש שכל הלוואה בע"ק בהלוואת דולרים במה שמצוי ביננו תדיר, יהיה צריך שיהיה לערב קבלן את כל סכום הלוואה הדולרית שעליה חותם ערבות, בעוד שללווה עצמו מספיק שיהיה מעט מסכום ההלוואה, שהרי נוקטים לכאן שדולר חשיב פירי וממילא הוי הלוואת סב"ס ובעי להיתר יש לו ולדברינו הערב בעי יש לו כנגד הכל, וכן שמענו מהגאון רבי יחזקאל ברטלר שליט"א שהדברים נכונים בטעמם.

אמנם לדינא ממש נראה שיש מקום להקל בזה בע"ק בצירוף שיטת הרשב"א ודעימיה ויש מקום לדון דסומכים על הרשב"א בדרבנן, ובשגם שבעיקר הדין בהלוואת סב"ס בדולרים יש צדדי קולא, וא"כ בנידו"ד לכאן יש להקל לכתחילה, וכמנהג העולם בזה.